

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Az állandó uszítás helyett

A kokárdás március közeledtével önkéntelenül ifjúságomra gondolok. Most éppen 1973 tavaszára, amikor levelezőlapot hozott a tábori posta. Az állt rajta, hogy ungvári barátaim az egykori Fekete Sas fogadó falán megkoszorúzták Petőfi emléktábláját. Poroszföldön, lánctalpas szovjet huszárként nekem mindez olyan valószerűtlennek tűnt. Tudtam ugyan a Gyöngyösi Társaság által 1911-ben állított emléktábláról, de azt régóta többszörös cementes fröccsreteg takarta, ezért maga Romanecz Mihály, a Társaság első elnöke sem tudott volna rátalálni. Kádár-kor ide, Brezsnjev-éra oda, legnagyobb költőnk 150 éves jubileumát méltatni illet. Kinek így, kinek úgy. A később megismert részletek szerint egy zendülésre hajló éjszakán Fodó Sándor, elcsapott tanárunk néhányad magával létrával lopakodott az épülethez, s több órás munkával tették láthatóvá a vakolatba fullasztott márványlapot, olvashatóvá üzenetét. Tehették, mert tiszta vér lobogott ereikben, s a tér sem volt még bekamerázva. Rendőrzárórre azonban számítani kellett, s két legény ezért csak a mellékutcák torkolatait figyelte.

1990 szeptembere óta Ferenczy Béni közismert Petőfi-szobra határozza meg a költőről elnevezett tér hangulatát. A jeles eseményen két elnök – Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk – szónokolt a legnagyobb ukrán–magyar egyetértésben. Már rajzolódott képzeletünkben boldogabb nemzeti jövőnk allegorikus képe, hittünk a több médiaforrásból is visszakereshető szép szavaknak, még nem sejtettük, hogy a reményt illetően néhány tavasz és őszt váltakoztával Csokonai sorsára jutunk. De tartott még a politika által engedélyezett türelmi idő, s Petőfinek Beregszász legszebb helyén is kiutaltak egy tenyérnyi telket. Elkészült, s esztendő jártával fel is avatták a menyasszonya látására siető törekeny ifjú alakját. Körösényi Tamás szobra szinte egy volt a járókelők közül, szemtől szembe üdvözölte a szembejövőket, s a haragosabb tekintetek ellen sem igényelt magasabb talapzatot. A beregszásziak szívükbe zárták, s jelenlétével megteremtette és megszentelte a márciusi forradalom emlékezésének állandó színterét. De törekenysége két ízben is veszélybe sodorta. Valakik hazafiúi felbuzdulásukban, az igazságosztó szerepébe képzelvén magukat, nem tudták megállni, hogy bele ne kössenek a mozdulatlan bronzalakba, megcsönkítették két alkalommal is.

Hogy lehet agyarral támadni a szelíd őzre, patával tiporni az ibolyára, hogyan förmedhet egyik nép a másik kultúrájára, nyelvére, vallására? A kérdésekre Teremtőnknek sincs válasza, az oktan indulatok nem az ő szívéből valók. Azt sugallja inkább, hogy a sértett fél nyújtson bátran békejobbot zsarnoka felé, s megeshet, hogy ettől lelohadjanak a hatalmaskodó indulatok. E gondolat jegyében – Petőfitől egy saroknyira – magyar állami támogatással az ukránság legnagyobb költője, Tarasz Sevcenko is helyet kapott. Tudomása sem igen volt erről e földről, de hírnév, világirodalmi rang tekintetében Sándorunk méltó társa ő. Ha éjszakánként áldott csendben pihen a város, talán szót is válthatnak, hiszen Petőfi természetes anyanyelve, a szlovák által könnyen megértheti az ukránt. Van miről beszélniük a kor- és eszmetársaknak, a két hányatott sorsú nép legnagyobb fiainak. Belehallgathatnának e beszélgetésbe – az állandó uszítás helyett – a politika ukrán hangadói is.

Vári Fábrián László

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő,

Oláh János szerkesztői osztályvezető)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Kondor Péter (szerkesztő)

E-mail: kondorpeterjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3417

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsigá Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Tóth Eszter Zsófia**

(Fotó: Vadócz Dávid)

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Vári Fábián László: *Az állandó uszítás helyett* 1

SZEMHATÁR

Szécsi Margit: *Petőfi* 3

Nagy Gáspár: *Petőfi elsiert a segesvári piacról* 3

Kalász László: *Mindennapos* 3

Rosonczy Ildikó: *Ahogy egy orosz tábornok látta* 4

Szentmártoni János: *Kikötő* 7

Bors Anna: *Nagyapám gyászában; Van egy pont* 8

Horváth (EÖ) Tamás: *A nép barátja* 9

Dobozi Eszter: *Seregszámla* 13

Mezey Katalin: *Száz éve, szeptember közepén* 15

Erős Kinga: *Vörösmarty és a homeopátia* 18

Kulin Borbála: *Semmi változás; Olló* 22

Ferdinandy György: *Házibuli* 23

Székelyhidi Zsolt: *Egy; Fest; Giccs* 24

Bolla Eszter: *„A meseíráshoz elengedhetetlen a játékosság,*

egyfajta lázárervines vagy csukásistvános jó kedély”

Beszélgetés Csenger Leventével 25

Mirtse Zsuzsa: *A többéltű lány* 27

Jász Attila: *Fausztina nővér újabb utazásából* 30

Turczi István: *Hétfőellenes vers* 31

Oláh Katalin: *Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum* 32

Kovács István: *A Szolidaritás korszaka közelnézetből* 33

Tamás Menyhért: *Gyolcsünnep; Nyolc, szorzandó végtelen sor* 37

Cs. Nagy Ibolya, Ács Margit, Ágh István: *Kiss Anna köszöntése* 38

Kenéz Ferenc: *Ozsváth* 40

Árkossy István: *Madarak jönnek, madarak mennek...*

Kenéz Ferenc 75 éves 44

Csorba Csaba: *Kik is a felelősök mindenekelőtt?* 47

Salamon Konrád: *Ne beszéljünk el egymás mellett* 48

Tóth Eszter Zsófia: *Modern anya – ideális nő* 50

NYITOTT MŰHELY

Kopácsy Gergely: *Istenhegytől Óbudáig, Kádár János puszipjától*

a Youtube-ig – egy „határtalan” történész nő spektrumai

Interjú Tóth Eszter Zsófiával 52

KÖNYVSZEMLE

Bolla Eszter: *Családi levelek*

Szendrey Júlia: Családi levelek 59

Kabán Annamária: *Város- és magyarságtörténet életrajzokban elbeszélve*

Gaal György: Születtek Kolozsvárt. Tizennyolc pályakép... 60

Hörcher Eszter: *Egy magyar népmese*

Vári Fábián László: Vásártér 62

Iancu Laura: *„Manasz vitt minket haza”*

Manasz. Kirgiz hőseposz 64

Csanda Mária: *Egy korsó cserépdarabjai*

Gy. Szabó András: A végakarát 66

Kaló Béla: *Az ígéret könyvei. Négy fiatal alkotóról*

Bálint Tamás: Hibalista; Dobai Bálint: Titántorkú Sámson;

Horváth László Imre: Nézd, havasak a fák, tél van;

Noszlopi Botond: Örkeny besírna 68

Szerzőink 70

Lapszámunkat a kiskőrösi Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum gyűjteménye darabjainak reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

SZÉCSI MARGIT

Petőfi

*Dámák, kokárda-készítők,
jelszómmal dőzsölő pokol:
a számból-kijött piros láng
szederjes az ajkatokon.*

*Dörög halál-légió,
űztök engemet elébe,
vérző mellem szegényes
rózsa-hadaknak vezére.*

*Arkangyal-vállam sovány,
arkangyal-vállam sovány.
Szívem: a zsúfolt haza.
Nincs ennél nagyobb magány.*

*Eltiport énekek
haldokolnak a mellemben.
Senki se hal meg helyettünk,
senki se hal meg helyettem.*

(1955)

NAGY GÁSPÁR

***Petőfi elsiet
a segesvári piacról***

*Hazámra rátalálok
a bot ütése mint az óra ver.*

*Hazámra rátalálok
életem óriás késekkel perel.*

*Hazámra rátalálok
e földben itt mert az ég levet.*

*Hazámra rátalálok
zászlón a vér: a szertekent.*

*Hazámra rátalálok
ha népe már nem is keres!*

(1971)

KALÁSZ LÁSZLÓ

Mindennapos

*forradalmaimra
lépnek az ügyeletes cárok*

*csak egy nyakam van
lelkem is késélnyi*

*céloznak az ulánusok
átszúr dzsidájuk*

*Segesvár mellett valahol
Petőfi hullája vagyok*

(az 1970-es évekből)

ROSONCZY ILDIKÓ

Ahogy egy orosz tábornok látta

A polgári Magyarország alkotmányának tekinthető áprilisi törvények húszévnnyi szívós munka, szellemi fölkészülés és politikai küzdelem eredményeként a történelmi lehetőségeket felkínáló 1848-as esztendő tavaszán születtek meg. A két évtized során ellenzékben megedződött és a viták ellenére is összekovácsolódott magyar politikai elit átvette az ország irányítását. A törvényhozás útján olyan kompromisszumokat sikerült tető alá hoznia, amelyek az adott korban a társadalom akár ellenérdekeltséget mutató széles rétegeit is fel tudták sorakoztatni az ország modernizálásának programja mögé, és amelyeket – bár kényszerűségből – a birodalmi kormányzat is elfogadott. Április 11-én Batthyány Lajos kormányának Pozsonyban tartózkodó tagjai letették az esküt V. Ferdinánd király előtt, aki a szentesített törvényeket átadta az ország nádorának, majd berekesztette az országgyűlést. Deák István, Amerikában élő magyar történész 1848–49 históriáját és Kossuth szerepét feldolgozó, 1979-ben angolul megjelent művének joggal adta a *Törvényes forradalom* címet.

A Batthyány-kormány működése során végig ragaszkodott a törvényes alapokhoz, azonban a tavaszi derűlátásnak csakhamar egymásra torlódó konfliktusok sora vetett véget. 1848 őszére kitört a nyílt háború Bécs és Pest-Buda között. V. Ferdinánd október 3-i uralkodói nyílt parancsával feloszlatta a magyar országgyűlést, és az országot haditörvények hatálya alá helyezte.

Kik, milyen erők feleltek a fegyveres konfliktus kirobbanásáért? El lehetett volna-e kerülni? Vajon a magyar fél a hajthatatlan Kossuth irányításával feszítette-e a végsőkig a húrokat? Vajon az országot valóban ő hajszolta-e bele a kilátástalan háborúba, mint ahogy az azóta eltelt százhetven évben nemegyszer megfogalmazódott? Vagy pedig 1848 nyarának végére, őszére a Habsburgok államának reorganizációját megkezdő osztrák kormányzat formálódó terveibe

egyszerűen nem fért bele a Magyarország számára tavasszal a birodalmi kereteken belül megadott alkotmányos önállóság? Az 1848 novemberében miniszterelnökké kinevezett Felix zu Schwarzenberg herceg is modernizált, de erősen centralizált, egységesen németül beszélő államban gondolkodott. A kiépítendő neoabszolutizmus nemcsak a magyar önrendelkezésel, hanem a birodalom egyéb nemzeteinek, nemzeti-ségeinek hasonló törekvéseivel is le kívánt számolni. Így az ifjú Ferenc József császár Schwarzenberg vezette kormánya inkább az autokrata orosz cárhoz fordult katonai segítségért, mintsem a komoly sikereket elért magyar alkotmányvédő háború lezárása érdekében valamiféle kiegyezés irányába indult volna el. Még az ország területén tartózkodott a számára győzelmet biztosító, elsöprő erejű orosz hadsereg, amikor megkezdte bosszúhadjáratát a kezébe került hadifoglyokkal szemben.

Az alábbiakban Fjodor Vasziljevics Rüdiger orosz tábornoknak a hadifoglyok sorsa miatt aggódó, a kutatás számára ismeretlen levelét közöljük. Rüdiger a III. hadtest parancsnoka volt, s augusztus 13-án az ő hadai előtt tette le Görgei hadserege a fegyvert. Az orosz tábornok ebben a levelében meglepően korrekt helyzetértékelést ad, és éppen osztrák vélemények alapján kísérli meg a levél címzettjének, Paszkevics tábornagnak, az orosz főparancsnoknak a figyelmét felhívni arra, hogy „a magyar lázadás megkezdésének és folytatásának legfőbb okát mindenekelőtt magának az osztrák kormánynak a cselekedeteiben lehet megtalálni”:

„Hercegem!

Tegnap meglátogatott Aradról gróf Schlik tábornok¹. Ez a hadtestparancsnok, mint Hercegséged előtt is ismeretes, azon kevés számú osztrák katonai parancsnok közé tartozik, akik mind katonai, mind szellemi képességeik és tetteik alapján általános tiszteletnek örvendenek. Ezért fölöttébb kíváncsi voltam rá, mi

A témáról *Egy 1849. augusztus 20-ai Rüdiger-levél előzményei és eredménytelensége* címmel a szerzőnek hosszabb tanulmánya jelenik meg a Hadtörténelmi Közlemények idei első számában.

¹ Schlik von Bassano und Weisskirchen, Franz, gróf (1789–1862) cs. kir. altábornagy, 1848 telén egy hadtest élén Galiciából a Duklai-hágón át tört be Magyarországra, és több vereséget mért a tér-ségben szerveződő magyar erőkre. A tavaszi hadjárat idején a III., a nyár folyamán az I. hadtest élén áll. A császári sereg egyik leg-sikeresebb tábornoka. 1849 augusztusában ő az Arad ellen felvo-nuló és a várat körülzáró osztrák erők parancsnoka, de a várpa-rancsnok, Damjanich János tábornok augusztus 17-én nem neki, hanem az oroszoknak adja át a várat, akiktől aztán átveszi. Innen látogatott el a bő harminc kilométernyire fekvő Simándra, Rüdi-ger főhadiszállására.

a véleménye arról a sok szempontból fontos kérdésről, vajon hogyan fog eljárni kormánya azoknak a személyeknek a hatalmas tömegével szemben, akik bűnös elvakultságukban nagyobb vagy kisebb mértékben tevékenyen részt vettek az általános magyar felkelésben, most azonban önként leteszik a fegyvert a legfelsőbb uralkodó seregei előtt, és ő császári felségétől könyörületért esedeznek. Mekkora volt a meglepetésem, vagyis helyesebben mondva, őszinte sajnálatom, amikor Schlik gróf szavai alapján teljes mértékben arról győződtem meg, hogy a legfőbb érzés, amely az osztrákokat lefegyverzett ellenségeik sorsának eldöntésekor irányítani fogja, az egyedül a bosszú kizárólagos érzete. Ez az érzés, amely az osztrákoknak a legyőzöttekkel szembeni tetteiben már oly gyakran és oly világosan megmutatkozott, a jelenlegi helyzetben láthatólag még erősebb lesz, mert a magyarok, akiket csak az oroszok tudtak megadásra kényszeríteni, kitarításukkal súlyos csapást mértek az osztrákok nemzeti önbecsülésére.

Fenséges Herceg, Ön tudja, hogyan gondolkozom a rend felforgatóival és a trón iránti hűségességek megszegőivel kapcsolatban. Első vagyok, aki azt mondja, hogy az igazságos ítélet kardja sújtson le a bűnösök fejére. A legkisebb kétség sem merül fel bennem azt illetően, hogy mindenkit, aki az állam ellen vétkezik, a legszigorúbb ítélet alá kell vetni, amire csak rászolgált. De az az ítélet, amely a fegyverüket letett magyarok sorsáról dönt, igen sok, alapos megfontolásra érdemes körülménnyel van szoros összefüggésben. Hercegséged éleslátása mindezen körülmények fölött nem siklott el. Nem megyek bele azoknak a körülményeknek az elemzésébe, amelyek maguktól értődőek; kötelességemnek tartom azonban, hogy két körülményt legalázatosabban Hercegséged megfontolására előterjesszek:

- 1/ Mindazon osztrákok, akik jó lelkiismeretűek, és véleményükkel rászorgálnak bizonyos figyelemre, maguk elismerik és világosan megfogalmazzák, hogy a magyar lázadás megkezdésének és folytatásának legfőbb okát mindenekelőtt magának az osztrák kormánynak a cselekedeteiben lehet megtalálni.
- 2/ A lázadók fő katonai erejének parancsnoka és valamennyi harcostársa, véget akarván vetni az emberi vér további ontásának és az élethalálharc minden más számtalan szörnyűségének, önként térdet hajt, és sorsát több mint 20 000 katonája sorsával együtt feltétel nélkül az orosz

hadsereg fővezérének emberszerető oltalmára és az orosz cár irgalmas döntésére bizza.²

Mindehhez még hozzá kell fűzni, hogy egy ilyen jelentős hadsereg, amely kényszer nélkül hódolt meg, és nem harcban maradt alul, amennyire én látom, az Ausztriával a foglyok átadásáról megkötött egyezményben³ előre nem látott helyzetet teremtett.

Vajon mindez nem elegendő-e ahhoz, hogy egyik oldalról az osztrákok a mellüket verdesve arra törekedjenek, hogy a lehetőségekhez képest könnyítse- nek azoknak az embereknek a helyzetén, akiket maguk indítottak el a biztos pusztulás útján, a másik oldalról pedig mi, oroszok ne hagyjuk támasz nélkül azokat az embereket, akik irántunk való teljes bizalmukban lemondtak az őket fenyegető veszéllyel szembeni személyes védekezés minden eszközéről?

Hát nem. Az orosz név ahhoz túlságosan szorosan kapcsolódik egy egész nemzet sorsáról való, küszöbön álló döntéshez, hogy Hercegséged hazánk iránti meleg érzéseitől áthatva ne használja ki ezt az eseményt arra, hogy legkegyelmesebb császári uralkodónk előtt annak védelmezőjeként új dicső hőstettet írjon fel az orosz történelem lapjaira.

Ha vettem a bátorságot, hogy ilyen őszintén elmondjam gondolataimat azzal az ügygel kapcsolatban, amelyben Nagyméltóságod kegyeskedett némi szerepet rám bízni, ennek az az oka, hogy reménykedem Hercegséged irántam való jóindulatú megértésében.

Mielőtt éppen befejeztem volna ezt a legalázatosabb leveletemet, volt szerencsém megkapni Hercegséged parancsát a fent említett magyar foglyoknak az osztrák katonai hatóságoknak történő átadására vonatkozólag. Rögtön teljesíteni fogom Hercegséged akaratát, de nem tudom megtenni azt, hogy ismételten ne ajánljam ezeknek az embereknek a sorsát Hercegséged kegyes figyelmébe.

2 Görgei 29 838 fős seregével, mellette 144 löveggel tette le a fegyvert augusztus 13-án.

3 A Varsóban, 1849. június 10-én megkötött, az orosz hadseregnek a hadjárat idején a Habsburg-birodalmon belüli ellátását, valamint az ezzel kapcsolatos elszámolásokat szabályozó orosz-osztrák konvenció 31. pontja szabályozta a hadifoglyok sorsát. E pont értelmében a megállapodást kötő két állam kötelezte magát arra, hogy kölcsönösen kiadja egymásnak a lázadók közül a másik alattvalóit, ha azok fogságukba esnek. Vonatkozott ez a katonaszökevényekre is. (Martens, F. F.: Recueil de Traités et Conventions – Мартенс, Ф.: Собрание трактатов и конвенций заключенных Россией с иностранными державами. IV. Трактаты с Австрией 1815–1878. Санктпетербург. 1878. 580–601.) A források azt bizonyítják, hogy ezt be is tartották.

Mély tisztelettel és Hercegséged iránti határtalan hűséggel

legalázatosabb szolgája Fjodor Rüdiger

Simánd, 1849. augusztus 8/20.”⁴

Paszkevics a következő napon válaszolt tábornokának:

„Méltóságos uram, Fjodor Vasziljevics gróf!

Augusztus 8/20-án kelt levelére válaszolva értesítem Méltóságodat, hogy közbenjártam Öcsászári Felségénél azért, hogy Görgei bocsánatot nyerjen. Öcsászári Felsége kegyeskedett figyelembe venni a Görgei által nyújtott szolgálatot, s erről volt kegyes levelet írni az osztrák császár öfelségének; ezzel együtt a mi legkegyesebb uralkodónk úgy látta jónak, hogyha az osztrák császár nem fog kegyelmet adni Görgeinek, akkor engedélyezi neki, hogy Oroszországban éljen.

Ami a magukat önként megadó magyar lázadók sorsának megkönnyítését illeti, mindent megtettem, ami tőlem függött. Közbenjártam értük az osztrák császárnál, és közbenjártam a mi Felséges Császárunknál. Egyébként az osztrákok többet beszélnek, mint amit megtesznek, eddig sokakat ejtettek fogságba, de még nem lőttek föbe senkit, és nem fogják fenyegetéseiket beváltani, mert azzal csak a gyengeségüket bizonyítják.

Fogadja őszinte tiszteletem kinyilvánítását

aláírta: a varsói herceg

1849. augusztus 9/21. Nagyvárad”⁵

Valóban, Paszkevics az osztrákok korrekt szövetségeseiként elzárkózott minden magyar kapcsolatfelvételi kísérlettől, a hadiköveteknek még a fogadásá-

tól is. Beosztott tábornokai szintén visszautasítottak minden olyan próbálkozást, amelyek során megadás esetére bármiféle feltétel szóba került, de az orosz cár védelmező közbenjárásával biztatták az önként meghódolókat. Ugyanakkor az orosz főparancsnok következetesen hangsúlyozta az amnesztia fontosságát és célszerűségét: „Szükség van az amnesztíára: a megállapodás értelmében⁶ jogaim nincsenek, Ausztria császáranak azonban bele kell egyeznie az amnesztíába, ami megnyugtatja az országot. Ez a politika követelménye [...]” – írta a cárnak,⁷ de javaslatával megkereste Haynaut, Schwarzenberg miniszterelnököt és magát az osztrák császárt is.⁸

Miklós cár augusztus 16-ai levelében tájékoztatta Paszkevicset arról, hogy a Bécsbe küldött trónörökös nagyherceg útján kegyelmet kért Görgeinek, vagy pedig engedélyezését annak, hogy ő jelölhesse ki lakóhelyét Oroszországban.⁹ Az osztrák kegyelem Görgei ügyében végül augusztus 22-én született meg, amellyel augusztus 27-én érkezett Nagyváradra a Görgeit Klagenfurtba, kijelölt kényszerlakhelyére kísérő Andrassy Norbert cs. kir. őrnagy. Gyulán a magyar tábornokokat augusztus 22-én fegyverezték le, 23-án pedig megtörtént átadásuk Wilhelm von Montenuovo cs. kir. vezérőrnagynak.

Az orosz tábornagy abban viszont tévedett, hogy az osztrákok nem váltják be fenyegetésüket. A Rüdigernek adott válasz megírását követő napon máris sor került az első aradi kivégzésre: augusztus 22-én rögtönítélő bíróság elé állították Ormai (Auffenberg) Norbert honvéd vadászezredest. Kihallgatását követően halálra ítélték, s még aznap fel is akasztották. A fogságba esett honvédtisztek halálos ítéletének

4 Orosz Állami Hadtörténelmi Levéltár, Moszkva. Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА) фонд 14014. опись 1. дело 65. 27–30. Eredeti tisztázat, orosz nyelvű, rajta valószínűleg Paszkevics ceruzás, elmosódott feljegyzései, amelyek alapján a válasz íródott. Érkezett augusztus 9. [augusztus 21.] No. 624/кн Гор [? Gorcsakov herceg?]; Másolata megtalálható: РГВИА фонд 167. опись 1. дело. 6. 45. sz. irat; Törzsszövegét közli: Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. III. Сборник статей: Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года. Ред. А. М. Зайончковский. Санкт-Петербург 1898. 286–289.

5 РГВИА фонд 14014. опись 1. дело 65. 31–31b. Másolat, orosz nyelvű. Rajta: Hiteles: Ivanov titkár. Egy másolata megtalálható: РГВИА фонд 167. опись 1. дело 6. 46. sz. irat. Törzsszövegét közli: Записки Петра Кононовича Менькова в трех томах. III. Сборник статей: Материалы, относящиеся к Венгерской войне 1849 года. Ред. А. М. Зайончковский. Санкт-Петербург 1898. 289–290.

6 Utalás ugyancsak az 1849. június 10-én Varsóban megkötött orosz–osztrák konvencióra.

7 Ivan Fjodorovics Paszkevics I. Miklós cárnak. Berettyóújfalu, 1849. augusztus 15. [helyesen 14. – R. I.] РГВИА фонд 1. опись 1. дело 18383. 61–62b.

8 Ivan Fjodorovics Paszkevics Julius von Haynaunak. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Katona Tamás: *Az aradi vértanúk*. Össze- gyűjt., a szöveget gondozta, a bev. írta Katona Tamás. Negyedik, átdolgozott kiadás, Budapest, [é. n.] (Továbbiakban: Katona) 308–309.; Ivan Fjodorovics Paszkevics Felix zu Schwarzenbergnek. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Steier Lajos: *Haynau és Paszkevics. Ismeretlen adalékok az 1848–49-iki szabadságharc történetéhez. I–II*. Budapest [1926]. II. 386–389.; Ivan Fjodorovics Paszkevics I. Ferenc József császárnak. Nagyvárad, 1849. aug. 16. Közli: Katona 306.

9 I. Miklós cár Ivan Fjodorovics Paszkeviccsnek. Varsó, 1849. aug. 16. Közli: Scserbatov, Alekszandr Petrovics: *Paszkevics Magyarországon*. Ford. Gerencsér Zsigmond. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1984. 318–319.

végrehajtása azonban nem Aradon kezdődött. Mednyánszky László honvéd őrnagyot és Gruber Fülöp századost, a lipótvári őrség tagjait, akik ellene szavaztak a vár feladásának, a korábban meghozott halálos ítélet alapján 1849. június 5-én akasztották fel Pozsonyban. Éppen egy napra rá, hogy a gyorssegélyként Bécshez elindított, de némi kényszerpihenőt követően végül Pozsonyhoz küldött orosz gyaloghadosztály bevonult a városba. Két nappal Ormai kivégzése előtt pedig Temesváron Hruby Gyula honvéd őrnagyot lőtték főbe.

„[...] tegnapelőtt megkezdődött a dolog, felakasztattam egy Auffenberg nevű egyént, aki valamikor hadnagy volt a Mazzuchelli ezredben, aztán ezredes és Kossuth segédtszjtje. – Kiss, Leiningen, Poeltenberg, Vécsey stb. is követni fogja, mihelyt megérkezik” – közölte elégedetten Haynau barátjával, Karl von Schönhals altábornaggyal Aradról írt levelében augusztus 24-én.¹⁰

¹⁰ Julius von Haynau–Karl von Schönhalsnak. Arad, 1849. aug. 24. Arad. Közli: Katona 330–332.

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Kikötő

*Amikor megpillantod a kikötőt,
ahová egy életem át visszatérni vágytál,
meghal a vers:
úgy hanyatlik át a hajó korlátján,
s nyeli el az öböl mély csobbanással,
mintha soha nem lett volna útitársad.
Bizonytalanul lépsz a partra,
mint akit elárultak.
Felmorzsolta az út, kitikkasztott a tenger.
Szomjadat itt sem oltja majd semmi.
Körülötted felfordított csónakok:
mintha koporsókat úsztattál volna idáig,
s most vágnád le magadról a vontatókötelet,
hogy könnyű léptekkel térj meg a házba,
amit álmaidban építettél.
Hiába nyelte el a mély,
időnként majd melléd telepszik,
belekóstol a vacsorádba,
unottan tologatja hamutartód,
helyetted ácsorog a diófa alatt.
Te pedig mosolyogsz,
mint aki megértett valamit abból,
amit felfogni nem lehet.*

BORS ANNA

Nagyapám gyászában

*Csupasz, vakítón fehér hát
átdörgölve kihűlt mosdókesztyűvel,*

*görbület, fele a gerinc hajlása,
fele a fáradtság, mely lehúzza a fejet,*

*a fáradtság, hogy mindezt el kell viselni,
múltat is cipelve, egy másik életet,*

*s a simogató vagy sietve dörgölő,
kerekeskocsit toló kezét,*

*mint egy mások által mosdatott hát,
olyanná váltam nélküled.*

Van egy pont

*Ki tudja, meddig
ez az utolsó estém itt,
és lásd, langyos.*

*Belém akasztott szavak
bolyongnak az éjben
helyettem,
kifordulnak a földből,
ha lesz még tavasz.*

*Van egy pont,
és jó, hogy pont itt,
ahol a kimondani
vágyott összefüggések
megértik a természet rendjét,
ahol csak az egyszerű,
az „erős” szökik szárba,
a többi lent marad,
semmi, csak a szín, az illat,
az élet hossza az,
amit meghatároznak.*

*Nincs itt kire gondolni,
annyi mindenkire kéne,
végül ezért marad egyedül az ember.*

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS
A nép barátja

Nem is tudom, mit kívánjak jobban. Hogy mondjon csütörtököt? Elszánt voltam, elmentem a végső határig, de az égiek másképp akarták. Vagy, hogy tényleg sikerüljön. Mire a tudatomig ér a fájdalom, már sehol sem vagyok.

Vagy igazából egy rossz tréfa csak az egész. Rémálom. Romlott, mérgezett volt az éték, mértéktelenül nyakaltam a nedűt, és most hányódom álom s eszmélet között. Ocsúdom, okádok, fél napig fejemre akar szakadni az égbolt. Ám estére enyhül a szorítás, a rosszkedv, s eszmélek: a világ pont ugyanolyan, mint tegnap, tegnapelőtt, egy hónapja. Szennyes, cudar, de viselhető. És a nótát továbbra is mi húzzatjuk.

Ereim felvágásával nem merek próbálkozni. A régi rómaiak haltak így, mondják a történetírók. Lakoma, tánc, forró fürdő. Az orvos egy villámgyors metszéssel nyitja fel az eret, s azonmód el is köti. Amíg a halálba tartó nem kéri, nem is engedi kivérezni. A rosszulétet, szédülést persze ő sem tudja megakadályozni. Ha magam végezném el, csak a szenvedésemet gyarapítanám. És a siker egyáltalán nem biztos.

Mérget inni legalább ennyire kockázatos. Van, amelyiktől csak elalszik az emberfia. Végleg. De akad, amelyiktől lerágja a vakolatot, kiegyenesedik a haja szála, mielőtt átköltözne a túlpartra.

A magasból alávetni magamat lényegében ugyanazért rettegek. Meddig tart, s milyen heves lesz a gyötrelmem, mely a végső, mindent feloldó enyhülést előzi meg?

A Pokoltól nem tartok. Annyira távoli, annyira valószínűtlen! Miként az üdvösség is. Biztosan nem olyan, mint amilyenek a papok vagy a régiek elbeszéltek. Nincsenek folyékony lávával teli katlanok, patás, vasvillás démonok. Ahogyan harsonás, arany szárnyú kerubok sem. Túl szürke, túl földhözragadt az ember ahhoz, hogy bármelyiket kiérdemelje.

Akikkel volt bátorságom erről beszélni, mind azt tanácsolta: ne a szívembe röptsem a golyóbist. Habár egyre megbízhatóbbak a löfegyverek, mégis előfordul baleset nap mint nap. Akadt, akiből úgy távozott a lövedék, hogy egyetlen fontos szervet sem sértett.

Akkor inkább a fejbe. Sokan halántékukra szorítják a csövet. Az esetek legnagyobb részében jól is működik ez a módszer. Ám ha a cső csak egy keveset

is félrecsúszik, a boldogtalan öngyilkos nyomorék, roncs marad élete hátralevő részére.

A legmegbízhatóbb – mondják – szájba venni. Rézsútosan, felfelé, egészen a lágy szájpádig. És nem habozni. Úgyszólván semmit sem érez az áldozat. Vagy tényleg semmit. A dörrenést sem hallja jószerével.

Már amennyiben csütörtököt nem mond az a nyomorult mordály.

Az első időkben komolyan hittük, hogy velünk az igazság.

A nép, igen, a nép is akarta. S aki mégsem, annak egészen kicsinyke segítség is elég volt, hogy ráébredjen: kifosztják, hatalmaskodnak rajta. Olyanok, akik semmiben sem különböznek tőle.

Elcsalták, elorozták tőle jogait, közös tulajdonát, egyenlő hatalmát. Visszaélnék vele rútul. Kiszolgáltatottságban, nyomorban, tudatlanságban tartják.

Csodálatos érzés volt odapattanni eléjük, s nagy ívű szónoklatokat rögtönözni az új világról. Ahol sem hatalmasok, sem alávetettek. Csak egyenlők és szabadok.

Elégedettséggel követni, mint fogan meg bennük az Eszme. Mint mikor száraz avarra parázs esik. Még nemigen tudják, mit kezdjenek vele, de titokban már markolják a kaszának, vasvillának nyelét. Meg a bicskát.

S próbáltunk nem csüggedni, ha a fogadtatás nem igazán úgy sikerült, ahogyan előre kiszámoltuk. „Szabadság, egyenlőség, testvériség”, lihegtük hátunkban a vasvillákkal, cséphadarókkal. Nem kevés fejtörés után úgy határoztunk: ők nem számítanak. Ha jön a Nagy Változás, hasonló elbánásban részesülnek, mint a kizsákmányolók.

Egyáltalán, mit képzelnek? Ők a büdös, tanulatlan parasztok. Mi a beavatottak. Hálások lehetnének, hogy a Szellem napvilágát hozzuk szűkös viskóikba.

A papoktól tartottunk valamennyire. Elsőre úgy tetszett: le vannak maradvá. Ám olykor képesek voltak olyanokat mutatni, amitől köpni-nyelni nem tudtunk. Az egyszerű kis falusi káplánok. Mintha nemcsak felkészültek volna belőlünk, de előttünk is jártak volna legalább egy lépéssel.

Nincs mese, velük is le kell számolni, ha fordul a világ. Az mégsem járja, hogy tájékozottabbak, pallérozottabbak legyenek nálunk, miközben mi vagyunk az élcsapat. Vagy leszünk. De ez ugyanaz.

És mindenkivel, aki szebb, okosabb, eredetibb. Összeraktunk egy rendszert, amely a statisztikák és

hatástanulmányok szerint tökéletesen működik. Erre jönnek, és belepofáznak.

Mi vagyunk a jók, igenis. Fújtuk a füstöt, és döntöttük magunkba az italt a klubban, kávéházban. Náluk jobbak legalábbis. Merthogy mi képviseljük a haladást.

S ha csodálatos, népboldogító eszméink imitt-amott tökéletesítésre is szorulnak, az idő akkor is nekünk dolgozik. Mivelhogy mi vagyunk a fejlődés. A jövő.

A többség.

A világ önmagától van önmagáért. Minden egyéb elképzelés rajta kívül álló erőről, kezdetről, végről merő képzelgés. Hazudozás. A Semmi nem hozhatja létre a Valamit. A Tapasztalaton Kívüli a Tapasztalható.

Csillagködök forognak fel és alá, parányok zsi-zsegnak a vízcseppben. Öröktől örökké. Felbomlanak, s összeállnak tetszés szerint. Gigászi, időtlen kaleidoszkóp. Mibenvalóságát nem érdemes kutatni.

Mint a kocka- vagy kártyajáték. Tízből legalább kilencnek van egy holtbiztos szisztémája. És a soka-dik próbálkozás után, ha ingét-gatyáját veszítve feláll az asztaltól, jön egy zöldfülű, aki elsőre visz mindent.

A világ, a lét maga e rettenetes hazardjáték, ahol csak a felületes szemlélőnek tetszik úgy: szabályok vannak. Igazából a cinkelésnek, csalásnak sincs értelme, mert nincs *mihez* képest.

Egyházatyák, tudós szentek kusza okfejtéseivel terheltek minket. Már a latin szószerkezeteken elvérez-tünk. Aztán belétekintettünk távcsőbe, mikroszkópba. S nem hittünk többé.

Ott pörögtek-forogtak, nyüzsögtek szemünk lát-tára, fülünk hallatára. Nincs teremtő akarat, csak az emberi botorság, mely folyvást ugyanazon hiábavalóságokat cselekszi.

Sem igazság, sem könyörület, sem szépség. Pillanatnyi érdekek csupán, melyek összevissza terelik a vaksi embercsordákat. Azt képzelik magukról: erőszakkal, csalárdsággal kézbe vehetik a gyepelőt, holott ők is csak aprócska figurák a nagy, zűrzavaros ostáblajátékban.

És a kíméletlen, pusztító vágyak, ösztönök.

Nincs méltányosság, se szánalom. A gátlástal-nabb, kegyetlenebb igába hajtja a gyengébbeket. Az emberi az egyetlen faj, mely kényszer nélkül, gyönyörrel pusztítja önmagát. A közösség csak káprázat.

Láttuk a gigászokat és a parányokat, és többé nem tudtunk hinni.

Jólétről, szabadságról, jogokról persze lehet értekezni továbbra is. Mi több: kötelező szinte. A szájtáti sokaságot vakítani kell. Higgye csak: a dolgok jól alakulnak a nehézségek ellenére. A hullahegyek, a nyomor, a kilátástalanság járulékos veszteségek csupán. Nekik, értük zakatol a nyaktiló.

Morál, szolidaritás, jó ízlés: merő ábránd. Nem farkasok, patkányok vagyunk. Nincs falkavezér, gyengeségünk és szerencsétlenségünk az erő. Zsákmány híján egymást zabáljuk fel, mégis sokasodunk nyakló nélkül. Reszkessenek a sasok, oroszlánok!

Önmagától, önmagáért van az anyag. Nincs kezdete, vége sem lesz. Felbomlik, összeáll minden különösebb elképzelés nélkül. Csak úgy. Alkotó személy, akarat sem benne, sem fölötte, sem mögötte.

Az élet, az ember, a történelem rettenetes lázalom csak.

Mikor először vettem részt egy *olyasmin*, rettegtem, iszonyodtam. Fel nem foghattam, mi vonzza a tömeget az efféle látványosságokra. A szememet be nem hunytam, el nem takartam, de a tekintetemet azért elfordítottam – nem túl feltűnően –, s csak akkor emeltem fel, hogy hallottam a *szerkezet* pengéjét nagy zajjal alázuhanni.

Azt beszéltek, nem is érez fájdalmat az elítélt. Mire ocsúdna, már csak a nagy, végtelen semmi. A legrátermettebb, legképzettebb ítéletvégrehajtók sem bírnak ennyire pontosan, fürgén dolgozni.

Tán azért viszolyoghattam oly nagyon, mert maradhatott bennem némi előítélet az emberi élet kezdetével s végével kapcsolatban. Vajúdó asszony szobájába, ágyához illetéktelen nem léphetett. S a nemléthe távozonak is különleges jogai vannak.

Hanem egy alkalommal mégsem voltam eléggé elővigyázatos. Túl korán pillantottam fel. Épp, mikor a bakó kiemelte a kivégzett fejét a kosárból, s felmutatta a tömegnek. Sem túl idős, sem túl fiatal férfiú lehetett. Amúgy jellegtelen vonásokkal. Ha bárhol az életben találkozom vele, elfelejtem egyből. Ám most valami egészen váratlan történt. Felnyitotta a szemét, és fáradtan, kiüresedve végignézett rajtunk.

Elborzadtam, hányingerem támadt. Úgy gondoltam, soha, soha többet nem megyek kivégzésre. Hanem az undorral és iszonnal együtt belém költözött egy másik érzés is. A vágy, hogy még egyszer és még egyszer szemlélhessem ezt a borzalmas szertartást, mikor az elevent kiszakítják az elevenek közül.

A testi kívánságra hasonlított. Vagy még inkább ahhoz, mikor az emberfia ellenállhatatlan késztetést érez, hogy ruhátlan asszonyokat, ölelkező párokat legyen meg titokban.

A következő alkalommal már félig-meddig a magam kedvéből mentem el egy ilyen eseményre. Eszméletem tiltakozott még, de lában szinte önkéntelen a veszthely irányába moccant.

Nem csalódtam. Az undorral és borzadással együtt feltámadt bennem a testi ösztön. Mint mikor a bordélyház környékére téved az ember, s még nem meri eldönteni: éljen-e a rosszlányok kínálta örömmel.

Többeket is lefejeztek aznap. Egy asszonyt is, nem igazán korosat. Akármint is igyekezett palástolni halálfélelmét, maga alá vizelt, mielőtt a guillotine padjához szijazták volna.

Nem volt megállás innét kezdve. Egyre gyakrabban jártam el ez ilyen jellegű eseményekre. Akár ha rákap valaki a kocsmázásra, örömtanyákra. Kívántam az undort és a rettegést. Megtapasztalni, ahogyan az eszmélet, az akarat, az emberi tartás összeomlik a Nagy Végső Kapu előtt. Meg sem fordult a fejemben, hogy magam is juthatnék eme sorsra.

A legnagyobb hatást egy leány kivégzése tette rám. Egy még nem egészen érett kis nőszemélyé. Olyané, aki bizonytalansággal még, de teste nagyjából felkészült már.

Állt, és reszketett. A fogai kocogtak. Fel is jajdult, mikor hosszú, dús, vörösesbarna haját egyetlen nyiszszantással levágták. A szája egészen kifehéredett. Hazatérve vettem csak észre, hogy nadrágom közepén jókora nyirkos folt éktelenkedik.

Nem az a kérdés, hogy igazságos-e a rend, a mi rendünk. Ilyesméről csak akkor lehetne disputát nyitni, ha hinnénk bármiféle időn, körülményeken túli igazságban. Az takarózik ilyesmivel, aki nem elég merész megragadni a pillanat, a helyzet adta lehetőségét.

Hitünk – ha volt is egyáltalán – az első napok után köddé foszlott. Győztünk, és nem bírtunk mit kezdeni vele. Minden erőnk a képzelt és valós ellenfeinkkel való leszámolásra ment rá.

Népre semmi értelme hivatkozni. Üstfoltozók és latrinapucolók. Napra, percre, kilóra leszállítottuk nekik a beígért kutyakomédiát. Ha közibük lövetünk, ha százával akasztjuk őket, akkor is kötelességük zászlót lengetni és éljenezni. Szabadság, egyenlőség,

testvériség sohasem létezett. Nem is fog. Mindig a győztesek írják a történelemkönyveket. A többiek be kell, hogy érjék városi legendákkal.

Az *ideológia* mint olyan bent kell, hogy maradjon a rendszerben, persze. Valaki még be talál rontani az utcáról, és ránk borítja az íróasztalt. „Történelmi szükségszerűség”, „fékek és ellensúlyok”, „korrektség”. Minél kacifántosabb, érthetlenebb, annál jobb. A végén még rájönnek: magasról teszünk rájuk. És mehetünk vissza ganét talicskázni.

Az emberiség javíthatatlan. Korszakról korszakra, évszázadról évszázadra ugyanazokat a fő hibákat követi el. A kisujjunkat sem érdemes mozdítani érte.

Ellenfeleink, ellenségeink kiszámíthatóak. Ugyanaz az önzés, hiúság, mohóság, felületesség vezérli őket, akárcsak minket. A tömeg, a sokaság azonban kiszámíthatatlan. Lehetetlenség bemérni, miféle jelzőszavakra indulnak egy irányba, milyen lobogók alá gyülekeznek seregesen.

Ezért tudatlanságban és szegénységben kell tartani. Ki ne bírja emelni fejét a filléres nyavalyákból. Le ne bírja rázni magáról a zsigerek, az alantas ösztönök béklyóját. Mi idefent kiválóan elvagyunk nélkük szalonjainkban, klubjainkban. Nem miattuk, értük zakatol a nyaktiló, büntet a forradalom.

És pont ezért: végzetes hiba engedni, hogy bármi is rendeződjék, kikristályosodjék. Zűr-zavar, zűr-zavar! Amíg ki nem derül, hogy nem vagyunk urai a fennálló helyzetnek, nincs mitől tartanunk.

„Nincs nagyobb gyönyörűség, mint a népet győztörni.” Melyikünk is mondta? Lényegtelen. Akármelyikünk tollából, szájából származhatnak ezek a sorok. Akármelyikünkéből, aki elég elszántsággal bír, hogy szétzúzzon maga körül mindennemű kultúrát, civilizációt.

Nem győztünk ama napon, mikor a hírhedett börtönerődöt porig romboltuk. És nem is fogunk, amíg világ a világ, de erről rajtunk kívül senki sem tud még. És nem is engedjük, hogy tudjon.

Jól körül lehetett határolni, mikortól kezdtek ellenünk fordulni a körülmények, mikortól vallottak kudarcot taktikáink.

A hadszíntéren lényeges változás nem történt. Néha az intervenciók győztek, néha a mieink. Ez a se ide, se oda helyzet a legalkalmasabb a szükségállapot fenntartása mellett a belső ellenséggel való leszámolásra. Bármeddig ki lehetett volna húzni.

Csakhogy a néppel történt valami. Mintha kezdett volna fásulni, ráunni az olcsó ripacskodásra. Mintha kezdett volna torkig lenni a tömeges kivégzésekkel, népünnepélyekkel. Mintha visszavágyott volna az épeszség, az egyszerűség, a tisztos szűkösség akolmelegébe.

A vidékiekkel amúgy is megvolt a baj. Lehetett tudni: mindig is egy húron pendültek hajdani elnyomóikkal. Nem értettük igazán: miért ragaszkodnak ehhez a gögös, here népséghez. Fel kellett volna koncolni valamennyit! Földjüket, jószágukat pedig állami tulajdonba venni.

Hanem ez az aljas, renegát tempó kezdett átragadni a városiakra is. A sansculotte-okra. Magunk tenyésztettük ki őket. Faragatlannak, ápolatlannak, érzéketlennek minden iránt, ami több, mint a bendő és ágyék.

Ők is hátba támadtak minket.

A harctereken változatlanul diadal és kudarc. Ha nyaktiló alá került egy tábornok, kiemelkedett egy másik a sűrűségből. De a *hangulat* mintha megecsetesedett volna.

„Meddig mehetünk el?” Ez volt a kérdés, melyet egyikünk sem mert feltenni. Merünk-e vérfertőzésben élni, szeretteinket, testvéreinket halomra gyilkolni? Merünk-e emberhúst enni? Szerettük volna ország-világ szemébe köpni: nincs az a határ, mit át ne léphetnénk. Valójában tudtuk: van. De a beismerés öngyilkossággal lett volna egyenlő.

Egyre többször, egyre gátlástalanabban kellett a tömegbe lövetnünk. A sokaságba, mely süketen, tudatlanul, ujjongva cipelt minket a csúcsra. Illett volna tisztában lenni vele: egyszer szakadni fog az ereszték.

Legvégtére egymás ellen fordultunk. Nem mintha kezdettől fogva nem élt volna bennünk csillapíthatatlan irigység a másik iránt. Nyílt színen elvi, *ideológiai* véleménykülönbségek mentén támadtuk egymást. Valójában elkívántuk a másik birtokát, rangfokozatát, szeretőjét. Reakciónak, royalistának, hazaárulónak bélyegeztük, akinek csak egy morzsával is több jutott az élet édességeiből.

Legeslegvégül magunk személyét is meggyűlöltük.

Amúgy fordulhat még a kocka.

A Köztársaság hadai hirtelen megsemmisítő vereséget mérnek a királypártiakra, intervenciószokra. Akárcsak Valmynál. Diadalmenet, kivégzések, népünnepély.

Rábukkanunk valamely elszökött vagy lenyakazott arisztokrata rejtegetett kincstárára. Lesz kenyér, lesz ital, kevéske hús is talán. Lesz szétosztogatható zsákmány, ami zárójelbe teszi az ideológiainak álcázott hatalmi torzsalkodásokat.

Ideig-óraig.

Persze, mit tudjuk, kifélék-mifélék lépnének a helyünkbe. Olyan nincs, hogy megy mindenki a levesbe. Lesznek, akik így vagy úgy, de kisiklanak a hurokból. Néhány hét, és ismét ők írják a játékszabályokat.

Ez nem forradalom volt. Azt a nép szokta vívni.

És nyilván lesznek, akik bennragadnak. Nem figyeltek kellőképp, mikor változott a mondatszerkezet, a címlista. Egyre többször gondolom, hogy képtelenség követni, miként változnak napról napra, óráról órára a hivatalos mellékhangsúlyok, szemvillanások.

Kinél mond csütörtököt a halántékra szegezett fegyver.

Soha nem nyerhet, aki tisztán küzd. Regék, balladák, népi mondókák hőse válhat még belőle, de csak miután elárulták, hátba döfték, felnégyelték, hamvait szétszórták a világ minden tájának irányába.

Nem bánám, ha folytatódhatna még a játszma. Ha csak egy hétig, napig. Nem tudni, melyik a hitványabb érzés: szánkba venni a pisztoly csövét, vagy várni reszketve, hogy megcsikorduljon fejünk felett a guillotine szerkezete.

A történelem sohasem igazságos. Méltatlanokat emel fel a porból, és érdemeseket taszít le. Vagy fordítva. Semmi jelentősége. Vannak, akik helyesen döntenek, és vannak, akik hibáznak. Mi csak kísérleteztünk. Meddig lehet elmenni büntetlenül? Szemernyi igazság sincs a történelemben.

Semmi kedvem védekezni, kimagyarázni magamat, ha rám találnak, s ítélőszék elé citálnak. Nem erre készültünk. Abban éltünk az utolsó pillanatig, hogy minden szavunkat, kézmozdulatunkat aranyáron mérik. Velünk szemben senkinek sem lehet igaza. Még saját magunknak sem.

Jólesne abban a tudatban kilépni ebből az árnyékvilágból, hogy utánunk a zűrzavar, az összeomlás, az öskáosz. Hogy senki, senki ezen a szennyes földön, aki kézbe ragadhatná a gyeplőt, s egyenesbe ránthatná a szakadék felé zötyögő szekeret. Csak mi, a nép barátai.

Azért mégsem lenne rossz, ha csütörtököt mondana az a nyomorult fegyver.

DOBOZI ESZTER

Seregszámla

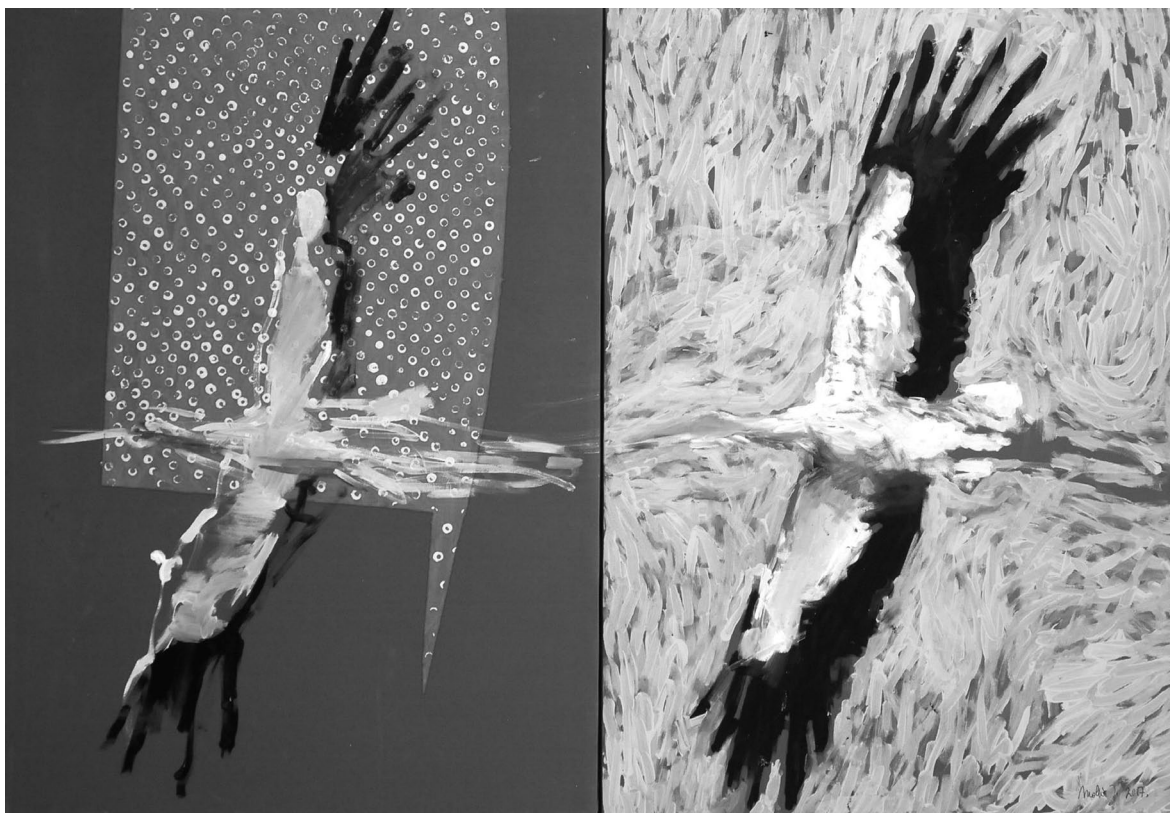
*Mi vitt oda, mi tartott ott
alig négy- s hét-nyolc évesen
bennünket az ajtórésben,
mi szögezett oda anyánk
szoknyája mögé húzódva,
bámulva vonulásukat?*

*Irtóztató volt a látvány
s a hangerő, megrepedtek
a házfalak, az ablakok
remegtek, ahogy a fák is
minden levelükkel, kutyánk
vonított rendületlenül,
s a madarak menekültek
a kertből, és lepotyogtak
az érett szilvák az ágról.*

*Földindulás lehet ilyen,
mint állni a láncfalpasok
zajában. Számlálhatatlan
sokasággal jöttek, jöttek,
s mi csak álltunk kapaszkodván
anyánk szoknyájába, könnyű
nyári kis ruhácskáinkban,
mezítláb vagy ősziesen,
mackónadrágosan, mert ők
vonultak hetente egész
éveken át, sokkal később
a harcok elülte után
is – demonstrálván a város
népe előtt, itt vannak még,
s nemcsak hogy itt, de ők vannak
itthon, mentek a városon
túli gyakorlóterükre,
hogy azután pár nap múlva
újra fölszántsák az utcát,
araszolva az általuk
megszállt laktanyákba vissza.*

*Mi szögezett oda minket,
míg zajlott a seregszámla?
A félelemnél erősebb
kíváncsiságunk? S anyánkat
mi tartotta ott? Hisz hallott
ágyúdörejt, és volt része
ágyból kiszállva mezítláb
menekülésben a deres,
novemberi éjszakában.*

*Tudta, mennyire törékeny
a vélt menedék – hátában
egész seregekkel, ha nincs
egy egérlyuknyi biztos hely
sehol a tájon. S állt ő is
csak meredten, ott állt velünk
tüntetve, dacolva talán:
még mindig él – gyerekei
vannak... Nekünk borzongató
volt nézni a kibukkanó
tanksapkás fejeket, ahogy
eggyé váltan gépeikkel
már maguk is gépek voltak
a szemünkben...*

Molnár István: *A rab madár álma* (különdíj, 2017)

MEZEY KATALIN

Száz éve, szeptember közepén

Augusztus végi hőségnapok, a közelgő lehülés ígéretével. A Ganz Mávag Kolónia tisztasági fürdőjét néhány hónapja szükségkórházzá alakították, mert nem volt elég kórházi hely a frontról hazatért sebesült vagy spanyolnáthában szenvedő katonák számára.

Korábban takarítónőként dolgozott itt, majd gyors átképzés után ápolónői feladatokat kapott. Heti bérre szerződött, de az egyre elvetemültebb infláció miatt, mire a keresetét kézhez vette, az már szinte semmit sem ért. Tizenöt éves fia, aki a nyári iskolai szünet idején a Népliget kertészetében dolgozott, örömmel állapította meg, hogy az ő napibére több mint a mama heti keresete. Csodálkozott, hogy erre viszont az édesanyja sírva fakadt: mégsem járja, hogy betegek melletti, egész hetes munkájának annyi értéke se legyen, mint amennyit a kamaszfia egy nap alatt gereblyézéssel megkeres!

Legszívesebben felmondott volna, mert amúgy is rettenetesen félt, hogy hazaviszi gyermekeinek a gyilkos nyavalyát, amely két-három nap alatt végzett a szegény, csontra soványodott katonákkal. Alig volt a betegek között, aki le tudta volna küzdeni a magas lázat, a hidegrázást, a torokfájást, a köhögési rohamokat, a tüdőgyulladást. Úgy tartották, hogy aki bekerül a kórházba, annak biztosan vége. És ez így is volt. Mégis egyre több lett a beteg, egyre sűrűbbre kellett állítani az ágyakat, és egyre kevesebb volt az ágynemű, amit a piszkos, szakadt katonaruhákban, váltás fehérnemű vagy pizsama nélkül érkezők ágyaira felhúzhattak volna. A zsúfoltság és a romló ellátás is növelte a veszélyt, nehezítette a helyzetet.

Nagyon szeretett volna megválni az ápolónői munkától, csakhogy a lakásukat a Ganz Mávagtól kapták. Félő volt, hogy ha kilépne, elvesztené a negyedik emeleti szoba-konyhát is, amelyet még férje jogán kapott a gyártól 1914 őszén. Pedig többet kereshetett volna, ha egész napját varrással tölti, mert a háborús években a ruhaneműk ára tízszeresére-húszszorosára nőtt. Egyre többen jöttek hozzá, aki a még az ura által rendbe tett, kézi hajtású varrógépével mindent el tudott készíteni. A lánykori szoknyák, a jó állapotban megőrzött, ünnepi stafirungdarabok új blúzokká, ingekké alakultak, mert a gyermekek a háború éveiben is elnyűtték, kinőtték a ruháikat.

Amikor este a kórházból hazatért, épp csak ettek valamit, aztán a szobában lefektette a kicsiket, ő maga pedig a konyhai lámpa beteg fényénél varrt még néha éjfélig is.

De a hajnal akkor is benéz az ablakon, ha valaki épp csak az előbb hunyta be a szemét. Fel kell kelni, kelteni kell a nagyfiút, hogy időben odaérjen a kertészetbe, a legnagyobb lányt, hogy megbeszélje vele, mit főzzön, mit esznek aznap. Na, mit is? Krumplit. Mindennap. Főként sóval, de a féltve őrzött bödönből egy kevés zsírt is kiad neki hozzá. A krumpli a legolcsóbb, a kolónia vezetősége beszerzi a családoknak, tárolni is tudják a pincéjükben. És hogy mit csinálnak egész nap itthon a lányok, amikor mindenki öröme szünetel az iskola. Gyermezkiszivajtól hangos a kolónia kertje, ahogy esős időben a lépcsőházak széles folyosói is. Már nem meri mondani a nagylányának, hogy délben látogassák meg őt. Azelőtt kijött az udvarra, ha a lányok ebédet hoztak neki. Legalább annyi ideig láthatta őket, amíg megette a kenyerét és a főtt krumpliját. De mióta a járvány terjed, rájuk parancsolt, hogy kerüljék el a kórháznak még a környékét is.

Kis keresztet rajzol sorra az öt gyermek homlokára, és sosem csillapodó aggodalommal a szívében munkába indul.

*

Nagy szennyesbattyut cipel a mosoda irányába. Megtántorodik, hogy majdnem elesik. Egy cseppet a falnak dől, próbálja leküzdeni a szédülést, amikor szembejön a főorvos két ápoló kíséretében. Nem is ápolók tulajdonképpen, hanem rakodók, ők cipelik be a szekerekről a már járt sem tudó betegeket, és ők takarítják el a halottakat. Valamilyik kórteremben meghalt valaki – gondolja, de arra már nincs ideje, hogy rájöjjön, ki lehet az, mert hozzálép a főorvos úr, és megfogja a bal csuklóját, amivel a szennyes battyut tartja a vállán. Figyelmes arccal számolja a pulzusát. Délelőtt már tapogatta ő is, mert nagyon gyors volt, de megszámlálni nem tudta, mert nincs órája. A főorvos úr is először csak úgy olvassa, óra nélkül, aztán elengedi a csuklóját, előveszi a mellényzsebéből a zsebóráját, int, hogy tegye le a folyosó kövére a battyut, és nyújtsa a kezét.

– Hidegrázás? – kérdezi.

Bólint.

– ...reggel óta... pedig jól felöltöztem...

Szeptember 15-ike van. Hajnalban már ködfoltos volt a bokrok teteje, és nem lángolt az ég alján a fel-

kelő nap. Minden fénytelen és szürkéskék volt, és már akkor is rázta a hideg. Talán már az éjszaka is, többször felriadt arra, hogy fázik a vékony, nyári takaró alatt. Elő kell venni a dunyhákat, pedig még messze van a tél. A főorvos elengedi az asszony kezét.

– Maga beteg... elkapta ezt a nyavalyát... Hol lakik?... Itt, a kolónián? Hét órakor jöjjön be az irodába. Megméri a lázát. Valószínű, ma nem mehet haza... Még csak az kéne, hogy... itt is elterjedjen a fertőzés. Jól van, jól van... este megbeszéljük.

Nem mehet haza? Neki is egész nap ez járt a fejében. Hogyha a járványt elkapta, mit csinál majd fájrontkor? Nem viheti haza a gyermekeknek. De hol töltse az éjszakát, ha nem otthon? Itt, a kórházban csak férfibetegek vannak, közöttük nem adhatnak ágyat neki. A főorvos úr biztos tud majd valamit. Szólni akart egy lépcsőházbeli asszonynak, Sárikának, hogy amikor hazamegy, nézzen be a gyermekekhez. Mondja meg nekik, hogy ő kicsit rosszul érzi magát, de kap ágyat itt, a kórházban, kialussza holnapra az egészet, és hazajön. Talán itt maradhat, amíg meggyógyul.

Nem maradhat. Hét órakor az iroda külső bejárata előtt ott áll a lovas kocsí. A nővér megméri a lázát. Nem mondja meg, hogy mennyi. Felírja egy lázlapra, aztán gyorsan lerázza a hőmérőt, és visszat teszi az alkoholos vattával bélelt pohárba.

– Van itt hálóruhája? – kérdezi részvétellel.

– Nincs... csak az utcai ruhám a köpeny alatt, le sem vettem ma, annyira fáztam. Szappan, törülköző és a kenyeresruha – és felemeli a vászontáskát, ami benne a holmiját hordja.

A kenyér és kislefészékben a déli krumpli is benne van még, mert nem tudta megenni, a láztól olyan szűk lett a torka. Reggel óta csak vizet meg teát ivott.

– Jól van, üljön csak vissza. Ha összeesik, én nem tudom felemelni. Ki kell töltenem a kísérlőlapját. Neve?

– Özvegy Mezey Antalné, született Juhos Mária.

– Szülőhelye és ideje?

– Nádszeg, Pozsony vármegye, 1884. november 15.

– Gyermekek?

– Öt... egy fiú, Ferenc, 15 éves, és négy leánya: Ágnes, Mária, Ilonka és... Katóka. Ő csak hatéves – kicsordultak a könnyei.

– Ha kórházba kerül, ki fog gondoskodni rólok?

– Csak... a Jóisten... A férjem két testvére itt lakik a városban... de régóta nem beszéltünk...

– Lakcíme?

– Kolónia, Delej utca... Nyolcadik lépcsőház, negyedik emelet 29.

Odakint, az ablak előtt a főorvos úr a kocsissal beszél. Mikor bejön, felveszi a lázlapot, megnézi, aztán megkérdezi,

hol van a táskája? A lába mellé ejtette, most felemeli.

– Nem maradhatnék itt? – kérleli halkán a főorvost. – ...ellenék akárhol, csak ne vigyenek el innen...

Kunhegyesi Feró: Elkárhozástól félt szegény Anyám, Tart tőle
– Hogy már régóta nem imádkozám (2018)

– Itt nincs női osztály. Sajnos, nem maradhat...
 – Ellennék egy matracon a kazánház előterében. Ha kialszom magam, holnapra meggyógyulok... Közel lehetnék a gyermekekhez.

– A gyermekek úgysem jöhetnek ide...

– Nem, nem, a Jóisten mentsen meg attól... csak, ha meggyógyulok... innen könnyen hazamegyek...

– Az István Kórház sincs messze, onnan is hazatalál...

– Óh, az István Kórház... Ott halt meg az uram...

– Ott sem hal meg mindenki... Jönnek mindjárt magáért... Isten áldja!

Az a kevés ereje, ami volt még, most kiszállt belőle. Ültében is reszket a lába. Nekidönti a fejét a falnak. Sír.

A nővér idős és nagyon sovány. Ha leesne a székről, bármi csont-bőr ő is, nem tudná felemelni. Nem fogok leesni – gondolja, aztán a gyermekek járnak az eszében, hogy még el sem búcsúzhatott tőlük. Hogy értik meg ezt? Ferkó kis korától olyan anyás, mint minden legidősebb fiú. Ha ő elszomorodik, sírásba kezd a többi is. Megígérte az egyik szomszédasz-

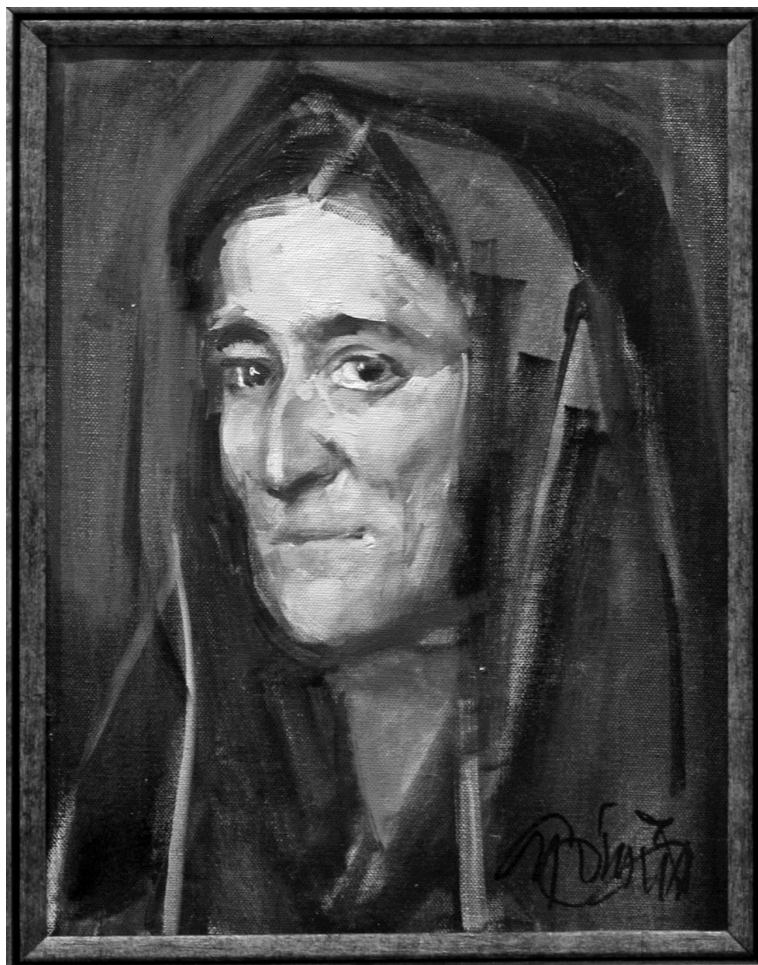
szony, hogy este eljön az ágyneműért, amit megfoltzott neki, és hoz cserébe egy kiló lisztet. Ferkó szokta levinni a Zsuzsi ágyinak a földszintre, akitől rendszeresen veszik a kenyeret. A rokona süti, és hordja be a kolóniára. Csak eszébe jut a fiúnak, hogy levigye a lisztet, különben nem lesz kenyerük.

– Istenem, Istenem, csak minél előbb hazajussak – és megjelenik előtte a kis konyha, ahogy esténként belép az ajtón az ember, a tűzhely, amelybe jókor be kell gyújtani, nemcsak a vacsora miatt, de fel kell rá tenni egy fazékban az esti mosdóvizet is. Ezeket Ferkó mind megcsinálja, tudja, mit és hogyan kell. De vajon eszébe jut-e ma is, amikor hiába várják haza édesanyját?

Maga előtt látja a fiát, ahogy lehajtott fejjel ül az ágy szélén, hogy a kislányok ne vegyék észre a könyveit.

Lüktet a homloka, a magasan fehérlő mennyezetet nézi, aztán lecsukódik a szeme.

A két ápoló felemeli a székről, a nővér aláterít egy lepedőt. Ráemelik, beletakarják, kiviszik és felteszik a lovas kocsira.

Gyémánt László: Hruz Mária (2018)

ERŐS KINGA

Vörösmarty és a homeopátia

Adalékok egy vers háttértörténetéhez

Néhány éve, miközben a Vörösmarty-kötetemet betűrendes mutatójában egy verset kerestem, véletlenül felfigyeltem *Hahnemann* című költeményére. Meglepett a cím, ezért kíváncsiságból elolvastam.

1

*Eddig anyag harcolt anyag ellen a bús beteg ágyán,
S durva csatájok közt kín vala élni tovább.
De te jövéél, s a parányokból felidézted az alvó
Szellemeket, s küldéd mesteri büvöd alatt.
S újra szelíd nemtők kísérik az emberiséget,
És a halál retteg gyötreni áldozatit.*

2

*Meghaltál, hogy kötve ne légy egy testhez örökké:
S lelked az ős elemek gyógyerejébe vegyült.*

Sejtésem beigazolódott, hiszen ez az alkalmi vers, amely jelzése szerint 1844. július 27-e előtt született, valóban a homeopátia atyja előtt tiszteleg. Számos kérdést vet fel a költemény, amelyből kitűnik, hogy írója nem csupán tisztelője az orvosnak, de érti gyógyítási módszerének lényegét is. Erre utal a vers néhány kifejezése: „parányokból felidézted”, „szelíd nemtők”, „ős elemek gyógyerejébe”. Honnan ismerte Vörösmarty Hahnemann gyógymódját és annak működési elveit? Miért volt fontos számára, hogy az orvos halálát követő évben verset írjon tiszteletére? Ha ismerte Vörösmarty a homeopátiát, vajon alkalmazta is? Megannyi kérdés merült fel bennem, ezért Vörösmarty levelezésében kerestem válaszokat kérdéseimre.

Hahnemannról és a homeopátiáról

Samuel Hahnemann (1755. április 10. – 1843. július 2.) német orvos volt, aki ásvány- és vegytannal is foglalkozott, felfedezte a mercurius solubilis oldható higanykészítményt. Gyógyszerkutatói során arra a felismerésre jutott, hogy egy nagy adag kinin váltólázat idéz elő, míg egy kis adag megszünteti annak tüneteit. Felismeréséből arra következtetett, hogy a „hasonló a hasonlót gyógyítja”, miszerint az az anyag, amely a betegség egyes tüneteit okozza egész-

seges emberekben, képes meggyógyítani a beteg embereket is, megfelelő hígításban. Gyógymódját 1792-től kezdte el gyakorolni és fejleszteni, módszerének elnevezésére 1807-től a *Homöopathie* szót használta, amelyet a görög *homioisz* (hasonló) és a *pathosz* (szenvedés, kór) szavak összetételéből alkotott. 1810-ben jelent meg Drezdában az *Organon* című munkája, amelyben lefektette gyógymódjának alapjait, megfogalmazta gyógyítási eljárásának tételeit. Módszere kezdetektől heves vitákat váltott ki, és csupán 1819 után terjedt el széles körben, miután több jeles orvos csatlakozott hozzá, és elvei szerint gyógykezelték. Kóczian Mária és Kölnei Livia *Homeopátia Magyarországon 1820–2000* (Noran, 2003) című orvostörténeti munkájából egyértelműen kiderül, hogy 1819-ben császári rendelettel az egész Habsburg Birodalom területén betiltották a homeopátiát, s talán éppen ezért, Magyarországon a reformkor hangulatában igen elterjedt és népszerű gyógymóddá vált. A homeopátiát hasonszenvenek magyarították, vagy szelíd gyógymódnak nevezték. Egyre több orvos tért át erre az új gyógyító módszerre, sokuknak lehetősége nyílt személyesen is találkozni Hahnemann-nal, tőle sajátították el a gyógymód alkalmazását. Mint a szerzőpáros munkájából kiderül, Magyarországot a XIX. század második felére a homeopátia fellegvárának tartották, számos homeopátiás kórház nyílt, köztük az első Pesten a Bethesda, a pesti egyetem orvosi karán pedig közel 33 évig két homeopátiás orvosi tanszék is működött. Az emberek széleskörű érdeklődése a homeopátia iránt a XIX. század végére csökkent, mivel az akadémikus orvoslás jelentős eredményeket ért el. Ennek ellenére a XX. század első felében továbbra is praktizáltak homeopata orvosok, működött kórházi homeopátiás osztály is, míg 1950-től a homeopátiát, más alternatív medicinákkal együtt, nem kívánatos, kapitalista gyógymódnak nyilvánították. Mivel a patikák államosításakor a homeopátiás szereket is be kellett szolgáltatni, a módszer gyakorlása ellehetetlenült. Nem meglepő tehát, hogy amikor napjainkban sorban állunk egy gyógyszerárban, francia és osztrák gyártók homeopátiás készítményeit látjuk reklámozni. Fel sem merül bennünk, hogy e máig sok vitát előidéző gyógymódnak megvan a maga hazai története és művelődéstörténeti beágyazottsága.

Vörösmarty, a „szerhasználó”

Vörösmarty levelezéséből kitűnik, hogy ő maga alkalmazta a hasonszenvi gyógymódot, sőt, másoknak

is ajánlotta, mi több, közvetített a szerhasználatot és kúrát illetően orvos és beteg között. Mindez azért sem meglepő, mert a XIX. század első felében az orvosok mellett számos laikus homeopata is működött, akik mint a módszer hívei, saját környezetükben népszerűsítették a gyógymódot. Érdeemes hosszabban idézni néhány leveléből, amelyeket Stettner (Zádor) György jogtudós, íróval és annak feleségével váltott Vörösmarty. 1833. március 12-én ezt írta: „Boraid setét zöldsárga színben ugyan de somlai töredékeny természetükhöz képest elég tisztán érkezének meg; jóságokról nem ítélek, mert ma vevén be, homoeopathiám tiltja a boritalt. Azonban most csupa legénységéből veszek be, torkom’ dagadozásain akarván segíteni. Három hét múlva megízlelem küldeményedet.” A bejegyzésből kitűnik, hogy torokgyulladásra használt homeopátiás szert, sajnos, az nem derül ki, hogy mit. Feltűnő az is, hogy a homeopata orvosok a szerhasználat idejére tiltották az alkohol fogyasztását, s maga három hétre jósolja az alkoholtól való tartózkodást. Más levelekből arra is találunk utalást, hogy a betegnek be kellett tartania valamiféle diétát a kezelés ideje alatt. 1833. április 12-én így referál a bor-küldeményre: „Boraidat ízleltem, de homoeopathicus szájjal, mert torkom miatt még folyvást gyógyszerezek. Később majd hathatósabb ítéletet hozok felőle.” A bejegyzés érdekessége, hogy Vörösmarty összefüggést vélt felfedezni ízlelőbimbóinak működése és a homeopátiás szer használata között. Ez azért furcsa, mert a gyógymód lényege szerint a vivőanyag semleges ízű vagy édeskés, amennyiben az cukor, a gyógyító alapanyag íze pedig nem mutatkozhat meg a készítményben. Lehet, hogy a költő torokbetegségének tünetei miatt érezte csalókanak a bor nyújtotta ízlésművészetét? Kiseb betegeskedéseire, megfázásos tüneteire több levélben is találunk utalást, melyekből kiderül orvosa hozzáértése és a költő elégedettsége. 1834. szeptember 27-én így ír Stettneréknek: „Épen Fábiánál lelt ki legelőször az alföldi hideg. [...] Lázam Forgó első beadására elmaradt.” Itt kell megemlítenünk, hogy Vörösmarty jó, szinte baráti viszonyban volt Forgó György orvossal, aki nem csupán arról híres, hogy: „A 20-as években hosszabb ideig Kisfaludy Károlylyal mint barátjával, ennek szinte halálaig, lakást és asztalt együtt tartott. A nyelv s hazai tudomány ügyének mindenfelé védője, terjesztője s tetemes áldozatokkal folyvást gyarapítója volt” – mint ezt írja róla Szinnyei József a *Magyar írók élete és munkáiban* (Budapest, Hor-

nyánszky, 1884), hanem 1816-tól Pest vármegye főorvosa, Hahnemann első itthoni követőinek egyike, aki még személyesen tőle sajátította el 1820–21-ben a homeopátiás orvoslás gyakorlatát. Nem véletlen, hogy ő fordította le elsőként magyar nyelvre a homeopátia alapkönyvét, *Organona a gyógyművészségnek, vagy Hahnemann Sámuel homoeopathiája* címmel 1830-ban. Feltűnő tehát, hogy az új gyógymód első publikálása után húsz évvel általa már magyarul is elérhetővé vált a mű. Vörösmarty levelezéseiből kitűnik, hogy a költő nem csupán páciense és barátja volt az orvosnak, hanem bizonyos értelemben a gyógymód népszerűsítője és közvetítője is. Stettneréknek 1834. április 14-én kelt levelében az alábbiakat olvashatjuk. „Leveledet vevén azonnal Forgóhoz mentem, hogy válaszára soká ne várokztassalak, a’ mi ebből áll: Lila fogai, ha feketék is, azért nem veszedelmesek, mindazáltal ki kell huzni, ha majd ingani fognak; addig bántani nem szükséges. [...] Gyurinak azt üzeni Forgó, kímélje magát, kivált az igen hangos beszédétől, éljen az orvossággal ’s étel- ’s italban tartsa magát a’ homoeopathiai rendhez; meg nem mondtam Forgónak hogy tiszta bort iszik; mert ezért megszidta volna, hanem azt üzenem hogy a’ borivást akkorra hagyja, mikor majd én is ott leszek. [...] addig pedig igya inkább az isten adta vizet, mint én 14 hónapig ittam (neki nem kívánom, hogy olly soká igya).” Még érdekesebb egy későbbi levél, melyet 1834. május 3-án ír Stettner feleségének, amely már nem csupán tanácsokat közvetít, hanem konkrét szerhasználati utasításokat is ad, valamint gyógyszerküldeményt is tartalmaz. Érdeemes teljes terjedelmében idézni: „Kedves Barátném! Küldöm a gyógyszereket Aconitum és Pulsatilla. Az Aconitum forróság ellen való ’s ha levelem az orvossággal lányodat forróságban éri, ezt add neki be, ha szinte már kiütött volna is rajta a’ veres. Az Aconitum maga, vigyázat ’s jó ápolás mellett, képes lesz leányodat akármi nemű skarlát vagy veres himlőből kimenteni. Nem tudván Forgó a’ vörös által mit értesz, veres himlőt-e vagy skarlátot, ezen kívül pedig a skarlátnak két külön faja lévén, mindenki más orvossággal gyógyítható, de abban sem bízván, hogy a’ skarlátnak külön fajait megismérhettek, tévedés elhárítására csak Pulsatillát írt. A’ pulsatilla veres himlő (Masern vagy Fleck németül) ellen van. Erre nézve rendelte; hogy ha leányodon már kiütött a’ veres himlő, de levelem érkeztekor épen forrósága van, ne pulsatillát, hanem aconitumot adj neki, ha pedig forrósága nincs, vagy az már megeny-

hült, pulsatillát. A pulsatilla óvó szer gyanánt is szolgálhat neki a' veres himlő ellen, mindaddig, míg az Pápán uralkodik, nyolcad naponként egy port vegyen be. – Forgó tisztel benneteket, Gyurinak jó kedvet, s rendes homoeopathikus életet üzen, míg meg nem erősödik.” A levélből egyértelműen kiderül Vörösmarty közvetítő szerepe az orvos–beteg kapcsolatban, jártassága az orvosi utasítások közvetítésében és laikus homeopátiás ismerete is, hiszen érthetően magyarázza el a szervválasztás mikéntjét, amelyet a homeopátiával foglalkozók kulcsfontosságúnak tartanak a sikeres kezeléshez, hiszen véleményük szerint egy rossz szervválasztás nem hozhatja meg a kívánt eredményt. A levélben említett Aconitum és Pulsatilla ma is használt homeopátiás szer. Előbbi a Materia Medica (szerleírások) szerint az Aconitum Napellus, a sisakvirág hígított kivonata, amelyet többek mellett hirtelen fellépő magas lázra ajánlanak, míg a második szer a kökörcsin hígított kivonata, melyet nagyon változatos tünetekre javasolnak, többek között fertőző betegségekre is, így a rózsahimlő, a kanyaró és a mumpsz ellen. Érdekes megfigyelnünk azt is, hogy miként említi a Pulsatillát, mint óvó szert, vagyis prevenciós készítményt. Sajnos Forgó 1835-ös halála után megritkulnak az ilyen jellegű levelek, és inkább csak utalás szintjén szólnak a homeopátiáról. Fontos megemlítenünk azt is, hogy levelezőpartnerei közül többen tesznek utalást betegségeikre és azok hasonszerű kezelésére a kor népszerű homeopata orvosainak említésével. Érdekesek levelezéseinek Deák Ferencsel kapcsolatos utalásai, melyekből egyértelműen kiderül, hogy Deák komoly aranyérbetegséggel küzdött, s ebben sikeresen kúrálta őt Bakody József, a kor másik igen népszerű homeopátiás orvosa. Bakody azzal szerzett magának sikert és hírnevet, hogy az 1831–32-es kolerajárvány idején az arzén megfelelő hígításával 223 kolerás betegből 215-öt gyógyított meg, köztük kétszer önmagát is. Eredményeit publikálta, amiért tiltott gyógymód használatával, hamisítással vádolták, sőt, börtönbe is került, majd a meggyógyított betegek tanúvallomása alapján felmentették. Első volt hazánkban, aki Hahnemann útmutatásainak követésén túl a betegeket egyéniségükre szabott szerekekkel kezelte. Napjainkban ez bevett gyakorlat, a homeopátiás kezelés során fontosnak tartják a páciens alkati szerének megtalálását. 1846. március 6-án kelt levelében Vörösmarty az alábbiakat írja Wesselényi Miklós-

nak: „Deák itt volt pár hétig. Egészsége és kedve is nem olly jó és vidám mint lenni szokott. Aranyér bántja. Bakody hirtelen meghalván ő is félig meddig az allopathiára szorult.” Bakody 1845 novemberében egy önmagán végzett kinin-ópium gyógyszerkísérletben hunyt el, s úgy tűnik, Deák és Vörösmarty is bizalmas orvos nélkül maradtak egy időre. Erre utal az „allopathiára szorult” kifejezés, mellyel a homeopátia hívei a mai napig az akadémikus orvoslást nevezik. Deák végül talált orvost magának – mint Vörösmartynak írta 1846. augusztus 12-én –, bizonyos Strahl Móriczot, akinek javasolt kúrája azonban – mint ez a későbbiekben kiderült – nem használt neki. Végül rátalált egy másik jelentős homeopátiás orvosra, Attomyr Józsefre, aki sikerrel kezelte őt. Nem tudni pontosan, milyen körülmények hatására, egy időre Vörösmarty az 1850-es évek elején Gárdos János delejes orvosnál kötött ki, aki sebészként, szülészorvosként és homeopátiás orvosként is működött. A levelek tanúsága szerint Vörösmarty vele készítettett gyógyszereket Erzsike lánya számára, s megszervezte azok eljuttatását akkori lakóhelyére, Szentivánra. A levelezésből sajnos nem derül ki, hogy pontosan milyen gyógyszerekről van szó. Szintén ebben az időszakban segít homeopata orvost keresni egy ismerősének, s ebből a Bártfay Lászlónak címzett levélből kiderül, hogy jó viszonyt ápol Haussman Ferenc homeopata orvossal, aki később a pesti orvosegyetem homeopátiás tanszékét vezette. A levelet 1852. november 16-án írta. „Id. Pázmándy Dénes itt lakik Baracsán, írtóztató kínokat szenved arc- és szájban egy régi köszvény miatt. Sokat beszéltem neki a' homoeopathiáról, (melyet ő már egy időben megkísértett siker nélkül.) Most a napokban erős szenvedései lévén, eszébe jutott, hogy Ürményi is ajánlotta neki a homoeopathiát, mint a' kit Moskovics szinte köszvényből igen szerencsésen kigyógyított valami előttem ismeretlen gitajc nevű gyógyszerrel...” A levél érdekessége, hogy Vörösmarty bizalma, laikus lelkesedése a gyógymód iránt töretlen. Az általa nem ismert, a levélben említett szer nem szerepel a homeopátiás szerleírásban más írásmóddal sem. Nem véletlen az sem, hogy Vörösmarty laikus lelkesedésén túl jó viszonyt ápol korának számos jelentős homeopátiás orvosával, ugyanis szerkesztőként többet tett a homeopátiás gyógymód népszerűsítésének érdekében, mint azt feltételeznénk.

A szerkesztő és a hasonszenvi gyógyászat

A szerkesztő Vörösmarty 1837. február 13-án Kölchey Ferencnek írott levelében általánosságban kifakad a cenzúra miatt az Athenaeum és a Figyelmeztető kapcsán. Jogos kifogásait sorolja, melyek közül érdemes néhányat idéznünk, mert felfedik, hogy a Habsburg Birodalomban betiltott homeopátiát miként érintette a cenzúra, s minderről mit gondolt Vörösmarty. „Minden moccanás zendülési jelenségnek, ’s minden a’ miben lélek van, veszedelmesnek tartatik. A’ tápláló mag kiirtatik, ’s mi csoda, ha a’ megmaradott szalmát, alig a’ barmok eledelét, ember nem szereti? Philosophiait adjunk? de hol vannak philosophusaink? ’s ha volnának egy kettő, ki józanon szól, nem fellegekkel harcol, hanem életbe ható dolgokat beszél, politikainak veszik munkáját, ’s mint ilyen, az Athenaeumba fel nem vehető. [...] Maga az orvos tudomány, nem eléggé szent, hogy istentelen kezeik’ súlyát ne érezze; folyóiratokban a homoeopathiáról szólni nem szabad.” Ez a tény minden bizonnyal bosszantotta Vörösmartyt, s megalapozottan feltételezhetjük, hogy igyekezett szerkesztőként azon lenni, hogy népszerűsítse az általa fontosnak vélt gyógymódot. A körülményekhez képest sikeresen, ugyanis az első komoly homeopátiáról szóló értekezések az ő szerkesztői munkája során jelentek meg a Tudományos Gyűjteményben. Figyelemre méltó Toldy Ferenc Vörösmartynek írott levele, mely 1830. február 18-án kelt Göttingai tanulmányútjáról. Fontos tudnunk róla, hogy nem csupán irodalmi kiválóság volt, hanem orvos is. Levelében Toldy saját fordításáról számol be és arról, mit kell kéziratán még pontosítani és ellenőrizni. Mivel levelével egyidejűleg Dr. Hufeland, a porosz király első orvosa átengedte neki fordításra friss tanulmányát a homeopátiáról, ezt küldi meg Vörösmartynek közlésre a Tudományos Gyűjtemény számára. A rendkívül mértéktartó, tárgyilagos tanulmány meg is jelenik (TGY. 1830. III. k. 60–81.) Azonban a szerkesztő Vörösmartynek a fordító távollétében számos intéznivalója akad. „Vidd el ezt Bugáthoz, [...] ’s kérd nevemben, hogy a következőket ne sajnálja suppleálni.” Bugát Pál (1793–1865) orvos, egyetemi tanár volt, az ő nevéhez fűződik az orvosi műnyelv megalkotása. Még 1828-ban a Tudományos Gyűjtemény hasábjain Vörösmarty így írt akkor megjelent könyvéről, a *Magyar-deák és deák-magyar orvosi szókönyvről*: „Meglepve látjuk szorgalma ’s bátorsága után az egész Boncztudomány’ roppant alkotmányát magyar nevekből s műszavak-

ból előállani.” (TGY. 1828. VII. k. 112.) Toldy tehát azért kéri meg Vörösmartyt, hogy Bugáthoz forduljon, mert tudja, hogy jó kapcsolatot ápolnak, valamint ő a legkompetensebb bizonyos hosszasan sorolt fordítói dilemmák eldöntéséhez. „Pag. 7. belladonna, saletrom előkerül az amaurosis pag. 9. az obstrursio, ezek helyett is jó, ha magyar szó állhat.” Ebből a levélből az is kikövetkeztethető, hogy maguk a homeopátiás szernevek e konzultáció nyomán nem lettek magyarítva, mai napig latinul vannak használatban. Másrészt a tünetek, betegségek leírásához magyar szavakat alkottak. „Pag. 7. a’ görcsköhögés, tussis convulsiva, épen nem tetszik; [...] Tudja isten, elhagyott minden szófaragási talentum.” A levélnek van még egy érdekessége, amellyel kapcsolódik a későbbi keltezésű, már idézett Kölcheynek írt levélhez. „A’ censurát Lenhossékra kell bízni, Drescher törül.” Utóbbiról Vörösmarty nem véletlenül írta meg a *Cséplő* című epigrammáját, mivel a cenzor nevének jelentése: csépelni. Minden bizonnyal sikerült is elnézőbb cenzorra bíznia Vörösmartynek a munkát, mert Toldy fordítása megjelent *Dr. Hufeland kinyilatkoztatása a homeopathia ügyében* címmel. Ezzel tulajdonképpen Vörösmarty hozzájárult a téma első komoly magyar nyelvű publikációjának megvalósulásához.

A kör bezárul – a háttértörténet vége

Mindezek alapján érthető, hogy miért éppen Vörösmartyt kérték fel közreműködésre 1844. július 24-én a hasonszenvi orvosok Pesten tartott második nagygyűlésén. Mint az Életképek 1844. július 24-i és július 31-i tudósításaiból kiderül: „A’ lapunkban említett Hahnemann-ünnepély múlt vasárnap 11 órakor reggel, a’ m.t. társaság termeiben, számos hallgatók jelenlétében ment véghez. Dr. Balogh egy igen velős emlékbeszédet tartott; a’ tisztelő verseket Császár, Garay és Vörösmarty uraktól pedig Egressy Gábor jeles színészünk szavallá el. Örültünk, hogy ez ünnepélyt számos urhölgyek, köztük bájos Saroltánk is, díszesíték jelenlétökkel.” Tehát Vörösmarty erre az alkalomra írta a *Hahnemann* című verset, s mivel a gyógy mód iránti elkötelezettsége ismert volt kortársai körében, ezért kérték fel alkalmi versírásra. A Honi Irodalmi Hirdető augusztus elsejei számában apróhirdetesként, *Augusztusban megjelenő könyvek* cím alatt ajánlotta olvasói figyelmébe a *Hahnemann Emléke* című könyvecskét, mely tartalmazta Almási Balogh Pál emlékbeszédét és a három verset.

KULIN BORBÁLA

Semmi változás

*Most, hogy a szerelem a világról lefoszlott,
csak állsz bénán, mint egy alu villanyoszlop.
Felelted az értelem delel (ugyan mi más?),
és hosszú hetek óta nincs semmi változás,
árnyéka se mozdul fünek, fának, szónak,
minden úgy kushad itt, mint amit kimondtak:
Legyen így! Egyszerű világ! Ugye, látod?:
egy vén cigányasszony erdőt jár és fát lop,
és túlérett dinnyék fekszenek a porban,
közben hetek óta sárgult telihold van,
és te csak bámulsz fenn a teliholdra,
nem érted, hogy betelt és nem kezdődik újra.*

Olló

*Elszaporodtak a fejemen a tetvek.
Az óvoda hónapok óta fertő, a kis vérszívók
fejről fejre, ruháról ruhára lopakodnak, mint apáról fiúra,
anyáról lányra a bűn, épp olyan titkolnivalóan.*

*Hatéves koromban ért először a szégyen. Akkor anyám,
római jellem, aki szemében mindig is bűn volt a luxus
és luxus minden bűnös gondolat, fogta az ollót, és,
míg barátnőim turbánba csavart törölközővel ültek otthon,
köröttük drága szerekért, patikába, egy-egy anya szaladgált,
serkéket gyöngyözött, haját fésült órahosszat, addig anyám
fogta az ollót, és hosszú, dús, fekete hajamat,
különösen alkalmas tanyáját mindenféle szégyenteljes élőködőnek,
néhány csattintással tüskerövidre vágta.*

*A pőreség is szégyen, csak elfogadhatóbb. A tar fej
vallomás, vezeklés egyben.
Könnyű fejemre emlékszem és a tisztaság árára:
padlón heverő súlyos, fekete tincseimre.*

*De a hajlam nem múlik végleg. Körbejár, visszatér.
A haj újranő, a bűn új fészekbe telepszik.
És ma sincs, aki hozzáértő gonddal titkaimtól
tisztára gyöngyözzön engem. „Jó, hogy nem a szaros
seggedet töröljem, menj haza anyádhoz!” – hallgatom a félig
tréfát, s talán tényleg nem maradt választásom:
hazautazom hozzá, és megadóan ölébe hajtom újra a fejem.*

FERDINANDY GYÖRGY

Házibuli

Hogy mások hogyan vannak vele, nem tudom. De én, ami engem illet, egyszerre tucatnyi lánykába voltam szerelmes kamaszkorom éveiben. És nem is csak úgy, kapásból, felszínesen. Még ma, fél évszázad után is magam előtt látom valamennyit. Mi több, őrzöm a fényképeiket, és fel tudom sorolni a nevüket.

Itt keringenek, forognak előttem ma is, a vörös salakon, az égbolt sötét burája alatt. Mert azokban a boldog időkben a régi tenispálya sarkában rendeztük a házibulikát. Lakása, külön bejárátú szobája nem volt az ötvenes években senkinek. Sokunknak még szülőapja sem: akkor, a háború után, a legtöbb férfi vagy hősi halott volt, vagy elemésztették a fogolytáborok. És mintha mindez nem lett volna elég! Azokat, akik hazakerültek, internálta, kényszermunkára fogta az új hatalom.

No, mindegy. Megszoktuk, belenőtünk ebbe a szép, új világba, háborús kiskamaszok. Teniszezni ugyan már nem jártak az úri családok, a régi pályát sűrűn benőtte a gaz. Amíg csak eszünkbe nem jutott, hogy ebben a gazdátlan sarokban zavartalanul találkozhatunk. Lécekből, ládákából viskót kalapáltunk, összehordtuk a békeidők színes kertibútorait. Még egy kurbli gramofont is találtunk a romok alatt, ahol – ugye, milyen hihetetlen – néhány nagy bakelit-lemez épen maradt. Amikor lemostuk őket, ránk vigyorgott a *his master's voice*, a gazdája hangját hallgató nagy, tarka kutya.

Nem volt már semmi akadály, hogy ház híján itt, a pálya sarkában rendezzük meg a házibulikát. Itt jöttünk össze, iskolatársak, szomszédgyerekek. Így senki se látott, ergo nem törődött velünk senki sem.

Régi Karády-ritmusokra lépegettünk. Engedd, hogy félaléltn rád nehezedjék testem! – duruzsolta a díva, a háború alatt még a szövetséges – argentin – tangó volt a divat.

Egymás után simultak hozzám, a karcsú Dömötör Kata és az illatos P. Milicza. Katyusába egy ilyen tánc után minden fiú beleszeretett. Miliczával, a szerb lánykával pedig – ez sem volt titok – még csókolódní is lehetett.

Lett volna több szerelmem is, de W. Juditékat akkor már kitelepítették, és erre a sorsa jutott a másik szomszédlányka, K. Edina is. Nekik vadászpilóta,

illetve államtitkár volt az apukájuk, mindkettő háborús bűnös, akkori szóhasználatlal kizsákmányoló osztályidegen.

Tíz óra után pedig hazakísértük a lányokat. Ennyi a régi világ szép szokásaiból továbbra is fennmaradt. Én – erre ma is jól emlékszem – a szöke, szótlan Sz. Kingát kísértem el. Szótlantul lépegettünk végig a kihalt Mártonhegyen, még egy gyors pusztit is kaptam Kingától Szabóék zsalugáteres háza előtt.

Élt egy másik kislány is a közelben. A tenispálya fölé az új hatalom kétemeletes kockaházat épített. Az ávóház, így emlegettük, merthogy katonák laktak benne: tiszték, akiket csak fojtott hangon, suttogva emelgettek a környékbeli. Pedig még csak nem is a legfélelmetesebbek! De hát, ki figyelte akkoriban a kék- vagy zöldparolis váll-lapokat!

Egy másik lányka, Évike, nem jött le egyetlen házibulira sem. Nem is engedték volna a szülei. Ők csak az ablakban könyökölve lesték, hogy milyen gátlástalanul szórakoznak a levitézlett uralkodóosztályok gyermekei. Én voltam talán az egyetlen, aki szóba álltam vele. Akkor már kőművesek mellett dolgoztam, valami építkezésen, nem láttam már hófehérnek és koromfeketének az embereket. Neki, Évának, egyszer megsimogattam a mellét.

De ne siessünk! Mondom, Karády-lemezekre táncoltunk a csikorgó, vörös salakon. Egy alkalommal azonban Dömötör Kata új lemezt hozott. Ez már az ötvenes években lehetett, akkor hallottunk először jazzt. Gershwin-számokat. Volt, aki azt is tudta, hogy – bementa Amerika Hangja – az ilyen *micalokból* Hollywood filmet készített. De hozzánk nem engedett be ilyen dekadens szemetet a hatalom. Mindegy, mi akkor is, csak azért is, Gershwint énekeltünk. Azt, hogy „az mindegy, hogy ki volt, csak hű legyen!” Hát a hűségről még nem volt kész, kialakult elképzelésem, tizenévesen.

Ennyi. Elmúltak az évek. Ma éjjel, fél évszázad után, ismét ez a dal mászik a fülembbe. Hosszúak az éjszakák itt, a Dél Keresztje alatt. „Álmod az én szívem / csak rólad szó”. Rólunk! Többes számban gondolom. Katyusáról, akiből – mondják – egy párizsi diplomata élettársa lett, Miliczáról, akiről – mióta visszatelepült Szerbiába – semmit se tudok. Juditka Washingtonban, Edina Nizza mellett él. Remélem, szépen, egészségesen.

Sz. Kinga nevét pedig ki nem ismeri! Az ő kerámiaját csodálják mindenütt a világon a szépművészeti múzeumok. Vele néha még találkozom:

– Emlékszel? – kérdezi. Rám mosolyog. Nem felejtettük el azt a pusztát ott, a kertkapuban.

Évike könyvtáros volt, mielőtt nyugalomba vonult. A lányától tudom, mert hát, Éva lánya ma is az ávóházban él. Kint sétáltatja a kutyáját a teniszpálya

körül kétsávos úton. A pálya helyén üzletház épült, és valami bank. Itt, a hegyen is berendezkedett a fogyasztói társadalom. Csak én álmodom a régiokról. Csak nekem jutnak még eszembe olyan idejétmúlt dolgok, mint a hűség és a szerelem.

SZÉKELYHIDI ZSOLT

Egy

*Elsimuló part
a lábunk alatt,
hajunkat
a szél egyfelé fújja,
arcunkon ugyanoda
süt a Nap,
a tenger a bőrünkre
ragacsos-sósan fesziül.
Pillantásunk előrealó,
nevetésünk messzefutó,
járásunk egyfelé visz,
homlokunk magas.
Egyszerre élünk
egy Nap alatt.*

Fest

*Egy kék
táblakép
kilátásnak,
az ecsetkezelés
milyensége az ég,
csurgatással, utólag
készült, elkent
tengerrétegek.
Ülünk a kisszéken,
hetedik emelet,
hálás horizontmagasság.
A valóságban
sirályok csapkodnak,
hullámszik,
és a nap
tényleg rásüt
az erkélyre
legalább délután háromig.
Izzadunk
a Piña Coladától.*

Giccs

*Nem lehet
nem giccsesen írni
a tengerről.
Nem írok
a tengerről ezért.
A tenger helyett
rólunk írok
a tengernél.
A kék égbe
tett felhőkről
sem írhatok.
Giccsesek nagyon.
Nagyon-nagyon kékek.
Magunkról
írok ezért,
hogyan nézzük
őket elmélkedve.
Az erkélyről
sincs mit írni,
ülünk
és bámulunk ki,
nálam sör,
nálad egy koktél.
Álszentek lennének?
Dehogy, jelented ki
rögtön, és csókolsz
egyed rajtam,
nem túl kecsesen.
Aztán végül
a ránc sötétedésről
sem volt mit írni,
csak annyit,
hogyan szépen
ránk sötétedett.*

„A meseíráshoz elengedhetetlen a játékoság, egyfajta lázárervines vagy csukásistvános jó kedély”

Beszélgetés Csenger Leventével

Csenger Levente József Attila-díjas erdélyi író hat önálló prózakötettel képviseli magát a kortárs irodalomban. Legújabb könyve tavaly decemberben jelent meg *A különleges Meditittimó kalandjai* címmel. A mű segítő és érzékenyítő gyerekkönyvként az autizmussal élők világáról szól.

– *Mi indított arra, hogy hat novelláskötet után a gyerekirodalom felé fordulj?*

– Időnként az embernek új kihívásokat kell keresnie, s ezt nekem szépen meghozta az élet. Van egy autizmussal élő, tízéves fiam, aki csupa csoda és csupa titok, de ebben a világban piszkosul nehéz élnie, és vele együtt nekünk is. Kerestem ennek a témának egy nyelvet, hogyan is lehetne erről beszélni, és a mese jutott eszembe, mert a mesében bármi megtörténhet. Először leírtam a mindennapjainkat, de arról már léteznek blogok, hogy a szülő megírja a történetüket, és a gyerek megírja, hogyan élte ő meg. Ilyenfajta tudósítások szerencsére már vannak, de számomra az tűnt kihívásnak, hogy vajon, ha ezt a történetet beillesztjük a népmesei hagyományba, akkor működik-e? Erre tettem egy kísérletet.

– *Nyilván a személyes érintettség nagy szerepet játszott a munkafolyamatban. Mit gondolsz, enélkül születhetett volna hiteles mű?*

– Nem hiszem. Az autizmusról még mindig nagyon keveset tudunk. Egyre több egyetemi kutatócsoport alakul Angliában, az Egyesült Államokban, hogy közelebb kerüljünk hozzá, de konkrét eredmény, például arról, hogy mi okoz-

za, még sehol sem született. Ugyanakkor ezeket a gyerekeket kezelni kell a szülőknek, az óvodáknak, iskoláknak, de a rendszer nincs rájuk felkészülve, noha Magyarországon minden századik gyerek érintett. Az Egyesült Államokban minden hatvanharmadik. Olyan ez, mintha a nappalidban lakna egy oroszlán, aminek nem tudod a következő reakcióját, de együtt kell élned vele. Lehet, hogy odabújik hozzád, de az is lehet, hogy a következő pillanatban felfal. Ja, és ha ismersz egy autizmussal élő, akkor ismersz EGY autizmussal élő, a másik már egész másként működik. Nincs két egyforma autizmussal élő ember.

– *Könnyebb vagy nehezebb volt gyerekkönyvet írni?*

– Mesét írni nehéz, főleg, ha az ember valamilyen viszonyba akarja hozni a saját meséjét a népmesével, mert akkor nem kerülheti meg, hogy elmélyüljön bennük. Aztán addig mondtam a „mesét írni nehéz” mantrát, hogy alig tudtam elkezdni. Annyit mindenképp megtanultam, hogy a meseíráshoz elengedhetetlen a játékoság, egyfajta lázárervines vagy csukásistvános jó kedély. Mesét nem lehet izomból írni.

– *Milyen új kihívásokkal néztél szembe írás közben?*

– Novellaírás közben nem gondolok az olvasóra, de egy gyerek-könyvnél tudnom kell, hogy melyik korosztálynak írok, ismer-nem kell az ő világukat, fejlettségi szintjüket, nyelvi készségeiket, olvasási szokásaikat, szóval mindent tudnom kell róluk. Ezt közben tanultam meg.

– *A könyv legnagyobb erénye, hogy a felnőtteknek és a gyerekeknek egyaránt szól, s míg ugyanazt a kötetet olvassák, a gyerekek mesét látnak benne, a felnőttek pedig ezt le tudják fordítani a szomorú, olykor nyomasztó valóságra. A gyerekeknek megmutat valami újat, a felnőtteket pedig a már ismertek átértékelésére készíti.*

– Ez volt a legnehezebb benne, de tudjuk, hogy a népmesék régen a felnőtteknek szóltak, a népdaloknak is megvan ez a két rétegük. Szólnia kell a gyerekeknek és a felnőtteknek egyaránt. Gondoljunk csak a *Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske, / nyitva van az aranykapu, csak bújjatok rajta! / Rajta, rajta, leszakadt a pajta, benn maradt a macska* gyerekdalra. Ezt éneklük bőszen a gyerekek, bújnak át egymás keze alatt, a felnőttek meg mosolyognak, mert pontosan tudják, hogy miről van szó.

– *Elmondható, hogy az érzékenyítő gyerekkönyvek fénykorát*

éljük. Mit gondolsz, miért lettek hirtelen ennyire népszerűek ezek a típusú könyvek?

– Egyre több társadalmi probléma van napjainkban, amire a társadalom, a politika, az oktatási rendszer nem válaszol, egyre több gyerek lóg ki ilyen-olyan okokból a sorból, és nagyon sok problémát az emberek nem érzékelnek maguktól. Oda kell menni, és elmagyarázni a szülőnek, a pedagógusnak, a gyerekeknek, hogy ha valaki mozgássérült, látás- vagy hallássérült, hiperaktív, autista vagy bármi, az nem ufó, az egy köztünk élő ember, aki más, mint az összes többi, de attól még élhet teljes értékű életet, ha befogadják, tisztelik, megbecsülik, és biztosítják az életfeltételeit. Ha elkezdik a kerekesszékest nyomorékozni, az autistát idiótázni, az nem visz előre, de valamiért a legtöbb esetben nem jut eszükbe az „egészséges” embereknek, hogy ezért az ügyért nekik kellene valamit tenni. El kell mondanani az „egészségeseknek”, hogy nekik kell lépéseket tenniük azok felé, aki önhibájukon kívül nem tudnak közeledni feléjük. Ha ezt megteszem, meggyőzőm az embereket, hogy segíteni nagyon jó, hogy ez az egész magyar társadalom közös ügye, akkor tettünk egy fontos lépést. Magától nem megy. A felnőtteket már elég nehéz nevelni, viszont a gyerekek nagyon jófejek, érzékenyek, ha valaki elmagyarázza nekik, hogy az autizmus nem ragályos, egy látássérült is megfelelő segítséggel elindulhat futóversenyen, kerekesszékes is

lehet paralimpiai bajnok, akkor megértik és elfogadják. Az osztályközösségekre kimutathatóan nagyon jó hatással van, ha van egykét sérült vagy autizmussal élő gyerek köztük, persze a megfelelő szakmai támogatással, ami nagyon sokszor hiányzik, és így kudarcba fullad az integráció.

– *Sok ember előre meghatározott és jól szétválasztható kategóriákban tud gondolkodni, minden mást, ami nem fér bele a rendszerébe, hibaként kezel. A mű épp ennek a gondolkodásmódnak a hátulütőit láttatja. Mit gondolsz, milyen utat kell bejárniuk ezeknek az embereknek ahhoz, hogy Meditittimót valóban „különlegesnek”, és ne „hibásnak” lássák?*

– Az a tapasztalatom, hogy egészen addig, amíg az emberek nem érintettek, nem kerül a családba, ismerősi körbe egy-egy „csodabogár”, addig nem foglalkoznak vele. Ki akar a komfortzónáján kívül élni, vagy kilépni abból? Úgy vannak ezzel, hogy van nekem elég bajom, nem tudom a másét is magamra venni. Valószínűleg én sem írtam volna soha ilyen mesekönyvet, ha nincs a fiam, és nem élem meg az ebből adódó kihívásokat és nehézségeket. Az emberek többsége, ha meghallja az autizmus szót, valami baljóslatú árny jelenik meg előtte, vagy esetleg Dustin Hoffman az *Esőemberben*, amint gyufaszálakat számol. Na jó, de ez a film harmincegy évvel ezelőtt készült, azóta nagyon sok mű született a témában, amelyek valahogy nem érték el az átlagember

ingerküszöbét. Bízom benne, hogy ez könyv sokakhoz eljut, és elindít bennük valamit. Ha sikerül minél több fórumon beszélnünk róla, az már félsiker.

– *A mesét olvasva szembetűnő, milyen különleges neveket kaptak a karakterek. Hogy születtek meg ezek az elnevezések?*

– A neveket a fiamtól gyűjtöttem, elképesztő nyelvi kreativitással rendelkeznek, én csak feljegyeztem őket, aztán a nevekhez kitaláltam karaktereket. A feleségem pedig lerajzolta őket. Persze, lehet, hogy emiatt túlságosan kacifántosak lettek a nevek, és nem könnyű megjegyezni elsősre őket, de különlegesnek mindenképp különlegesek.

– *Van tapasztalatod arról, hogy a kötet hogyan működik a gyerekeknél? Esetleg olvastál fel a gyerekeidnek belőle?*

– Eddig elég óvatos voltam vele. Szerencsre volt egy meghívásom a Rákóczi Zsigmond Általános Iskolába, ahol délután fél háromkor kellett kétszázvalahány alsósnak produkálnom valamit. Ráadásul a Magyar Népmese Napján. Elmondtam az egyik mesét fejből, néma csendben figyeltek, vették a poénokat, és a végén odajöttek, hogy az iPhone meg a tescós autó nagyon jó volt, és már üzentek, hogy várják a folytatást. A mai gyerekek már ebben nőnek fel, ez veszi körül őket, muszáj volt a királyi palotába becsempészni Iphone-t és a GPS-es karórát is.

Bolla Eszter

MIRTSE ZSUZSA
A többéltű lány

Egyszer volt, hol nem volt, a mesebeli Kerekérdőn innen, de a Budakeszi Vadasparkon túl élt egy lány, aki mindent megkapott, amit csak kigondolni lehet: szépséget, szerető apát, anyát, hódolókat, akik bármit megtettek volna érte. De nem volt elég neki semmi sem, senki sem.

– Pártában fogsz maradni, lányom! – mondta egy napon szigorúan az édesapja, akinek egyáltalán nem tetszett az, ahogy a lány a világot élte.

– Kit érdekel! – vont a vállát a lány. Neki pontosan elég volt az, hogy hol az egyik viszi őt sétálni, hol a másikkal mehet bálba, a harmadikról nem is beszélve, aki mindig mindenféle csecsebecsét hozott a vásárokból.

Nem volt elég neki egy élet. Azt nem tudom, hogy így született-e; amikor megismertem őt, már ilyen volt. Nem tudott egy embernél megmaradni, inkább csokrot szedett belőlük. Mindegyiket akarta egy kicsit. Mint egy szép formájú kavicsot a zsebében, mint még egy parányi süteményt ebéd után. Úgy volt velük, mint a színes ceruzákkal: minél több van belőlük, annál színesebb a kép. Felosztotta közöttük a birodalmát. Az egyiknek a halk szavú, szelíd teremtés jutott belőle – mert ilyen is tudott ám lenni, ha akart! –, a másiknak a harcias, vad szarvasünőlány. Az egyikkel az erdőket járta, kalandozott, veszélyes terepre keveredett, a másikkal forrásvízben mosatta az arcát. Egyikről sem akart lemondani, viszont nem is tett értük semmit.

Ez eléggé lelombozó volt egy idő után a férfinépeknek. Ám, ha az egyik feladta, jött helyette a másik. A lány egyik miatt sem bántódott, hiszen minden új-jára talált hetet, de az is lehet, hogy még nyolcat is. Igazi örömet azonban nem érzett soha: mindig arra várt, hogy hazamehessen, és végre magára maradhasson. De hogy ki volt az a „maga”, azt ő sem tudta pontosan.

– Ideje lenne már választani, lányom – aggódott az anyja is, mert azt érezte, hogy a lány lovacskaí szétfutnak odabent, nem tudja tartani a gyepelőt.

– Minek, édesanyám?

– Azért, hogy segítsen neked.

– Rajtam nem tud segíteni idegen ember... Csak a saját porommal csiszolhatom magam.

Mégis igaza lehetett az anyjának abban, hogy segítségre van szüksége, mert egyre többet érezte azt, hogy kedvetlen. Hogy nincs igazi az életerejé. Hogy iránytalan. Hogy olyan semmisejő minden. Hogy naponta újabb és újabb megmagyarázhatatlan betegség gyötri. Megnézte őt híres orvos, nem talált semmi igazi bajt. Elvitték a városka kuruzslóasszonyához is, aki a gyógyfüveket úgy ismerte, mint a saját gyerekeit. Az asszony hümmögött egy kicsit, aztán azt mondta:

– Komoly betegség ez. Úgy hívják, hogy hiány. Ez emészti a lányodat. Az én füveim a testet gyógyítják, ám neki másra van szüksége.

– De mi hiányzik neki, amikor mindene megvan? Azt sem tudjuk, hogy mivel járjunk a kedvében... – keseredett el az apa.

– Hiánnyal úgyszólván élhet az ember, ha túl sok mindene van. Engedjétek, hogy bejőjjön az életébe az, ami valóban hiányzik neki. Talán ő maga. De ahhoz, hogy ezt megtapasztalhassa, ki kell venni onnan olyan dolgokat, amelyek túlsúlyolják, amitől nem fér az életéhez. Amitől éppen az nem fér be, amire szüksége lenne. Először is: küldjétek el magatoktól. Elég nagy már, meg kell tapasztalnia, hogy milyen nélkületek: lovagok nélkül, és a ti támaszotok nélkül. Este menjen ki a lány a házatok melletti mezőre, és bízva arra magát, aki érte jön. Ne vigyen magával semmit, mert erre az útra nem vihet segítőket, semmit a megszokott világából.

Az apa vakargatta a fejét, nem tetszett neki ez a tanács, hiszen hogyan tud figyelni majd a lányára, ha az messze van tőle. De mert nem volt már más ötlete, így hallgatott az asszonyra.

– Lányom, el kell menned idegen országba, el kell hagynod minket egy időre. Itt csak egyre rosszabbul leszel, talán ott megtalálod azt, ami segíthet neked. Vagy aki segíthet neked.

A lánynak egyáltalán nem volt kedve idegen világban élni, de apja hajthatatlan volt: kikísérte a mezőhöz, ahogy a kuruzslóasszony kérte, megölegette, és magára hagyta őt.

A lány egy ideig álldogált a kietlen, sötét tájban, majd lefeküdt a fűre, és elaludt.

Aznap éjjel egy hatalmas, éjfekete madár szállt le a mező fölé, karmába fogta, és magával vitte egy

Molnár István: Jegykendő (2018)

sziklás, kopár tájra, amelynek a közepén egy kőfallal védett vár állt. A várat vizesárok vette körül, a kapun belül azonban tarka mezőket látott, termő gyümölcsfákat, szorgos embereket, akik a földeken dolgoztak. A madár óvatosan letette a kapu előtt, ahol egy piros süveges ember várt rá.

– Gyere, elvezetlek a királyhoz – szólta hozzá az ember, és átkísérte az előttük kinyíló kapun. Mert ura is volt annak a vidéknek. Komor, sötét köpenyes királyt képzelt el a lány, de az, aki fogadta, egyáltalán nem olyan volt. Először is nem volt komor. Jókedvű ember benyomását keltette, olyanét, akin könnyű ruha az élet. Akit nem visel meg semmi különösebben. Kedves és barátságos volt, mintha nem is uralkodó lenne, akitől azért egy picit mindig félni illik, kell. Ugyanakkor volt valami a tekintetében, amiről azt feltételezte a lány, hogy egyetlen pillantásával meg tudja fagyasztani a levegőt is maga körül, ha akarja.

A palotában gyanús udvarhölgyek lebzseltek körülötte, mintha a királynak számos asszonya lett volna. Hol ezzel ment ki lovagolni, hol azzal sétálni – nem tetszett ez a lánynak. Pedig tulajdonképpen csak ugyanazt csinálta, amit ő otthon a férfinéppel. Mégis volt közöttük egy jelentős különbség: a király megbecsülte és értékelt az idejét, a napokat. Nem nya-

valygott soha, ügyesen kézben tartotta országa ügyeit, jól beosztotta az erejét, a körülötte ténfergő udvarhölgyek jelenlétét leszámítva, igazán vonzóan élt.

Időnként őt is meghívta az asztalához, ilyenkor együtt vacsoráztak.

A lány élvezte ezeket az órákat, mert a király ilyenkor csak vele foglalkozott. Nem történt semmi különös, mégis, mintha ettől a semmi különöstől is megsokszorozódott volna az ereje. A királynak is feltűntek ezek a változások.

Jól érzi magát – gondolta, aztán, mert dolga volt, elutazott néhány hétre valami fontos feladat miatt egy tá-

voli országba. Amikorra visszaért, a lány ugyanolyan halovány lett, mint előtte volt.

Talán a friss levegő segítene neki – gondolta tovább a király, és elhatározta, hogy nem teszi szóvá, amit lát, hanem inkább másnap elvitte őt a palota mellett lévő erdőbe. A lány úgy tudott örülni a mohás fáknak, az avarnak a lába alatt, hogy a király azt érezte, mintha az őszbe a tavasz integetett volna be.

– Mesélj arról az országról, ahol élsz! – kérte a király a lányt, de a lány nem akart megnyílni előtte, sőt, inkább bezáródott, mint valami konok kis mag, és csak nézett a lába elé.

– Mesélj akkor inkább a sötétről nekem! – szólalt meg a férfi rövid hallgatás után, és a lány mesélni kezdett.

Arról a sötétről mesélt, amely odabent lakik, a szívében. A farkasairól, akiktől fél, mert álmában fel akarják falni, és hogy ezeknek a farkasoknak nevet is adott már. Annyi éjszakán át látta már őket, hogy mindegyiket felismeri külön-külön is. Mesélt a mezőjéről, amelyen sosem terem virág. Kavicsokról, amelyeket a parton mos, csiszol a víz, de se a vízhez, se a földhöz nem tartoznak igazán, örökké csak a partján lehetnek valaminek. És üres reggelekről, dísztelen ünnepekről is mesélt.

A király nem mondott semmit, de azt érezte, hogy ismerősek neki ezek a képek. Ismeri ő is ezeket a farkasokat, a virágtalan mezőket, és hiába világít kilencvenkilenc gyertya az asztalán, az ünnepei szintén csonkák, komorak. Ismeri mindezt, csak ő már tudja, hol van a századik gyertya, amit magából tud meggyújtani ilyenkor.

Az udvarhölgyek azt vették észre, hogy háttérbe szorultak. Mérgelődtek is emiatt, utálni kezdték a lányt, akinek egyre nagyobb helye lett a király életében.

– Nekünk szebb a ruhánk, természetesebb a mellünk – nyafogták, de a király nem hallotta meg a hangjukat.

A király sok mindenre megtanította a lányt: a gombák és a fák nevére, arra, hogy melyik hónapban mit mutat meg magából az erdő. Farönkökön falatoztak, számocát szemezgettek, és egy idő után a lány rájött arra is, hogy már nem a másik kedvéért teszi mindezt, hanem azért, mert ez jó. Ahogy nagyokat aludni is jó, és érdemes korán felkelni, ha igazán szép fényeket akar látni a hajnal kabátján.

Egy idő után nem foglalkoztak a meddő mezőkkel, rothadó gyümölcsfákkal, csak a tisztásokat keresték, ahová besüthet még a nap. Nem faggatták, hogy honnan van bennük a sötét, egyszerűen kikerülték azt. Hogy hónapok teltek el közben, vagy évek, senki sem tudja.

A lány azt gondolta, hogy ő semmire nem taníthatja meg a királyt, hiszen az úgyis mindent tud már. Avarba hullott madártollakat szedegetett össze, hogy abból készítsen szárnyat magának, amivel akkor is a királyhoz tud majd repülni, amikor vissza kell mennie végleg oda, ahonnan jött.

– Nem lesz szükséged szárnyakra – mosolygott rá a király, de titokban talán szomorú lett mégis attól a gondolattól, hogy egyszer majd vissza kell küldenie a lányt. Ha így is volt, nem mutatta.

Ám ez a nap is eljött.

Ballagtak az erdőn át, ahogy szoktak, a kedvenc tisztásuk felé, amikor a király hirtelen megállt, így a lány is megtorpant, és ránézett.

– Szeretnél lassan visszamenni a tiedhez, ugye? – kérdezte tőle a király.

– Nem szeretnék. A feleséged szeretnék lenni. A másik feled.

Ezen a válaszon meghökkent a király. Azt látta, hogy a lány nagyon jól érzi magát, pedig itt senki

nem ígérgetett neki semmit. Sem azt, hogy el akarják venni feleségül, sem azt, hogy lehozzák érte az összes csillagot. Még a vásárból sem kapott csecsebecséket. És mégis. Mégis itt talált meg valamit, ami onnan hiányzott.

– Azt nem lehet – rázta a fejét a király. – Neked ott kell élned, nekem itt. Egyikünk sem hagyhatja ott végleg a világát. Nekem nem lesz soha feleségem, mert nem ez a dolgom a világban. Ez olyan feladat lenne, amit csak hitványul tudnék teljesíteni. Megerősödtél, már szárnyakat szeretnél magadnak: repülj hát, ehhez már nem lesz szükséged tollakra, segítők-re, támaszokra. Meg tudod egyedül is csinálni, amit szeretnél. Ki tudod kerülni már a rosszat, és érted a farkasaid nyelvét. Ha pedig meg akarsz látogatni, azt szárnyak nélkül is megteheted. Elég hozzá becsukni a szemed. Jó, nem mindig tudlak fogadni majd, mert sok feladatom van, és rád is sok vár még, ha nem futsz el előlük. De ha úgy érzed, eljöhetsz majd hozzám, elég sokszor. Én az a madár vagyok, akit magadnak rajzoltál, és mindaz vagyok, ami ott van benned, ami segíthet téged az utadon. Az is meglehet, hogy önmagamban talán nem is létezem, csak te találtál ki engem.

A lány hirtelen összerázkódott. Akkor mindez nem volt igaz? A vár, az erdő, a sugaras szemű király mind-mind az ő képzeletében kelt csak életre? Bánatos lett ettől a felismeréstől, mégis olyan izgalmat kezdett érezni, amit nagyon rég nem. Azért nehéz szívvel köszöntek el egymástól.

Amikor eljött az este, kiment a várból a kapu elé, ahol egykor a piros süveges ember várta őt. Összekuporodott a földön, majd hamar elaludt. Nemsokára leereszkedett érte a hatalmas madár, és reggelre a saját házuk előtt ébredt.

Bezörgetett a fakapun.

– Megjött a kisasszony! Megjött a kisasszony! – kiabált az egyik kisfiú a szomszéd ház mellől.

– Istenem, hogy megnőttél! – ölelte magához az anyja, pedig nem nőtt egy centit sem.

Amikor híre ment annak, hogy visszatért a lány, a lovagok, hódolók is megjelentek hirtelen a ház körül, de a lány egyikkel sem ment el újra patakündért színlelni, szarvasűnőt játszani. Esze ágában sem volt többé egyik részét sem éheztetni senki kedvéért.

Éjszakánként pedig a tollakból összeragasztott szárnyat nézegette, de hogy hol járt vele álmában, azt csak ő tudja.

JÁSZ ATTILA

Fausztina nővér újabb utazásaiból***(Szelídgesztenye esőben. HB kertje, Sz.endre)***

*Ez a ház, ez a kert már mindig benne lesz
az olvasatomban, hiszen csak önmagunkkal kell
megküzdniünk, és Hamvasban a lassúság,
a lassúsága a legjobb, talán ezért elhoztam*

*két szűrős szelídgesztenyét, az egyiket levelestől,
a másikat szár nélkül, tenyeremet véresre szurkálva,
éppen ahogy az életet is próbálom kezelni,
bal kéz és jobb, nem tudom a megoldást.*

(Május az őszben. A fatároló tetején fekve)

*Csillagokat rajzolok az égre, más szavaknak nevezi,
belefestek, legyen kicsit világosabb, mint a tenger
kékje, úszni szeretnék a felhőkkel, napozni,
lány, borzongató szellőt a bőrömön, téged.*

(Addig is. Utolsó bejegyzés Krakkóban)

*Otthonom az ég, mert a földi élet örökös szenvedés,
addig is, míg hazaérek, gyógyítsd meg nyelvemet,
hogy vele se Istent, se az embereket soha meg ne bánthassam,
és szüntelenül törekedhessek a tökéletességre,*

*addig is reménytelenül ömlik az eső, mert Jézus alszik éppen,
aludj, aludj csak nyugodtan, Uram, álmodj rólam, kérlek,
addig is, hadd fürödjek könnyeidben, miként az angyalok benned,
merüljek el irgalmasságod tengerében, mosdass le, áztass, addig is...*

Szent Faustyna Kowalska nővér (1905–1938)

TURCZI ISTVÁN

Hétfőellenes vers

Tandori 80

*Le a hétfővel. Töröltessék.
 Felkel mindig, és le hull megint.
 Árnyképe annak, amit az az egy,
 az eredendő lehetőség önmagába zár.
 Koravén eső. Valahol hegedűt nyúznak.
 Csönget a postás, talpára levél ragadt.
 Déli hírek; az űr tartalommal telik.
 Az sincs, hogy elegendem van a nincsből.
 Mi jöhet még? Akar-e jönni,
 vagy épp most fordít hátat?
 A legtöbb elvermelt gondolat
 szétszórja magát a decemberi szélben.*

*Mondom, le a hétfővel. Reménytelen.
 A keddel így-úgy szolidáris vagyok,
 amióta nincsenek gyakorlati célok.
 Célok sincsenek, de legalább az.
 A fájdalom izzó hangyái a testben.
 Az egyéltűek mindennapi keservei.
 Élet az, ha csak élünk?!
 Befagyott tócsák repedt tükreiből
 nem néz vissza senki ránk.
 Elütjük az időt. Karambolozgatunk.
 Te a nyolcvanat, én a hatvanat.
 Összegyűltek páran a két nagy csattanásra.*

*Tessék? Nem kell, hogy mindenki lássa,
 mikor egyszerre fogdos bába és halottkém.
 A kezek mozgását azért érzékeled.
 A távol nem hallgat senkire,
 de a közel sem hat ránk jól.
 A legközelebb hozzád te vagy.
 A legközelebb hozzám meg én.
 Marad a posta, ritkábban a telefon.
 Mi múlt el? Csak a múlt.
 Utólag minden előzmény, hallom,
 a ránk fagyott füstben a szavak
 kezdőpontjukra visszahullanak.*

Tandori Dezső február 13-án, életének 81. esztendejében elhunyt.

Folyóiratunk e vers közlésével búcsúzik a Kossuth-díjas költőtől, műfordítótól.

*Le a hétfővel. Töröltessék.
Felkel mindig, és le hull megint.
Árnyképe annak, ami mozgat,
amit kezdettől hiába mozgatunk.
Akik most vagyunk, jóvátehetetlenül,
majd megszűnünk egy pillanatra,
hogy elsőként a holtakat érje a fény,
és ne kelljen többet, ne kelljen többet
magunkról beszélni. Jöjjön hát a kedd!
Hang és visszhang közt a csend legyen a másnapé.
Ne kelljen semmit, csak feloldódni végül
az önmagánál súlyosabb anyagban.*

OLÁH KATALIN
**Petőfi Szülőház
és Emlékmúzeum**

Petőfi szülőháza Kiskőrösön, a XVIII. század utolsó harmadában épült, s már az 1880-as években zárándokhellyé vált. A szinte változatlanul maradt utcai szobában a család egykori bútorai láthatók, mellette pedig egy szabadkéményes korabeli konyha. A szülőház szomszédságában áll a kétszintes Emlékmúzeum, ahol Petőfi életútját bemutató állandó kiállítás látható, és évente több rangos tárlatot rendeznek.

A két épület közötti sétálóudvar látványossága az aradi vértanúk emlékfala, valamint az Európában egyedülálló Műfordítói Szoborpark, amely a Petőfi műveit fordítók portréinak ad helyet. Jelenleg tizennyolc szobor található itt, de továbbiak elhelyezését is tervezik, mivel Petőfi több mint ötven nyelven olvasható. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum kiállításával, valamint programjaival 2005-ben és 2011-ben is elnyerte az Év Múzeuma címet.

Egyik kiemelkedő rendezvényük a Petőfi szilveszter, amelyet Kiskőrös Város Önkormányzata – Domonnyi László polgármester –, az Országos Petőfi Sándor Társaság – társelnök: Barkóczy Ferenc –, valamint a Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum – Kispálné dr.

Lucza Ilona múzeumigazgató – már huszonkettedik alkalommal hirdetett meg. A már hagyománnyá vált kiskőrösi szilveszter alkalmával, 2018-ban a rendezők Petőfi Sándor családjára és a költő szakmai barátságaira fordították a látogatók figyelmét. A kulturális programok között rendszerint zenei, színházi előadások, korabeli ételek készítése, éjszakai megemlékezés és zárándokút szerepeltek, valamint kiemelkedő évfordulók alkalmával egy-egy képzőművészeti kiállítás is. A kiállításokat megelőzően pályázatot hirdetnek az adott évforduló témájában, majd a beérkező műveket a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületével együttműködve, szakmai zsűri bírálja el. A múzeum a huszonkét év alatt komoly kortárs képzőművészeti gyűjteményt hozott létre a díjazott és felajánlott alkotásokból. Az emlékhely történetében először, egymást követő két évben is megrendezték a tárlatot az évfordulókról megemlékezve, s a művészek kérésére. 2017-ben Arany János, Tompa Mihály és Petőfi Sándor barátsága volt a kiállítás témája, 2018-ban pedig a családi évfordulók révén „*Oh, aki együtt látta e családot / Nem minden napi boldogságot látott!*” címmel hirdették meg az országos képzőművészeti pályázatot.

Márciusi lapszámunkban válogatást mutatunk be a legutóbbi kiállítás anyagából, valamint az Emlékmúzeum gyűjteményéből.

KOVÁCS ISTVÁN
**A Szolidaritás korszaka
közelnézetből**

Gondolatok Szalai Attila *Lengyel földön*
*(Emlékek, naplók 1976–1990)** című kötetéről

A naplóirás – bizonyos szempontból – a kitartás rokon értelmű fogalma. Vagy tízszer vágtam neki – rendszerint újévi fogadkozásaim egyik programpontjaként. Két-három hónapnál tovább nem futotta a mindennapjaimat megörökítendő állhatatosságból. Többek között emiatt is késztet Szalai Attila *Lengyel földön* című könyvének puszta alcíme – *Emlékek, naplók 1976–1990* – kalapemelésre.

A megelőlegezett elismerésre rászolgált a könyv. A szerző sikeresen ötvözte a szavakba vagy tömondatokba sűrített esemény-felsorolással beérő diáriumot az elmélkedő naplóval. Az elmélkedés Szalai Attila esetében egyszerre politológiai és lételméleti. Ezt a kettősséget a lengyelországi események, a szocializmus lengyel változatának abszurditása kényszeríti a szerzőre. Persze a térségünkben megvalósult szocializmus az abszurdítások különféle változatainak kaleidoszkópja: benne a Moszkva által rázogatót, s végül vörös csillaggá összeálló román, bolgár, NDK, csehszlovák, lengyel, magyar hatalomszletké.

Ma már több könyvespolcot megtöltenének azok a munkák, amelyek azt taglalják, mit jelentett az 1960-as évek eszmélkedő magyar fiatalságának – közmegegyezélesen: a nagy generációnak – Lengyelország. A nyugati világra nyíló ablakot? A szabadság illúzióját? A hősi tradíciók tárházát? A nemzeti és emberi önbecsülés visszaszerzésének érzelmi gyakorlóterét? Az 1956-os magyar forradalom idegenben ápolt emlékének bekeretezhető helyszíneit?

Az 1968 előtti Lengyelország minden bizonnyal más volt, mint az 1976 utáni. A „tahók diktatúrája” 1968-ban az értelmiséggel, 1970-ben a munkássággal akart leszámolni... A Lengyel Egyesült Munkáspárt második vezetője, Władysław Gomułka ennek kudarcába bukott bele. Az 1971 és 1975 közötti fél

évtized azt bizonyította, hogy jólétet a szocializmus keretei között csak nyugati kölcsönökre lehet alapozni... Amit vissza kell fizetni. Ha van miből...

Ha a naplóíró 1974 őszén telepszik át Lengyelországba, belekóstolhatott volna a művi jólétbe. Akkor még a boltok, áruházak polcait megtöltötték a honi és külföldi termékek – elérhető áron. Közepes jövedelem birtokában is elő lehetett jegyezni a kis Polski Fiatra. Szalai Attilát két évvel később juttatta ki Lengyelországba a „testvérek” iránt érzett romantikus rokonszenve és a házasságban is testet öltött szerelem.

1976. október 11.: „Hát – itt volnánk. Tizennégy órás autótút, tetű lassan, hatvan-nyolcvanas tempóban” – olvasható naplójában a Varsóban beírt két első mondat. A *Naplónak* a lengyel fővárosban 1990. március 27-én megfogalmazott utolsó két mondata: „Igen, okiratot hamisítottam, bevallom verés nélkül. De mi egyebet tehettem volna?” (Az okirat-hamisítást illetően a hazatérési dokumentum kiadását megtagadó magyar konzul kijátszására utal a naplóíró. Amilyen nehezen engedték ki a magyar hatóságok Lengyelországba, ugyanúgy akadályozták a hazatérését is.) Mi történt a két dátum közötti tizenhárom és fél évben? E kérdésre a *Napló* közel nyolcszáz oldalán hömpölyög a válasz.

1976. október 12-én nyitották meg ünnepélyesen a Katowice és Varsó közötti gyorsutat, amelyet Szalai Attila egy nappal korábban még nem használhatott. Rajta elsőként a sikerpropagandisták robogtak Varsóból Katowicébe, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárának, Edward Giereknek sziléziai fellegrába, ahol közel másfél évtizeden át vajdasági párttitkár volt. Decemberben az első csapalással ő helyezte jelképesen üzembe a Katowicei kohót, amely teljesen kiépülve nyolcvanezer munkást foglalkoztat, s majd egyik kiinduló bázisa lesz a proletárdiktatúra megdöntésének.

„December! Ez Lengyelországban mágikus hónap” – mondhatná a költő, Tadeusz Różewicz. Gierek elődje, Władysław Gomułka tisztában volt azzal, hogy a munkások milyen veszélyt jelenthetnek a szocializmusra. A tengerparti városokban ezért rendezett köztük – Wojciech Jaruzelskivel kart karba öltve – vérfürdőt 1970 decemberében. Gierek „csak” bíróság elé állította az áremelések ellen 1976 júniusában Ursusban és Radomban tüntető munkások hangadóit. Szeptember 23-án megalakult a Munkásvédő Bizottság, amelynek tevékenysége nyomán a hatalom kénytelen volt szabad lábra helyezni a bebörtönzötteket.

* Szalai Attila: *Lengyel földön. Emlékek, naplók 1976–1990.* Magyar Napló, Budapest, 2018

Első ízben került sor az értelmiségiek és a munkások között valódi összefogásra, szolidaritásra.

Az 1976-os év eseményeit röviden számba véve kiderül, hogy Szalai Attila történelmileg izgalmasnak ígérkező időszakban készült letelepedni Lengyelországban. Figyelmét egyelőre lekötötték a mindennapi megélhetés gondjai, amelyeket megsokszorozott az önálló lakáshoz jutás nehezen megoldható feladata. Az anyósék másfél szobás lakásában csak átmenetileg húzhatták meg magukat. Szalai Attilának a beköszöntő hiánygazdálkodás viszonyai között kellett a helyét megtalálnia. Tapasztalnia kellett, hogy a mindennapi létfenntartási eszközök beszerzése különös talpraesettséget, erőfeszítést igényel. Az így kialakult helyzet a lengyeleket nem érintette váratlanul. „Sokan épp az adok-veszekből tartják fenn magukat, azzal, hogy semmilyen adót nem fizetnek a tevékenységük után, tébé- és nyugdíjjárulékot sem, s a »munkások állama« mégis gondoskodik róluk. Jobb, mint Amerika! És az egész megint csak a hiánygazdálkodáson alapul. Szerteágazó ismeretségek, éles szem, kiváló terepismeret és tájékozottság a siker kulcsa. Tudni kell, mi a kereslet, hová, mikor hoznak árut, szemfülesen fel kell vásárolni a cuccot, aztán 50-100 százalékos haszonnal eladni azoknak, akiknek vagy kedvük, vagy idejük, vagy egyszerűen rátermettségük nincs az ügyeskedéshez, a szerzéshez” – jegyzi meg a naplói, akinek kivételező szerencséje, hogy anyósa egy húsbolt vezetője. Márpedig a minőségi hús egyre inkább valutának számít. E különleges családi helyzet – az árucserre lehetősége – segíti hozzá a régóta vágyott „sztereó berendezéshez”.

Az ismeretség-láncolat mozgásban tartásához megfelelő árukapcsolás és kenőpénz szükséges. Kazimierz Wyka, a kiváló irodalomtörténész 1946-ban „*Látszatélet*” címmel könyvet jelentetett meg a németek által megszállt Lengyelország, pontosabban a Főkormányzóság mindennapjairól. Micsoda nyüzsgés jellemezte akkor a nagyvárosok utcáit! Ahhoz ugyanis, hogy a legegyszerűbb közszükségleti cikkhez, például szappanhoz hozzájusson az ember, legalább nyolc-tíz közvetítőszemély „szolgáltatását” kellett igénybe venni. Ez azt a látszatot keltette, hogy mindenki rendkívül tevékeny. Az is volt. De az ilyen jellegű tevékenység, „munka” elképesztő egyéni és közösségi energiák elfecsérlését jelentette. Nemcsak háborús viszonyok közepette, hanem a szocializmus építése során is. Szalai Attila ilyen „látszatélet” részese lett – és maradt tizenhárom éven át. Közben a rendszert működ-

tető hatalmi gépezet több ízben is megakadályozta, hogy egyetemi diák lehessen. 1982-ben azért, mert nem volt hajlandó besúgófeladatot vállalni a magyar nagykövetségen. Ezzel kapcsolatos kálváriáinak leírása politikatörténeti krimi.

Az ellátási gondokat állandósító gazdasági válság tüneti kezelésének egyik módja a Pewex-üzletek fenn tartása, működtetése volt, ahol nyugati valutáért mindenhez hozzá lehetett férni. A Szalai házaspár is rádöbbsent, hogy csak dollárért juthat belátható időn belül lakáshoz. Nyugati valutát a feketepiacon lehetett beszerezni. Míg ez Magyarországon bűnnek, Lengyelországban támogatandó vállalkozásnak számított. A legegyszerűbb módon Nyugat-Európában, elsősorban Angliában, Svédországban, Németországban végzett feketemunkával lehetett két hónap alatt egy évi lengyel átlagfizetést megkeresni. Szalai Attila és felesége is élt ezzel a lengyel állam által nem akadályozott lehetőséggel...

A napló szerzője, bármennyire is a mindennapok gondjaival kell megküzdenie, beleütközik a naplóírás dátumai közé préselt heteknek, hónapoknak, éveknek történelemtől véraláfutásos eseményeibe. Habitusából eredően az ütközéseket nem akarja kikerülni. Belekóstol a földalatti kiadói és terjesztési munkába. Az, hogy a föld alatt független szakszervezeteket, kulturális életet, kiadóhálózatot szervező Lengyelországban az események felgyorsulnak, Karol Wojtyła krakkói püspök 1978. október 16-án történt pápává választásának köszönhető. „Isten éltesse Lengyelországot, a lengyeleket, akik hűek tudtak maradni katolikus hagyományaikhoz, képesek voltak olyan személységet kinevelni, kiadni magukból, aki méltó lehetett erre a megtiszteltetésre! Talán végre észhez térnek ezután az olaszok, s más nyugatiak is, ezek a lenini »hasznos idioták«, s elkezdik valós értékén kezelni a világnak általunk lakott részét” – kommentálja a reménykeltő változásokat Szalai Attila.

A Szentatya – 1989. június 2. és 10. között tett – első honi zárandokútja rádöbbsentette a lengyeleket, hogy mennyire fegyelmeztettek, összetartók és bátrak tudnak lenni. Mintha valóban nem pusztába kiáltott intelem lett volna a pápai biztatás: „Ne féljete!”

Elmondható, hogy II. János Pál lengyelországi zárandoklatának meghosszabbított szellemi-lelki útvonala 1980 országos sztrájkhullámtól viharos nyarán Gdańskba vezetett, ahol augusztus 31-én Lech Wałęsa vezetésével megalakult a Szolidaritás szakszervezet. Szalai Attilának a napi eseményeket követő

naplója bizonyítja, hogy Wałęsa, a villanszerelő valóban „a remény embere”, hiteles történelmi személyiség volt, s 1990 utáni politikai szerepe nem vetíthető vissza az 1980-t követő évtizedre.

A szabadság 1980 augusztusában beköszöntő tizenhat hónapjából Szalai Attila három hónapot töltött Lengyelországban. Korábbi tervének megfelelően december 5-én Angliába repült, hogy feketemunkával annyi pénzt keressen, amennyit befizetve – a hasonló céllal, de legálisan Svájcban dolgozó – feleségével együtt lakáshoz juthassanak. Tudatában van annak, hogy kapcsolatukra még egy ilyen cél érdekében vállalt távollét is kockázatos lehet. Később valóban elérkezik az a pillanat, amikor a „szakítópróbás” külső eseményekbe, körülményekbe belefáradt felesége olyan megjegyzést tesz – „Tudod, egyre gyakrabban elgondolkodom, hogy nem nekem való ez az egész” –, amelybe a naplói író beleremeg: „Mélyen a zsigereimben felvillan egy rossz, émelyítő érzés, amivel még nem volt dolgom a feleségem esetében. Más nőkhöz kötődő emlékeim szerint ez akkor jelentkezett, amikor elkezdtünk kihátrálni a szerelemből.”

Az angliai kemény munkával megfáradt álmai égboltjára kiszégecselt napi élmények nagy részét Szalai Attila úgy veti papírra, hogy abból kitelik egy novellafüzér. A nyelvi gondosság, igényesség a szerző egész naplóját jellemzi. Ezt csak a kommunistákat és intézkedéseiket minősítő dörgedelmei, olykor a nyomdafestéket is alig tűrő kifakadásai teszik tintafoltossá. (Amelyek könnyen eltávolíthatók.) A Mazúriai tóvidék középkori hangulatot árasztó tájainak leírása – ahol a háttérben honvédő lengyel lovagként mindig megjelenik a zseniális képzőművész-barát, Rafał Strumiłło –, a behavazott XVIII. századból a XX. század utolsó negyedébe suhanó szánokat, szánózásokat (kuligokat) életre keltő emlékképek megjelenítése, a karácsonyi lakomák ízeinek felvillantása mind Szalai Attila írásművészetének bizonyosságai... Az időtlen mazúriai nyugalomból aztán máris visszazuhanás az apátiába... vagyis az értelmetlen mindennapi lóti-futiba... De hát élni kell!

A hadiállapot kihirdetése előtt tíz nappal Szalai Attila visszatér Varsóba. „Szürke hó. Szürke házak. Szürke utcák. Szürke gépkocsik. Szürke emberek. Szürke jelen szürke ég alatt. Szürke gondolatok. Galambszín reménytelenség” – ez az, amit a repülőtérről hazafelé tartva érzékel.

Pedig oka a reménytelenségre a hadiállapot december 13-ai kihirdetése után lehetne igazán. A ka-

rácsonyon és szilveszteren átívelő letargiából annak hírére tér magához 1982. január végén, hogy a Varsótól 220 kilométerre, a szovjet határnál fekvő Białystokban átveheti a valutában korábban befizetett Ladát. Az ottani Autóker kirendeltségen vagy félszáz ember nyüzsög. A kocsni átvétele itt sem megy simán. Bravúros a Lada kiadását, majd lerobbanását taglaló leírás, amelyből kiérezhető, hogy a rendszer éve megvannak számlálva, noha a közúti katonai ellenőrzőpontok, a lépten-nyomon igazoltató járőrök a stabilitás, a pokoli örökkévalóság érzetét keltik. „Gyorsan az emberem kabátja alá csúsztatom a Pewexből származó hétdecis Smirnoffot, amit kenőanyagként hoztam. Az ipse jóindulatúan csóválja a fejét, szabadkózik, hogy hát szívesen elfogadja ő, de nincs miért. Magyarazza is menten: az egész mostani szállítmány világoszöld, belül »székletbarna«, szürke kárpittal, ugyanazzal a felszereltséggel, semmi extra, hajszállra egyforma mind, úgyhogy választási lehetőség nuku. [...] Behozzák a műhelybe a borzalmas libafos-zöld gépet, valami forró folyadékkal mosogatják az üvegeiről a milliméter vastag viaszréteget, amivel a kocsiszekrényt a szállítás idejére bevonják. A karosszériájáról nem szedik le. Kérdem, miért. Mert kevés az oldószerük.

Gyanúsán gyorsan menetkésznek mondják a gépet. [...] A hozzám rendelt eladó gyanakodó megjegyzésemre sajnálkozva közli: igazam van, Varsóban minél hamarabb vigyem el a zoliborzi Lada-szer vízbe, hogy »kivasalják«, mert itt nekik semmilyen lehetőségük nincs a tisztességes beállításokra. De azért Varsóig elmegy?”

Elment, de ott rögtön egy ismerős által ajánlott szervizhez vezetett az útja, mert Varsóban elromlott a vízpumpa. A rokonszenves szerelők „keserűen nevetnek, amikor meglátják, mi történt. Kiderül, hogy gyakori jelenség: a szovjet gyárban egyszerűen elfelejtik bezsírozni a vízpumpa tengelyét, ettől az inkább előbb, mint utóbb felmelegszik, besül, és szét-törlik. Azt mondják, szerencsém van, mert ez már Białystok és Varsó között bekövetkezhetett volna. De így is van baj elég: új pumpa, hűtőcső, de olajcsere is, mert telement vízzel a rendszer. [...] A fűeket be kell állítani. A balra húzás, a »mászkalás« meg azért van, mert a kocsni »négynyomos«. Megmagyarázzák, mi az: minden kereke más nyomon megy, nincs szinkronban az első és a hátsó felfüggesztés, utánfutás, kerékdőlés, összetartás, általános geometria, semmi. Le kell szedni az egész első hidat...”

Szalai Attila ugyanilyen arányban talál hibákat valutáért vásárolt lakásukban is. Ezek kijavításához maga fog hozzá. Mire az általa rendbe rakott lakás csodájára járnak barátai, felesége bejelenti válási szándékát... Nemcsak a magánéletben bekövetkezett válság erodálja lelkiileg Szalai Attilát, hanem honfitársainak az emberi méltóságért küzdő lengyelekhez való viszonya is. A kaposvári vendégmunkások tolmácsaként dolgozó naplóíró testközelből érzékeli a magyar „szaktársak” szemrehányással vegyes önző aggodalmát, miszerint „a sztrájkoló lengyeleket nekünk kell eltartani, ezért csökken nálunk az életszínvonal. És különben is, mit akar a pápa...” A seftelő lengyeleket befeketítő suttogó propaganda, a felülről csöpögtetett kabarétréfás mérgeg elképesztően hatásos, s jól jellemzi a magyar társadalom egy részének tudatállapotát. „Tragikusan elválni látszik a két testvér útja” – jegyzi meg a naplóíró. Annak reményét, hogy ez mégsem így történik, majd az 1987. szeptember végén Magyarországról érkező hírek lobbantják fel benne. Az, hogy a Lakitelken Lezsák Sándor udvarán felállított „jókora kiszuperált katonai sátorban [...] összedugta a fejét több mint 180 bátor magyar ember”, s ennek nyomán fontos eseményre került sor: „Estére elfogadtak egy közös nyilatkozatot, végül pedig a résztvevők megalakítottak egy független reformmozgalmat Magyar Demokrata Fórum néven.” „Na végre! Ébredszik Magyarország is!” – nyugtázza Szalai Attila, aki többedmagával – így Engelmayer Ákossal, Tar Károllyal együtt – megalakítja az MDF lengyelországi szervezetét.

Hogy az 1982 „autó-kalandozó” januárját követő mesebeli hét esztendőben nem változott semmi, azt Mieczysław Wilczek iparügyi miniszter bizonyítja legbeszédesebben. Ő ugyanis az javasolta 1989 januárjában, hogy „legjobb volna egyfajta autót gyártani, egy színben”. Kiderült tehát, hogy a fekete szemüvege miatt „Hegesztőnek” vagy „Vakvarjúnak” hívtott Jaruzelski tábornok által bevezetett hadiállapot, s az azt követő politikai, gazdasági, szellemi vegetálás időszaka csak elmélyítette az 1970-es évek utolsó harmadában kirobbant válságot. Ráadásul a rendszer emberellenes lényegével – Jerzy Popieluszko atya meggyilkolása következtében – a Jaruzelski-féle állami és pártvezetés is szembesülésre kényszerült. A lengyel kommunista hatalom 1988 nyárutóján tárgyalópartnerének ismerte el a legalizált Szolidaritást, szakszervezetet. Ebben az évben a lengyel sajtó már elsődleges hírekben, kommentárookban

foglalkozott a magyarországi eseményekkel, változásokkal.

1989. január végén Wojciech Jaruzelski és Pozsgay Imre szinte egy időben történelmi jelentőségű bejelentést tesznek. Pozsgay Imre azzal, hogy az 1956-os őszi eseményeket népfelkelésnek deklarálta, kidöntötte a Kádár-rendszer létjogosultságának „ellenforradalom-habarccsal” bevakolt pilléreit. Jaruzelski tábornok beismerte azt, ami napnál is világosabb: a Szolidaritás nélkül nem lehet úrrá lenni a Lengyelország létét aláásó, másfél évtizede tartó válságon.

Február 6-án Varsóban megkezdődnek a kerekasztal-tárgyalások a hatalom és a Szolidaritás képviselői között. Ennek eredményeként került sor 1989. június 4-én a szocialista táboron belüli első, korlátozottan szabad választásra. A kétfordulós választáson a Szolidaritás jelöltjei elsőprő győzelmet arattak. A megalakult Szejmben júliusban egy szavazattöbbséggel Wojciech Jaruzelskit választották meg köztársasági elnöknek. Azt azonban sikerült megakadályozni, hogy a gyűlölt Czesław Kiszczak belügyminiszter kerüljön a kormány élére. Az ellenzéki Tadeusz Mazowiecki alakíthatott miniszterelnökként kormányt, amelyben öt kommunistának kellett helyet biztosítani. A változás ennek ellenére a korábbi hatalmi struktúrához képest óriási.

Ugyanezekben a hetekben Magyarországon is felgyorsulnak az események, amelyek középpontjában Nagy Imre és mártírtársai újratemetése áll. 1989. június 16-án a Hősök terén szinte minden lengyel ellenzéki erő képviselteti magát. Szalai Attila is elégedetten veheti őket számba, hiszen éveken át „futárként” járult hozzá a magyar és lengyel ellenzék közötti kapcsolatteremtéshez és -fenntartáshoz. „Embertömeg a horizontig. Órákon át hallgattuk az ötvenhatos áldozatok névsorát, majd a beszédeket. Anyám vize nagyon jól jött, égette a fejünket a nap. Vissza-visszatérően azon morfondíroztam, vajon Kádárnak van-e tévéje, s nézi-e, mi történik” – jegyzi meg némi elégtétellel a nagy nap eseményeit ismertető krónikájában.

A magyar történelemben is reménykeltő új korszak hajnalán, 1990. április 5-én költözött haza. „Jöttek a haverok, kipakoltunk anyámnál. A bútoraim a pincébe mentek, a könyvtáram – jócskán megszapordva – vissza a cselédszobába, ahonnan 14 éve elindult. [...] Tompa vagyok, nem találom a helyem. Úgy érzem magam, mint a tengerész, aki hosszú hajóút után a szárazföldön is támolyogva egyensúlyoz, mert a lába még a fedélzet imbolygásának képzetében él.”

TAMÁS MENYHÉRT

Gyolcsünnep

Kiss Annának

*Akinek ennyi forrást
adott az Isten,
világmélyt; szívet-
lelket telítsen,
akinek tüzet
adott az Isten,
álmot, Égnapot,
orcát derítsen,
és akinek bűvigét
adott az Isten,
a mesemás má-
sára tekintsen.*

*Akit szárnyra emelt,
tartsa meg az Isten!*

Nyolc, szorzandó végtelen sor

Kiss Annának

*Messzével mozdul a Nap, a fény suhogása, távolával közelít a táj, a mélységes-
mély Idő, a minden felében; emlékrögében keresett melegítő otthon, a hazaút,
az egy-volt-enyém hazafakasztó ösvény, szólító arc, rokonmosoly, rokonének,
osztott-szívű dobogás, forgasson tornyos szél, derekunknak nem árthat, lábunk
se reszket rohamától, nyelvünkről se fújhatja le anyaörökségét, kamrát ürít?
termővé egyenesednek a „Kalász-anyák”, termővé, hogy holnapossá szaporítsák
a kenyeret, újra életre válthassuk a reggelt, az estét, szabadítóvá az éjszakát,
honfoglaló álmunkat pedig évig teregetjük az ÖRÖK ANNA-suhogásban!*

Kiss Anna köszöntése

Akik most – Ács Margit és Ágh István – Kiss Annát köszöntik, a költővel való sok évtizedes barátság személyes emlékeiből szemezgethetnek. Olyan kapocs ez, a közös idő közös élményeinek olyan kohéziós ereje, s ily módon az üdvözlésnek is olyan meghittsége, amellyel aligha vetekedhetnék. Én csak az *olvasó* vagyok: a művek értelmezését is gyakorta segíthető közös élelmények híján, az az olvasói *tesztpálya*, amelyen ellenőrizhető a *műtárgy*: azaz annak hatása. A költő és közötttem a költészet teremthette csak meg – és megteremtette – a mély kapcsolatot. Mert minél többször suhant át egy-egy vers, a kötetek sora, s dübörgött rá erre a virtuális érzékelőre az eddigi teljes életmű, annál bizonyosabbá lett, hogy az átjáró, melyet e poézis megnyit, olyan egyedi szemléleti és poétikai univerzumba vezet, amely folytonos ki-bejárásra, örök visszatérésre ösztönzi az egyszer oda belépőt.

S hogy milyen ez a líra, mi az a mágnesség, amely magához rántja a versekbe pillantót?

A világkép, a művek szemléleti és poétikai világa együtt.

A költői képek környezetrajza, mondhatnánk, ha a líra jobban túrná e fogalmat, hogy e versvilág különleges *tematikája*. Kiss Anna a *létfolytonosság*, a *flyamatos idő* élményének kibeszélője. Az archaikum világa a költő számára a jelenig, a máig érő kiterjedés, az ő verseiben nincs lezárt idő, befejezett múlt, a civilizációs létezésnek egymásba kapcsolódó tér-idejében vezeti olvasóját a költő. S a *beszédmódja*, a metaforák boltozatossága, tágassága, a költői képzelet határtalansága, a mesélő, elbeszélő, gazdag verbális, fogalmi tudást fölvonultató, mégis izgalmasan mai költői nyelv. Lírai realista életképek, elégikus emlékrájzok, hosszúversek, poémák, verses játékok, allegorikus színjátékok, monológversek, új archaikus eposzok, „prózatükrű versek”, szimbolikus mesék, lírai tudatregény és még hányféle alműfaj adják meg e létben barangolás dús formai kereteit! S a megjelenített, a *megélt időn* ott van az emberiség valóságos

kulturális jelenlétének a nyoma. Együtt ezzel az ősi magyar hitvilág, a magyar eredetmítoszok, teremtéstörténetek, rituális aktusok, a paraszti-plebejus világunk hagyományai, a folklór költészete, mondókái, dalai, a velünk rokon népek hitvilágának képzetkörei. S egy galaktikus pontként a költő finoman vallomásos lírai élelménybeszélései, énmesei is. Gyermekkori, családi képek, jelenetek, alakok tűnnek fel az összekuszált idő valamelyik szegletében, de a valóságos és a képzelt-álmodott lények együtt barangolnak egyik időből és térből a másikba, létezett alakok és mitikus, bibliai, a népköltészetből ismerős teremtmények népesítik be a Kiss Anna-i világegyetemet.

S ami még mélyebb rétegeit nyitja meg előttünk ennek a költészetnek, az az élmények átélésének intenzitása, s az alkotói tudatosság önmérsékletének, fegyelmének, önellenőrzésének egyidejű jelenléte. A költő képes arra is, hogy a valóságos létezés eredendő humorát is érzékelje, s zökkenő nélkül beleöltse világképe imaginárius tereibe. Fontosnak véljük ezeket a képességeket, mert bárhol lebeg a költő, fél lábbal mindig a földbe kapaszkodik: sohasem tűnik, tűnhet el a kozmikus végtelenségben.

Nagy László, József Attila, Juhász Ferenc, Sinka István, Weöres Sándor inspirációi is felbukkannak ebben a lírai „jelfolyamban”, a „holdig szőtt” képekben: de már a pályakezdés pillanatában úgy szólt a kritikai vélemény: „más költőktől bizonyosan tanult, de vér szerinti rokonokra nem utalnak ezek a versek.” Első, kötetbeli megjelenése, fél évszázada, az 1969-es, *Költők egymás közt* című antológia volt, s a versei előtti bevezetőből idézve: „Milyen ez a költészet? Halk szavú, de a szavak mögötti távolban hatalmas a zengés, ezt csak a lélek hallja. Lassú és világos folyóvíz, de vonszol mélyében olyan gondot, amire csak a különleges erő képes.”

Nagy László útravalójánál pontosabban nem mondhatunk ötven év múltán sem. Isten éltesse Kiss Annát!

Cs. Nagy Ibolya

A köszöntők 2019. január 28-án a Pesti Vigadóban hangzottak el.

Köszöntő szavak Annának, Annáról

Kiss Annával nagyjából ötven éve ismerjük egymást. Az egyik első kötetének a szerkesztője voltam, aztán sorban a többinek is, a legutóbbi időkig. Merész, minden tekintetet magára vonzó leányzó volt, boszorkányfrizurát viselt, akkoriban így hívtuk az egyenesen nyírt frufrut a két oldalt hosszan lelógó hajjal, s az elnevezés különösen az ő esetében volt találó, mert egész lénye, ahogy a versei is, olyan dolgok tudásáról árulkodtak, amelyek csak beavatottak számára nyílnak meg. El lehetett hinni, hogy két kicsi kígyó jár a nyomában, hogy hallja tutulni az ördögfiakat a kéményekben, hogy valamelyik korábbi életében személyesen megfordult a középkori vásártéren, ahol csodás mesterségek művelői árusították portékáikat, komédiások hányták a bukfencet, és bo-

szorkányok szótték és bontották a szerelmeket. Szabad lélek, értelem és képzelet testesült meg Kiss Annában, és mindehhez ironikus-önironikus humor társult. „Macskaképi és képekben beszél” – biggyesztette oda egyik versébe a hiteles önportrét régi festők szokását követve.

Most, ötven évvel később, miután egy életen át járta be és derítette fel egyre szélesebb körben, egyre mélyebb időkbe merülve a különböző és eredendően mégis érintkező kultúrák világát, teljes világokat idézett meg és teremtett modern, női sámánként, tündérboszorkányként. Még mindig a szabad, mindentudó asszonyember macskaképe dereng át írásain, hogy könnyebben tudjuk szeretni ezt a mi egyetlen, nagyon elrontott világunkat. Köszönöm, köszönjük, Anna! Isten éltesse!

Ács Margit

Az Életünk folyóiratban negyven éve megjelent levelemből idézem.

„Kedves Anna!

A *Fekete gyűrű* kötetéről megírtam már a véleményemet költészeted különös szépségeiről. Új könyved, a *Világok* is szólásra késztet. Elragadtatott mosollyal olvastam. Nem ismétlem a csodálatos teremtményeidről szóló mondataimat. Most a varázsló, bájoló énekek hatását szeretném visszatükrözni rád. Az esetlegesség bizonyosságával képzelődhettem, ahogy a 13. oldalon található papírhibát, papírvirágot észrevettem. *Azért* című versed alatt piros bibe, sárgászöld szirmok, vagy egy vércsepp, egy mákszemnyi alkonyat. S milyen furcsa, ahogy a véletlen szükségszerű lesz, a csöppnyi folt olyan nagyszerű sorokkal játszik, mint »hihesse ártatlannak is / a szívet átverő virág«. Vér, szív, nap, virág az énekeid lényege. S nemcsak azért mondom énekeknek, mert énekelhetők, hanem mert némán is dallamot képeznek a lélekben. Énekeidben azt szeretem legjobban, hogy nem kell őket azonnal megértenem,

érzelmeimet ringatják, aztán a tudatban is kifényesednek, mint ez a két sor, magába zárva a rosszat és a jót, a balsejtelmet, az éber félelmet, a gyilkosok vártáját és a hajás csillagot. Folytatva az olvasást, a másik oldalon egy egész világ éneke szűrődik át: Sappho, Walter von der Vogelweide, Dzsajadéva, a provençe-i trubadúrok. Az iszkázi boszorkány, meg a spanyol gitáros mondja velem: »piros levél e szív csak / a holdra visszasháll // világló ujjaidra a hunyt szemű madár // setét nagy rózsárnék / orcádnak dombjai // piros levél a szív csak / ki kéne oltani // piros levél a szív csak / a holdra visszasháll // világló ujjaidra / a hunyt szemű madár«

Budapest, 1979. január 20.

Ölel: Ágh Pista”

Úgy látszik, a születésnapi köszöntést akkor elmulasztottam. A sors segített mindkettőnket, hogy most megtehetem.

Minden jót kívánok! Isten éltesse, Anna!

Ágh István

KENÉZ FERENC

Ozsváth

**„Mi ez? – kérdezte Ozsváth,
s rámutatott a szalámvégen
lógó madzagra**

Már két órája
állt a sor, ott,
a Széchenyi tér sarkán,
egy tapodtat sem mozdult
senki előre,
a főtéren terjedt el
a híre, hogy valami jött,
valamit nemsokára osztanak
a Széchenyi téren, a Lacto-bárban,
s szaladtak arrafelé az emberek,
mi már akkor vagy két
órája álltunk a sorban,
na ne taszigáljon már, jóember,
hát nekem sincs több helyem,
mint magának, mit lökdösődik,
álljon ki, ha nem fér el itt
köztünk a sorban, ott kívül
van hely elég,
na de kérem, ne beszéljen
már így velem, nem én
vagyok a hibás, meglöktek
engem is hátulról, azokkal
kiabáljon, akik mögöttem vannak,
nem akarattal dőltem én magának,
nem látja, kik vannak a hátam mögött,
nézze meg azokat a nagy testeket,
nem is tudom, az ilyenek
minek is állnak sorban,
fordul ki a háj az inge alól,
ez áll sorba szalámiért,
hát ilyen pocakkal, megmondom
őszintén, én szégyellnék
beállni a sorba, nem is értem,
egyesek hogy tudnak
még manapság is
ilyen kövérek lenni,
ez ma reggel már bevágta
a maga negyed kiló
szalámiját, s né, már megint itt áll a sorban,

én meg, nézzen rám,
hát lát maga húst rajtam,
tisztára csak ing meg gatyá vagyok,
negyvenhét kilóra fogytam,
no, no, azért nem kellene
magának se ennyire heveskedni,
azért, mert sovány,
nincs-e baj a vérnyomásával,
vagy netán cukros, mert akkor
magának nem is tesz jót
az ilyen kötekedés, mert hát,
már meg ne bántsam, amit
maga csinál, az nem más,
mint tiszta kötekedés,
mert hát miért írhatná elő maga
nekem, vagy akár annak a kövérnek,
hogy mikor álljon sorba,
ha egyszer sorban akar állni,
hát álljon, joga van hozzá,
akár kövér, akár sovány.

**„Ezt itt nekem tessék levágni innen!
Madzagot nem kérek!” –
mondta Ozsváth a kiszolgálónak.**

A kiszolgáló először
nem értette, mit mond Ozsváth,
aztán paprikavörös lett,
a kurva anyád, gondolta hirtelen,
aztán nézte a rengeteg embert a sorban,
aztán a kezében tartott szalámirudat,
azon a lógó madzagot,
s nem tudta hirtelen, mi is a teendő,
érezte, hogy Ozsváthnak igaza van,
elméletben, de, nézte a sok embert,
nincs igaza a gyakorlatban,
nem beszélve arról,
hogy mióta az eszét tudta, ilyen
még nem fordult elő a
sorban-állós idők történetében,
nem volt rá példa, hogy valaki
követelőzzön, jóember, ne
vacakoljon már, fogja a szalámiját,

s menjen, nem látja, mennyien
 állnak maga mögött,
 nekem másra is tekintettel kell
 lennem, mordult
 Ozsváthra jóindulatúan, s még úgy intett
 is a késsel a kezében, hogy merre
 is menjen Ozsváth tovább,
 no hát erre viszont Ozsváth
 lett paprikavörös, maga csak
 ne mondja meg nekem, hogy merre
 menjek, inkább vágja le a madzagot
 a szalámivégről, szólt vissza kissé
 heveskedve, majd hátrafordulva,
 a mögötte tolakodókat lecsitítandó,
 megjegyzte, hát szalámiosztásról
 van szó, nem madzagosztásról,
 nem igaz? Maguk is szólnának,
 biztosan, ha maguknak mérnék bele
 a madzagot a szalámi árába,
 nem igaz?

**A pultos erre már
 meghökkent, no még csak az kell,
 hogy ez a lökött pasas itt
 elkezdje hergelni a népet.**

Fogja az adagját, s menjen már,
 lökte oda a szalámidarabot,
 úgy, ahogy volt, madzaggal a végén,
 kérem a következőt, próbálta
 gyorsítani a menetet, félszemmel
 a sor végét figyelve, mennyien is
 vannak, hogy dekázza ki az adagokat,
 hogy legalább azoknak, akik már
 benn vannak az üzletben,
 mindannyinak jusson,
 aztán egy gyors pillantást vetett
 a pult alá, hány rúd is van még
 a ládában, s már vágta is a következő
 madzagos darabot,
 lökte is a mérlegre.

**Igen ám, csakhogy Ozsváhtól nem tudtak
 előrelépni, Ozsváth ugyanis nagyon
 pontosan tudta, hogy panasza elvben jogos, és
 nem mozdult.**

Az úrnak igaza van, szólott
 valaki a sorból, úgy közléptájról,

tessék csak levágni a madzagot,
 megvan az egy pillanat alatt,
 ha odajutok, én is úgy kérem,
 mit van úgy megütközve,
 magát nem azért tette ide a párt
 és a kormány, hogy ilyen-olyan
 svindlivel árulja a szalámit,
 nem, magát azért tette ide a párt
 és kormány, hogy szalámit áruljon,
 nem szalámit és madzagot,
 mit néznek úgy rám, és kérem,
 ne bökdösse a könyökömet,
 nem hallgatók, szavazzunk,
 emelje fel a kezét, aki madzag
 nélkül akarja a negyed kiló szalámit,
 no lám, akik itt elől vagyunk,
 mindannyian úgy akarjuk,
 s maguk, maguk ott hátul,
 ott, az ajtónál, maguk nem szólnak semmit?
 Maguk persze most azt gondolják,
 hogy jó lesz madzaggal is, csak jusson,
 hát erre tanította magukat a párt,
 hogy ilyen megalkuvók legyenek,
 na, hát aztán jól néztünk volna ki,
 ha mi az illegalitás idején
 csak úgy meghúztuk volna
 magunkat az ajtósarkoknál,
 hogy majd a többiek, dejsze,
 akkor maguknak nem is lenne most
 se madzagjuk, se szalámijuk!

**Ozsváth bólogatott, s újra a
 kiszolgáló felé nyújtotta, mérgesen,
 a szalámiját.**

Hát mit gondol, ki maga, hogy
 így hátráltathatja a munkát? –
 szaladt ki hirtelen a pultos száján
 a mondat, amit meg is bánt rögtön,
 s végig is futott tekintete ismét
 a soron, mert hát ki tudja,
 kiféle-miféle emberek ezek,
 hátha ez most éppen azért állt
 a sorban, hogy megfigyelje,
 az üzletek eleget tesznek-e
 a nép kívánságainak, ki
 tudja, lehet, ezt a fickót éppen
 azért állították be a sorba,
 hogy levágassák vele a madzagot,

hogy őt megfigyeltessék, hogy
beleszámolja-e a madzagot az
árba vagy sem, mert adott esetben
meg éppen ebből lehet a baj,
még majd azt fogják rá, hogy
az ellenértéket meg haza akarta
vinni a családjának, no hiszen,
ha ő abból akarna meggazdagodni,
mert ugyan igaz, hazaviszi,
no de hát abból meggazdagodni?

**Ozsváth ekkorra már azt is
eldöntötte, hogy azért se mozdul.
Csakhogy míg az elején helyeselt nekik,
bátorították, ahogy fogyott a szalámi,
úgy fogytak a hívei is.**

Uram, lépjen tovább,
ne pofázzon már annyit,
mi is sorra akarunk kerülni,
szólalt meg valaki a sorból.
Mi? Nem értem. Madzag?
Milyen madzag? S mit akar
a madzaggal? Nem értem.
Jóember, hallja? Lépjen már tovább,
mindjárt este lesz, én
reggel fél hatkor már
benn voltam az öntödében,
s azóta még nem voltam
otthon. Igen, igen, maga ott
elöl, magának szólok,
mit bámul így hátra,
ahelyett, hogy örülne, hogy
maga már ott elöl van.
Lehet, nekem már nem is jut
a szalámiból, maga meg ott
totojázik, hagyja már békén
az elárusítót, hadd végezze
a munkáját, na és ha madzaggal
méri, hát akkor madzaggal méri,
már ne mondja nekem,
hogy amiatt a madzag miatt
fog maga éhen halni, én
még szeretem is a madzagot rajta,
nálunk a gyerek vagy én
mindig is végig szoktuk szopogatni,
amikor már a szalámi elfogyott,
mindig jó alaposan kiszívjuk
a spárgát is, tudja, milyen jó

íze van annak, milyen jó ízű
a madzag, amikor a szalámi
már elfogyott, a múltkor mondtam
is a kisfiamnak, na öcskös,
legközelebb azt tesszük neked
uzsonnára, jó lesz az a kifli
mellé, még örült is neki,
azt mondta, hogy jó lesz, édesapám,
engedelmes, szófogadó gyerek,
még két-három év, s akkor
oda akarom venni magam
mellé az öntödébe. A párttitkárral
már meg is beszéltem.

**Ozsváth még mindig nem
lépett el a pulttól, pedig az eladó
akkor már a sokadik
mögötte állóval foglalkozott.**

Nahát, ezt írja meg, újságírókám,
szólott halkán Mohos, a tudományos
táplálkozási ismereteket előadó
középiskolai tanár
(elbocsátott egyetemi adjunktus),
a mellé álló zsurnalisztának,
ezt a kis színezt a hétvégi számba,
mit szól, esetleg lehetne az a címe, hogy
A szalámiszeletelés diszkrét bája, vagy
Az értelmiség útja a szalámimadzagig,
mert az a fickó ott elöl, az a madzagos,
úgy vélem, értelmiségi lehet,
már úgy értem, valami félrecsúszott
értelmiségi, de nem annyira
félrecsúszott, hogy most ne vette volna
észre ezt a madzagnyi rést, amin át
követelheti a maga igazát,
jó, jó, hát nem járt eredménnyel,
sőt, ha úgy veszem, igen megszegyenült,
nézze, milyen szerencsétlenül áll
ott továbbra is, a madzagos
szalámijával a pultnál, no
hát hőzöng még egy kicsit,
hogy ez igazságtalanság, pofátlanság,
netán még vissza is löki a szalámiadagot,
hogy ő majd feljelenti a pultost,
ésatöbbi... A többit ismerjük...
Maga, újságírókám,
maga elfogadja majd a madzagot,
ha odakerülünk?

**Ozsváth záróráig pörölt,
akadékoskodott, vitázott, hadonászott
elől a pultnál. Hogy a szabályok, a törvény,
a jogrend. De már nem törődött
vele senki.**

*Hát persze, ütött a homlokára
a zsurnaliszta, hát persze, hogy az,
hát persze, hogy értelmiségi,
ismerte fel hirtelen Ozsváthot,
s rögvest felrémlt előtte a
nagy nevű irodalmi kör, ahol annak
idején, persze, persze, jó húsz
évvvel ezelőtt, Ozsváthot mint
tehetséges fiatal írókat bemutatták,
egészen jó novellákat írt, mindnek
nagyra törő hősei voltak,
óceánkutatók, csillagterképészek,
tényleg, nem is tudja tulajdonképpen,
hogy mi is lett azóta ezzel az
Ozsváthtal, elvégezte egyáltalán
az egyetemet, valami zűr volt
körülötte, ez biztos, erre határozottan
emlékszik, még talán könyve
is jelent meg annak idején,
mindig makulátlanul tiszta
A4-es lapokkal járt a hóna alatt,*

*jóval később tán még azt is hallotta,
hogy kirúgták valahonnan, s
hogy a papírhulladék-begyűjtőnél
dolgozik, no de ez már nem biztos,
kissé önféjű volt, úgy emlékszik rá,
ez tény, hát ni, most is milyen
nagy feneket kerít ennek a
szalámi-dolognak,
csóválta meg a fejét
az újságíró. Nemsoká ő következett.
Ozsváth még mindig
ott állt a pultnál.
Nem köszönt neki.
Meg sem ismerné.
Fizetett, s aztán
elindult hazafele, kissé
gondterhelten, mert
ő volt a másnapi
vezércikkíró.*

**Este a ház előtt összeverve
találták meg Ozsváthot.
Ott feküdt egy sötét bokor tövében.
A kezében egy madzagos szalámivéget
szorogtatott. Össze volt rágva.
Valami kutya vagy
macska járhatott arra.**

Ifj. Sziláncs László: Hol sírjaink domborulnak 1., 2., 3., 4. (2003)

ÁRKOSSY ISTVÁN
**Madarak jönnek,
 madarak mennek...**

Kenéz Ferenc 75 éves

Kakofon időnk morajlásai közepette, amikor Ady szavaival „Minden Egész eltörött”, egyszersmind felsejlik számomra az Úr gyakran idézett hangja is Madách drámái költeményéből: „Be van fejezve a nagy mű, igen. / A gép forog, az alkotó pihen.” Elgondolkoztat, netán részesei lettünk egy olyan érának, amikor megroppanni látszik a minden idők legtökéletesebbikének ítélt „Nagy Mű” megbonthatatlanak vélt szerkezete? A hajdan egyházi szolgálatban álló Vincent van Goghnak volt is hozzáfűzni valója eme univerzumteremtő gondolathoz, miközben művészettel áthatott ironiájával a jelenséget ilyenképpen aposztrofálta: „A világ nem tökéletes, pedig a Jóisten teremtette, de mentségére legyen mondva, hogy ez még csak egy vázlat”.

Bizony, kedves Kenéz Feri barátom, ma már én is hasonló szavakkal replikázhatok feléd, mint amivel te leptél meg kerek egy esztendővel ezelőtt, hiszen: íme, eljött a te „hetvenötöd” is, és akarva-akaratlan besurrantál deresedő kortársaink egyre inkább elcsendesedő klubjába. Viszont tudtad, hogy ez elkövetkezik, igazolja *Óceán* című versed is:

*Íme, az Egyenlítő –
 mondta valaki a hátam
 mögött, s könnyedén előreadott
 egy fekete messzelátót,
 megérkeztünk, mondta, fogd
 a fekete messzelátót,
 nézz bele bátran, mondta –
 a távcső látmezejében
 hökkenten pillantottam meg
 a nagy kékséget kettészelő
 ősz hajszált magam előtt,
 az egyenlítő, mondta
 valaki a hátam mögött,
 fogódkodjál meg, barátom,
 mondta, a földgömb
 alsó fele
 következik –*

Felidézem a régi képet: akár az ikerbolygók, úgy keringőztünk egymás körül fél életem át az emberi gra-

vitációs kisugárzás megnyugtató biztonságérzetével, ki-ki suhant (repült, baktatott, vándorogott) a fátum által kijelölt szűkebb vagy tágabb elliptikus pályáján. Az írás eleji idézetek pedig olyan megfontolásból kerültek e lapra, mivel tudom, mindenkor leghőbb szándékom világunk anomáliáinak gyógyítása felé irányult, mert te a nagyszalontai „Arany-aurában” erre születél, és most, a számvetés pillanatában elmondható: az vagy, akit a rendeltetés sikerre ítélt. Rendszeresen megírják – így hát ettől most se tekintünk el –, hogy parnasszusi elhivatásod a hatvanas-hetvenes évek második generációs erdélyi Forrás-nemzedékhez sorol olyan tollforgatók mellett, mint Király László, Csiki László, Farkas Árpád, Magyar Lajos, Szócs Kálmán, Czegő Zoltán, Bágyoni Szabó István vagy Palocsay Zsigmond. A nagyváradi kezdetek után Kolozsvár tárta fel előtted a líra honába átvezető első és talán legfontosabb átjárót az akkori Utunk irodalmi-művészeti hetilap Szentegyház utcai kiadójánál, ott váltál avatott szerkesztővé, és ott lettünk hosszú időn át kollégák, egészen addig, míg nem megközelítőleg azonos időben át nem léptük egyszer s mindenkorra Biharkeresztesnél a dermeteg határt. Ám még annak előtte, egykori szerkesztőségünkől hazafelé baktatva sörkövetelő nyári melegben, a Hárompüspök-tér kiskocsmáját is hűsögesen útba ejtve, vagy otthonainkban a Nap, Hold, Esthajnalcsillag mindenkori állására tekintet nélkül meglehetősen sűrűn találkoztak össze gondolataink. Konyhaszéken ültünk – de csillagon éreztük magunk. Eközben győződhettem meg, hogy alkotodnál fogva a hitelesség, a mives ideáktól áthatott mélyenszántó alkotói elhivatottság büvőkörében éled elrendelt poéta mindennapjaid, s talán ez magyarázza azt is, hogy miért nem volt eszed ágában sem pusztán valamiféle „világvázlattal” megelégedni. A rész és az egész illeszkedésének harmonikusnak éppen nem mondható viszonyát már akkoriban kitartó következetességgel vizslattad az életfilozófia különleges metódusával csiszolt és egyedi fénytörésű dioptriával kialakított, nélkülözhetetlen kenéz-szemüvegeden keresztül. „Bátor költőnek” tartottak. Munkatársunk, a vibráló szellemiségű, kiváló író és irodalomkritikus Mózes Attila jegyezte le rólad: „a legpontosabban fogalmazza meg úgy valóságunkat (és lehetőségeinket), hogy nem lengi be az(oka)t fölös tömjénfüst.” Megéltük, hogy az oxigénhiányos idők ellenére sorra láttak napvilágot az eseményszámba menő Kenéz-kötetek. Például a *Homok a bőröndben* címűben (versek, 1972), ahol

létünk egyre elviselhetlenebb lelki nyúgeit és okafogyott cselekvéseink aberráltságait terítéd a nyilvánosság elé, ezt írod: „...Akkor mi a megmaradtak / káromkodva és szidva / de testvériesen elosztjuk / az újabb homokkal telt bőröndöket egymás között // és tovább visszük azokat...”

A különleges csiszolású optika bizonyítottan alkalmas volt, hogy a költészet testébe tekintve annak egészségi állapotfelmérését is megtehesd, így jutva el a diagnózishoz, amelyet a *Fejállásban* című versedben váratlan megállapításként teszel: „...a költészet kivonult / a versből // a vers / kivonult a költészetből // csak a költők maradnak ott / a fűrészpor közepén // továbbra is / kicsit komikusan / makacsul...” A látélet nem kevésbé félelmetesen hangzik, ha ugyanezt a képzőművészetre is alkalmazzuk: a rajz kivonul a kompozícióból, a kompozíció kivonul a rajzból... Nyomban az ésszerű ábrázolás végét jelentheti, és ettől fogva már minden értelmetlen.

Ahogy könyvespolcomról leemelem a megsárgult védőborítókba burkolt és áttelepülés viszontagságaitól meghurcoltatott, főként Kriterionnál megjelent kiadványaidat, feltűnik, mennyire tisztán illeszkednek a kötetcímek egymás mellé gondolati háttérük üzeneteivel, ezzel is jelzést adva írásművészi erőtereid határozott irányultságáról, amely mára előttem egyfajta Kenéz-oratóriumra lényegült át, kiváltképp a gazdag kromatikájú tartalom ismeretében. Csupán a példa kedvéért hadd olvassunk egybe néhányat: *Fekete hanglemezek* (1968), *Ólomtánc* (1970), *Az átvilágított földgömb* (1975), *a Vigyázállásból fejállásba* (1978), *A szabadulóművész* (1995), *A Hollywoodi temető* (1999), *az Angyalszőr* (2004), *Aki soha nem kellett* (2011), *Édesgyökér* (2011), *Vendéglétra* (2012), *A sóvárgás birodalma* (2015), valamint a sokat idézett és már a maga idejében jelképpé avanzsált, egy fedél alatt közölt hármass versciklus, az *XYZ* (1981). E vonzó külsővel megtervezett kiskönyvben (ihletett barátunk, a ragyogó könyvgrafikus Deák Ferenc munkája) költészetünk elhivatottságáról elmélkedsz a mindennapok földközeli, realista perspektívájából föltekintve; mindezt pedig teszed a tiszta és romlatlan gyermeki szemléletmóddal rokonítható kenézi logikával alátámasztva, pillanatig nem nélkülözve a lényedből áradó intellektuális iróniát sem. Talán a fortélyosan kiválasztott nézőpont szöge a különös látvány titka, ahonnan a valódi és a valótlan keveredésének színárnyalatai meghökkentő tónusokban tűnhetnek fel. Persze, a világ dolgairól alkotott hamvas, gyermeki

meglátások nem tartanak örökké, mindannyian kinövünk belőle, ahogy ölébe emelve magához szorít a szennyezett világ. Picasso sajátos művészete is a szeplőtlen ifjúkori értelem táján talált frissítő forrásra; erről ezt jegyzi: „Már serdülő koromban úgy rajzoltam, mint Raffaello, de egy élet kellett ahhoz, hogy úgy tudjak rajzolni, mint egy gyermek”. És lám, te is ezt követted, kedves Barátom, amikor átnyújtottad a szociografikus hitelességű, kisgyermekkel készített riportköteteid sorát, mint amilyen a *Kérdezzünk tovább* (1979), az *Én munkás vagyok, te munkás vagy, ő munkás* (1982), vagy a *Még a belvárosi iskolából sem akart senki költő lenni* (2001). Ezek alapozták meg Balázs Tibor egykor helyénvaló megállapítását: „Kenéz Ferenc húsz évvel ezelőtt találta meg a maga 'gyerekszaj-világát' Kolozsváron.”

Jól emlékszünk, hogy a túlélés hőskorának drámai pillanataiban, amikor az életút gyalogösvényei szellemi kátyúkkal voltak telis-tele, tán nemigen volt türelem bíbelődni a trocheus, anapestus vagy jambikus formákkal. Főként a próza, a szabadvers és annak változatos diffúziói leheltek friss életet a gondolati tartalomra épülő képek megfogalmazásaiba. Te is határozott lépéseket tettél az avantgárd, a formabontó líra korszakos ösvényein, hasonlóan ahhoz, ahogyan nálunk, grafikusoknál a szabad művészi rajz is élni vágyott saját létének öntörvényű lehetőségeivel. Másként szólva: nem a ködfátyolos árnyalatok halk szinonimáiban kerestük a képteremtés korba illeszthető faktúráját. (Gondolj a bámulatatos tehetségű festő-grafikus Tóth László „*Tárgyalás*” című, felforgató erejű fekete-fehér rajzciklusára, ahol csontvázra aszott alakok ökölrel verték a hatalmat megtestesítő, körbeült tárgyalóasztalt). Mert amíg a mi művészi rajzaink a hőszerű papírlap négy égtája felől nekiiramodva mélyfekete barázdákat szántottak a mondanivaló origója felé hasítva, addig a te verseidben a szavak telitalálata jelölte az elképzelés eszenciáját, a megkerülhetetlenül kimondandót. Akkoriban akár végzetes is lehetett ez a játék. De hadd idézzek még egy intelmet a nagy spanyol festőgénuszról: „A képek nem arra valók, hogy lakásokat díszítsünk velük; a kép védelmi eszköz és támadó fegyver az ellenség szemben”. Nos, tán van ennek valami köze az irodalomhoz is...

Festő-grafikusként költőt ünnepeve, ezúttal egy olyan, a képzőművészetben is alkalmazott eljárást szeretnék szóba hozni, amely poétikád építményében is már a kezdetektől fogva kiemelten hangsúlyos

„statikai” szerepet játszott. Ez pedig a ritmusteremtés, az ismétlés, a refrén, a gondolati visszatérés szembe-tűnő formájának fokozott jelenléte. A művészetek széles spektrumában az ilyen „fogásnak” határozott célja a véletlenszerűség látszatát még csírájában is elvetni, vagyis: a kívánt hangsúlyt lehetőleg még hangsúlyozottabbá tenni. A *Vendéglétra* (2012) jelzésű köteted olyannyira erre a sajátos formarendszerre is épül, hogy a *Levegőt!* című versed teljes egészében többször felbukkan a kötet lapjain. Ezáltal a gondolatvétel és a levegővétel egészségesen lüktető páros dallama – az élet nélkülözhetetlen feltételeként – messterien egybeesik. Az egykori Utunk mai utódlapja, a Helikon címlapján megjelent rendhagyó hangvételező *Szégyenvers* (2007) – ritka hullámokat kavart! – is ugyancsak magán viseli a fent említett sajátosságokat, nem mindennapi belső tartalommal fokozva. Sokáig tabuként kezelt gondolat tárulkozik fel ebben a korszakos poémában, amelyet a felszakadt erdélyi lelkiismeret elsőként a te tolladba diktált az évtizedekig elhúzódó, közös társadalmi szerepvállalás megalázónak minősíthető elmulasztása után. Ez a „poétikai kiáltvány”, ez a „lelkiismereti óda”, valóságosan megrendítő, főleg olyannak, aki átélte (túlélte) a falanszteri kor véget nem érőnek tűnő pillanatait: „A szégyenverset meg kell írni, / meg kell írni a szégyenverset, / azt a verset, mit nem írtunk meg / s így az a vers csak szégyenkezhet /.../ és teltek így évek, korszakok, / kőkorszakok, jégkorszakok, / melyeknek mélyén ott morajlik, / ott morajlik még ma is minden, / minden, mit láttunk, s meg se láttuk, / mert elfordultunk valahányan, / elfordultunk, hogy látva lássunk / valami mást, mint amit látunk, / elfordultunk, hogy meg ne értsük, / elfordultunk, hogy meg ne éljük...”

Viszont nem volt szokásod gyötrő korunkban a vészkijáratként használt és általánosan elfogadott szimbólumokban, metaforákban történő költői képalakítás, ahol a poéta szándékosan valami másra utal, mint amit az írás első olvasatában felkínál. Te nem terhelted homokkal teli bőröndökkel a verslábakat, ehelyett inkább választottad az egyértelműséget, és ebben érzékelhetően különböztél is kortársaidtól.

A festett díszleteknek nem volt helye ott – gondolhatad –, ahol annyira nyomasztó a mélységiszony valósága. Mindeközben fáradtságot nem kímélve homokszemtől homokszemig kitartóan szitáltad (és szitálsz még ma is) prózai valóságunk dűnéit, tán keresed a „minden egész eltörött” maradék csillámporát, ám lelsz helyette csupán szétszórt befőttesüveg-szilánkokat, mivel az ördög is a részletekben rejtezik.

Persze, lehet úgy is előrettekinteni, hogy közben tükröt tartunk a kezünkben, így erősítve meg a látszatot, miszerint összekapcsolódik két kép: a múlt és a jövő. Tükrünk nem hazudik. Legutóbbi kötetedben, a *Cérnafűben* olvasható *Ozsváth* című írásod, amely műfaji meghatározása szerint talán lehetne: „igaz történeten alapuló minikrimi”, meg is elevenedett benne – sőt, több alkalommal, mivel ki tudja, hányszor olvastam már el –, noha minden esetben vonzva taszít, ahogy újra és újra átélem józan fejjel csak abszurdnak ítélnél, ámde mégis hiperrealista filmkockáit. Bár lehet, hogy néhanapján a szalámivégen tán nem is madzag lógott, hanem valamiféle kötél, amelyet a szőrös szívű eladó hurokkal együtt akart az arra alkalmas, gémberegett vásárló nyakába varrni...

Ám ne legyünk pillanatig se ünneprontók, hiszen szépemlékü képkockák is bevillannak a mára már itt-ott kopottas tükörbe: a görgetegkövek között zakaoló Nyárad-menti kis, fehér háznál közösen átélt romantikus órák. Jól emlékszem, ott illusztráltam zápor utáni szivárványpaletánál, estéli harangkondulás idején, a bükkös irányából besompolygó gombailatban és az imádott kakukk hangjainál *Esőben könnyen rámtaláltok* (1983) című gyermekversköteted. Aztán az ég sötét vászna előtt a tűzből felszökkenő narancsszínű szikrák, mint kergetőző apró ősködök, elillantak a hűvösen kéklő csillagmező felé. Lassan, de gyérült a láng. Ilyenkor éreztük, hogy kár lenne kialudnia, és rá-ráfújtunk a hamu alatt kűszködő, élni akaró parázsra...

A képen ma is úgy van minden, mint akkor volt – semmi nem változott.

Csak a nagy kerék forog csikorogva tovább.

És madarak jönnek, madarak mennek...

CSORBA CSABA

Kik is a felelősök mindenekelőtt?

Salamon Konrád a Magyar Napló 2018. novemberi számában megjelent cikkének (*Írók, forradalom, köztársaság*) végén kimondja az ítéletet: Trianon páratlan súlyosságáért a felelősség „mindenekelőtt azokat a szélsőbaloldali erőket terheli, akik miatt Magyarország nem jelenhetett meg idejében a békekonferencián – azaz a kommunistákat és szövetségeseiket”.

Való igaz, a szélsőbaloldali államcsíny, a kommunista veszély ideális hivatkozási alap volt az antant vezetői számára. De tartozunk azzal az igazságnak, hogy a „történelmi Magyarország” koporsójában a kommunisták hatalomra kerülése csak az utolsó szög volt. A „koporsónkat” valójában a magyar politikai elit azonban (akarva-akaratlanul) sokkal hamarabb kezdte ácsolni, tálcán kínálva a nemzetiségeknek és az antantnak a „jobbnál jobb” hivatkozási alapokat a drasztikus határváltoztatásokra.

Az „őszirózsás” forradalom eufóriájában részeseek voltak íróink, költőink is, akik nem is sejtették, hogy nemzetünk olyan katasztrófája következhet be hónapokon belül, amely felülmúlja az addigi ezer esztendő minden baját, tragédiáját. De a Monarchiától való megszabadulás öröme aligha róható föl az irodalmároknak. Politikusaink és katonai vezetésünk kétségbeejtő vaksága és naivitása ásta egyre mélyebbre nemzetünk sírját.

Trianoni tragédiánknak a forradalom és a padovai fegyverszünet nem eredője, hanem csupán egyik „szerepny” lépcsőfoka.

A magyar országvezetés egyáltalán nem volt tudatában annak, hogy mit kockáztat a Szarajevót követő ultimátummal. Nem ismerték az antant céljainak részleteit, a Monarchia nemzetiségeinek szervezkedését. S még 1919-1920-ban sem ébredtek rá arra, hogy milyen áttéphetetlen háló fonódott országunk köré.

A korai magyar történelem búvárlásával töltöttem el több mint fél évszázadot, s leginkább a hadtörténet,

kiemelten a határaink védelmének szervezése foglalkoztatott. Az utóbbi években egyre inkább közeledve időben közelmúltunkhoz és jelenünkhöz, rádöbbenem arra, hogy évszázadaink során hogyan közeledett országunk lépésről lépésre a trianoni katasztrófához.

A Habsburg-dinasztia Magyarország fölötti évszázadokig tartó uralma voltaképpen elkerülhető lett volna. De föl vállaltuk, ugyanakkor (kezdettől fogva) megpróbáltunk kibújni is alóla. Próbálkozásaink 1918-ig sikertelenek maradtak. S amikor ez végre „vér nélkül” sikerült (nem számítva a világháborús harctéri százazatok áldozatát), akkor az államközösségnek szinte minden átkát nekünk kellett viselnünk.

1867–1918 között az államközösségnek formálisan egyenjogú tagjai voltunk a Monarchia többi tartományával. A „boldogító” kiegyezés rendszere 1918-ban vált lemoshatatlan átkunkká a külföld szemében. Ebben a fél évszázadban sikerült megtorpedózni minden kísérletet arra, hogy több pólusú legyen a Monarchia. Gondoljuk csak el, ha 1914-ben egyenrangú félként ott ült volna a császár- király asztalánál a cseh és a horvát miniszterelnök is, mennyivel nehezebb lett volna a cseh, illetve a délszláv ügynökök dolga a háborús felelősség áthárítása ügyében. Talán lehetett volna más a Monarchia Balkán-politikája, és akkor a szarajevói kérdés is másként alakulhatott volna. A magyar nemzetiségi politika szépitgetése sem lehet döntő Trianon-ellenes érv. A nemzetiségek hosszú éveken keresztül gondosan építgetett és 1914 után csúcsra járatott lejárato kampányát a magyar politikai vezetés részleteiben nem ismerte, illetve lebecsülte, s nem próbálkozott ellenkampánnyal. 1919-20-ban pedig már késő volt.

De mindezek a végzetessé váló hibák még kiküszöbölhetőek lettek volna. Elveken ugyanis lehet vitatkozni, példának okáért az antanthatalmak nemzetiségi politikája is igencsak messze állt attól az „ideálistól”, amit rajtuk követeltek. Gondoljunk az amerikai „olvasztótégelyre”, a békeszerződések után Írország Angliából való kiválására, a gyarmatokra stb.

A legfőbb elv valójában az volt 1918-ban csakúgy, mint előtte évezredekken keresztül és napjainkban is, hogy *a győztesnek mindig igaza van!* Vagyis valójában végső soron az erő dönt el mindent. A csehek, szerbek, románok egyszerűen fokozatosan megszállták (engedéllyel vagy anélkül, ürügyet keresve és találva) Magyarország szinte teljes területét. A változó és az antant által el nem ismert polgári, majd baloldali kormányok tehetetlenek voltak. Az antant csak

Az alábbiakban közöljük Csorba Csaba Salamon Konrád *Írók, forradalom, köztársaság* című írásával kapcsolatos észrevételeit, valamint Salamon Konrád válaszát. A vitát ezzel a szerkesztőség a folyóirat keretein belül lezártnak tekinti. Amennyiben olvasóinknak további kiegészítése vagy észrevétele van, javasoljuk a párbeszéd szakfolyóiratban történő folytatását.

néhány fős katonai missziót állomásoztatott fővárosunkban, az antant haderő nem lépett föl a cseh, szerb, román túlkapásokkal szemben, szemet hunytak a brutalitás, gyilkosságok és gátlástalan rablások híreit hallva.

A Magyarország kárára az antanttal kötött előzetes megállapodásokat minden aggály nélkül hagyták jóvá, s utólag is alig-alig változtattak rajta, hiszen a „szövetéséges államok” már minden követelésüket, sőt annál is többet a kezükben tartottak. Még „örülhettünk”, hogy a kikerekedő „győztes kisországok” mohóságát mégsem szolgálták ki teljes egészében, mert akkor nem-hogy 93 ezer km² lett volna országunk területe, hanem még az ötvenezret sem érte volna el.

Az 1914 előtti, illetve 1914–1917 közötti végzetes politikai hibáink még 1918-19-ben is jórészt (talán teljes egészében is!?) kijavíthatók lettek volna, ha nem szereljük le a hadseregünket, s vannak alkalmas katonai vezetőink. Ne feledjük: a cseheknek a Monarchiában nem volt saját hadseregük, s 1918-19-ben sem volt megfelelő saját tisztikaruk. Az Erdélybe bevonuló kezdeti román csapatok bohózatba illők voltak a kortársak szerint. Románia és Szerbia haderejét 1914–1917-ben a német–magyar csapatok egyszer már tönkrevették. Az antant ezen a fronton nem

akart (tudott) már nagyarányú háborút felvállalni, más, távolabbi frontokon (Dél-Balkán) volt szükség inkább katonákra. A Kárpátok íve tartható lett volna. Természetesen ehhez kellett volna egy stabil, tetterős kormány. Ennek hiánya volt az, ami reményeinket végképp összetörte. Szánalmas, döbbenetes, hogyan tudta átvenni a hatalmat Károlyi, s hogyan tudták, szánandóan egyszerű trükkel őt (aki egyébként totálisan alkalmatlan volt az ország vezetésére akkor és ott) félreállítani. S a néhány tucat, orosz földön kiképzett kommunista hatalomra kerülése a végzetet végképp elkerülhetlenné tette.

A legszomorúbb az, hogy 1920 után a naiv álmodozás, az illúziók, a nemzetközi politika mechanizmusának nem ismerete újabb katasztrófákhoz vezetett. Az sem lehet vigasztaló számunkra, hogy a trianoni „békemű” egy évszázad alatt darabjaira hullott (s ez a folyamat még korántsem fejeződött be!).

Történéseink, íróink, valamennyi magyar egyetlen dologban bízhat sziklaszilárdan: a történelemben soha nem voltak, és soha nem is lesznek végleges állapotok! Az egyes ember számára azonban kissé sovány vigasz lehet ez: mert ki tudja, a (kedvező) változásokra éveket, évtizedeket vagy évszázadokat kell várunk...

SALAMON KONRÁD

Ne beszéljünk el egymás mellett

Szekfü Gyula 1943–44 fordulóján, érzékelve a második világháború következtében várható újabb magyar tragédiát, az okokat keresve az 1867-es kiegyezés után történekre tekintett vissza, mert akkor – Ady szavaival – „utat veszítettünk”. A XX. század elejére ugyanis a magyar társadalmon belüli feszültségek rendkívül kiéleződtek, mindenekelőtt a földkérdés és a választójogi kérdés korszerű rendezésének hiánya miatt, s a vesztes háború végén ezek az ellentétek a gyűlöletig fokozódtak. Ennek következtében mind a szélsőséges baloldali, mind a szélsőséges jobboldali irányzatok könnyen találtak maguknak követőket (vörösterror, fehérterror), ami lehetlenné tette a szükségessé vált nemzeti összefogás tartós megteremtését.

A világháborús vereséggel kapcsolatban nem szoktunk arra gondolni, hogy a központi hatalmak sorsa

1917. április 6-án az Egyesült Államok hadba lépésével megpecsételődött, s vereségük ettől kezdve már csak idő kérdése volt. 1918 őszére a központi hatalmak teljesen kimerültek, s képtelenek voltak a háború folytatására. (1920-ban viszont megváltozott a katonai helyzet. A győztes nyugati hadseregeket leszerelték, az amerikaiak hazamentek, így a Kemál vezette törökök fegyverrel változtatták meg a rájuk kényszerített békeszerződést.)

1918 novemberében a győztes hatalmak már a fegyverszüneti szerződésekben is kemény feltételeket diktáltak. S itt kénytelen vagyok a bírált cikkemben közölteket részben megismételni, mert Csorba Csaba az általam leírtaknak az ellenkezőjét állítja. Ezt megteheti, de ha nem bizonyítja állításaim alaptalanságát, akkor értelmetlenül elbeszélünk egymás mellett. Tehát: a Bécs által aláírt és 1918. november 4-én életbe lépett padovai fegyverszüneti szerződés 2. pontja előírta az osztrák–magyar hadsereg teljes leszerelését, a 4. pont pedig arról rendelkezett, hogy a győztes hatalmak hadseregei Ausztria–Magyarország területén megszállhatnak minden stratégiai pontot, amelyet

szükségesnek ítélnék. A fegyverszüneti szerződés esetleges megsértése esetén pedig a balkáni antant haderő Szerbiából kiindulva a Duna–Tisza közén, akadály nélkül benyomulhatott volna Magyarországra.

A Károlyi-kormánynak tehát a magyar hadsereg leszerelését végre kellett hajtania. Ugyanakkor a november 7-ei belgrádi megállapodásban sikerült elérnie, hogy a belső rend fenntartására 8 hadosztályt fegyverben tarthatott. Ez mintegy 100 ezer katonát jelentett, ami háromszor annyi volt, mint a trianoni békeszerződésben engedélyezett létszám. November 11-én a miniszterelnök és a hadügyminiszter kiáltványt jelentetett meg Magyarország határainak megvédéséről, a hadügyminiszter pedig rendelkezett arról, hogy az öt legfiatalabb korosztályt nem szerelik le, s belőlük szervezik meg az új hadsereget. Ez azonban nem járt sikerrel, mert az érintettek nem akartak katonák maradni.

Azokkal a találgatásokkal kapcsolatban pedig, hogy a le nem szerelt hadsereggel még Magyarország történelmi határait is meg lehetett volna védeni, ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az olasz fronton súlyos harcokat vívó és nagy veszteségeket szenvedő alakulatok katonáinak döntő többsége képtelen volt a további frontszolgálatra, és haza akart menni. Ezért hallgattak a kormánnyal szemben álló szélsőbaloldali agitátorok szavára, és hagyták el a csapatukat. A katonák jelentős része egyébként hiányos fegyverzettel, egységétől elszakadva, lerongyolódva, lefogyva érkezett haza. Volt olyan zászlóalj, amelyben az átlagos testsúly 52 kiló volt.

A padovai szerződés 4. pontja értelmében a Károlyi-kormány sorra kapta a felszólításokat a felvidéki és erdélyi területek kiürítésére. Bár ezek mindegyike ellen alapos beadványokban tiltakozott, de a határozatokat kénytelen volt végrehajtani. Ugyanakkor, mint köztudott, az új magyar határokat nem a megszállási területek határai alapján jelölték ki, és minden szomszédunknak vissza kellett vonulni a békekonferencia által meghúzott határok mögé. Ahogy Károlyi Mihály mondta, az új határok nem a harctéren, hanem a tárgyalóasztalnál dőltek el. Ezért készült a Károlyi-kormány nagyon kemény munkával a béketárgyalásra. Beadványait azonban a magyarellenes szakértők – gyakran felbontatlanul – irattárba helyezték, így azok miniszteri szintre sem kerülhettek. Rendkívül fontos lett volna tehát, hogy a magyar békeküldöttség 1919 júniusában megjelenhessen a béketárgyaláson, és ismertethesse a tényeket, amelyek

Kutas László: Vázlatos dombormű (2018)

1920 januárjában is nagyon nagy meglepetést keltettek, de akkor már késő volt. A pontatlan, sőt hamis adatok alapján meghúzott határokat nem lehetett megváltoztatni.

Az események századik évfordulója jó alkalom lehetett volna arra, hogy tényekhez ragaszkodó írásokban, előadásokban tisztázzuk a véleménykülönbségeket. Sajnos az őszirózsás forradalomról és az első magyar köztársaságról, amely parlamentáris demokráciát akart teremteni, nem rendezett tudományos tanácskozást a nemzeti oldal. Ehelyett folytatódott a történeteket őszirózsás puccsnak, operett-köztársaságnak nevező gúnyolódás. Pedig több olyan könyv is van, amelyből a valóságnak megfelelően lehetett volna tájékozódni. Hat évvel ezelőtt én is megjelenttem egy 150 oldalas kötetet az őszirózsás forradalom és az első köztársaság történetéről.

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

Modern anya – ideális nő

A nőideál változatai a szocialista időszakban

Ha a szocialista időszak nőalakjaira gondolunk, megjelenhet előttünk a traktorista lány, a buszvezető alakja. Egy olyan kor, amelyben a nők hivatalosan egyenjogúaknak számítottak a férfakkal. Valójában azonban ez nem volt igaz, mivel azzal, hogy az erőltetett iparosítás hatására az 1950-es években már gyárakban kényszerültek dolgozni, csupán a munka szintérének változását jelentette számukra. Ugyanis ezek a nők korábban is dolgoztak cselédként, varrónőként, takarítónőként. Ekkor azonban kettős teher nehezedett rájuk, meg kellett felelniük a munkahelyi elvárásoknak, s emellett otthon várta őket a második műszak is: a háztartás ellátása. Ha a korszak nőire gondolunk, megjelenhetnek előttünk a kitelepített arisztokrata hölgyek is, akik megőrizték méltóságukat, vagy akár Örkény István *Glóriájának* főhőse, az apáca, akit rendjének feloszlata után világi életre kényszerítettek. Láthatunk magunk előtt egy gyönyörű fiatal lányt, aki Brigitte Bardot-t vagy Claudia Cardinale utánözva miniszoknyában, kontyfrizúrával libben el az öt stírölő ifjak szeme előtt. De ne feledkezzünk el a hippy lányokról sem, akiknek Janis Joplin volt az ideáljuk, és köszönhetően az 1968-ban bevezetett Infecundinnak, már maguk dönthettek arról, egy kapcsolatból vállalnak-e gyermeket vagy sem. És a modern anyákról se feledkezzünk meg, akik az 1967-ben bevezetett gyes hatására dönthettek úgy, hogy három évet otthon töltenek gyermekükkel. Az ideális modern anya csinosan, kiskosztümben tolja a babakocsit, gyermekét háromóránként eteti tápszerrel és bébiétellel is, tudományosan, a védőnőre hallgatva táplálja, esténként dr. Spockot olvas, és elégedett az életével. A deviáns anya már kora délelőtt sörrözik, és gyermekét a lakótelepi szomszédhoz viszi, ahol együtt üvöltetik a táskarádiót. A korszak egészében érték volt a teljes család, jól példázza ezt, hogy az egyszülős családot csonka családnak bélyegezték. Írásomban azt villantom fel, milyenek tartják a korszakra vonatkozó források a nőt. És a korszak nőideálja kapcsán ne feledkezzünk meg a tragikus sorsú 1985-ös szépségkirálynőről, Molnár Csilla Andreáról sem. A szocialista időszakban még nem voltak radi-

kális testszépítő beavatkozások, a természetes szépség hódított. A fodrászat és a kozmetika viszont széles körben elterjedt, olcsó szolgáltatásnak számított. Az 1970-es évek végétől terjedt el a butik-kultúra. Egyedi darabokat lehetett vásárolni a budapesti Váci utcában Kitty Laurónál, vagy a Bozsik tricotage-ban.

A Budapesti Rendőrfőkapitányság 1966–1970 közötti időszakra vonatkozó jelentése szerint az 1960-as évek Magyarországon természetes volt, hogy a házasságon kívül szülő nő és a házasságban szülő nő a törvényben azonos megítélés alá esett.¹ Az egyedülálló anyák megítélése lassan alakult át, az első pozitív hangvételű cikk 1969-ben jelent meg a *Nők Lapja* hasábjain egy leányanyáról. A könyvtárosként dolgozó leányanyát úgy ábrázolták az írásban, mint „26 esztendő rokonszenves, szép arcú, karcsú nőt”, akinek a gyermek apjával évekig tartott a kapcsolata. Első terhességét elvetette, a másodikat viszont megtartotta. Héthónapos terhes koráig nem szólt senkinek, ekkor egy barátnőjének mesélte el a gyermekáldást, aki azt tanácsolta, mondja el a fiúnak is. A lány kálváriája ekkor kezdődött, ugyanis az ellenszenvesnek ábrázolt leendő apa saját főnökét hívta segítségül, hogy a lányt meggyőzze arról: a gyereket el kell vetetni (a hetedik hónapban!), vagy ha már nem lehet, akkor örökbe kell adni. A lány szülei azt akarták, kössenek névházasságot, de a fiú ezt is visszautasította. A lány biztos volt abban, hogy megszüli, és felnéveli gyermekét egyedül.² Szintén a korszak kiemelt témája volt, lehet-e boldog az olyan házasság, amelyben a nő értelmiségi, a férfi szakmunkás. A kor hivatalos álláspontja szerint igen, a szocialista társadalom – a kor elnevezése szerint: a „mi társadalmunk” – egyenlőségre törekedett.

„Nyelvünkéből – de főleg gondolkodásunkból – törölni kellene már végre, hogy »ranton alul«. Nincs ranton alul kötött házasság, csak megalapozatlanul, meggondolatlanul létrehozott törvényes kapcsolat, amely a házasságkötés fogalmát csúfolja meg” – olvasható 1974-ben a *Magyar Ifjúságban*.³ Azonban a mindennapi élet tapasztalatai szerint ezek a házasságok gyakran válással végződtek. Eltérően szerették

1 Tóth Eszter Zsófia: *Agnes és Ilona története*. Egy bejáró és egy ingázó munkásnő csecsemőgyilkossága a fővárosban az 1970-es években. Szerk.: LUKÁCS Anikó, Bp., Urbs Évkönyv, 2010

2 Kertész Magda: *Megtartja gyermekét*. *Nők Lapja*, 1970. június 20. 20–21. A döntési helyzet regényes ábrázolására lásd: Tóth Olga: *Csupasz nyulak*. Ulpius ház, Bp., 2011

3 SOMOS Ágnes: *Ikercsillagok*. *Magyar Ifjúság*, 1974. október 18. 6.

volna eltölteni szabadidejüket, baráti körök különbözött, s hosszú távon ezt még a szerelem sem hidalhatta át. Gyakori problémának számított az is, hogy az egyetemista nők, ha tanulmányaik idején nem találtak párt, bekerülve egy munkahelyre, lezárultak előttük a pártalálási lehetőségek. A válások számának növekedésével egyre több lett az elvált nő gyermekkel, akik szintén hátránnyal indultak a párkeresésben, mivel más gyermekét senki nem akarta nevelni.

A szocialista időszakban működött a Négy Évszak Társskereső Szolgálat is, amelynek működéséhez a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottság elnöksége 1968. október 16-án hozzájárulását adta. A női jelentkezők számára hátrányt jelentett, hogy általában hétszer több nő keresett társat, mint férfi. Ezen belül egy diplomás férfira 10-15 diplomás nő jutott. A férfiak közül azoknak volt nehéz társat találni, akik az átlagos testmagasságnál alacsonyabbak voltak; akik falura vagy tanyára kívánták vinni leendő társukat; vagy akik a házasság minden anyagi feltételét (lakás, berendezés stb.) a nőtől várták el. Nehezen találtak társra a többször elvált férfiak is, és azok, akik makacsul ragaszkodtak a tizenöt év körüli korkülönbséghez. És sajnos, mindkét nemnél nehézséget jelentett azoknak az özvegyeknek, elváltaknak a társkeresése, akik kiskorú gyermekeket neveltek.

Ha a jelentkező a nehézségeket vállalta, akkor személyazonossági igazolványával kellett bizonyítania előzetes adatainak valóságát; elsősorban azt, hogy házasságkötésre jogilag alkalmas, tehát törvényes családi állapota: nőtlen, hajadon, özvegy vagy elvált. A kalandot keresőknek rögtön ajtót mutattak, és azoknak is, akiknek válóperük folyamatban volt. A Négy Évszakknak adott társskereső megbízás időtartama egy év volt. A társskereső díj 200–900 Ft között volt, jövedelemtől függően. Ki kellett tölteni egy hetvenkét kérdéses, részletes kérdőívet is. Az első négy évben kétszáz házasság kötöttet a szolgálaton keresztül.

1974-ben a nyíregyházi tanárképző főiskolán öt elsőéves, történelem–orosz szakos hallgató *Az ifjúság nőideálja* címmel díjnyertes pályamunkát írt.

„Az ideális nő nem csak anya, többnek is kell lennie [...], mindig mozogjon, cselekedjen, ne legyen paszszív [...], egyenrangúságának egyik alapját jelentheti a műveltsége [...], legyen mindig csinos, de nem szükséges, hogy a divat hóbortjainak hódoljon” – körvonalazódott az ideális nő képe.⁴

4 SOMOS Ágnes: *Az Éva-dosszié*. Magyar Ifjúság, 1974. július 12. 5.

Amikor 2011-ben az Ifjúsági Magazin egykori újságíróival készítettem interjút, és megkérdeztem tőlük, ha egy dolgot kellene kiemelni, mi volt más az 1970-es, 1980-as évek világában, mint manapság, azt válaszolták, hogy az ismerkedési, társkeresési lehetőségek. Ugyanis virtuális lehetőségek híján sokaknak okozott nehézséget az, hogy egyáltalán megismerkedjenek valakivel. Az Ifjúsági Magazinnak ezért volt külön rovata, ahol hirdetést adhattak fel olyanok, akik levelezni, barátkozni, ismerkedni szerettek volna. Működtettek ismerkedési klubot is. A lap időről időre beszámolt sikertörténetekről is.

Például 1986 márciusában *Levélben jött boldogság* címmel publikáltak sikertörténetet. A cikk elején az újságíró hangsúlyozta, hogy nem volt céljuk a házasságközvetítés, de miért is ne születhetne levélbarátságból életre szóló kapcsolat? A történet szerint N. Miklós 1973-ban, huszonegy éves korában adott fel hirdetést. Hirdetésére százötvenen jelentkeztek, közülük öten fiúk voltak, akiknek eleve nem válaszolt. A levélírók stílusa alapján is válogatott, végül tizenöt levelet írt meg, és öt lánnyal találkozott. Ő akkoriban már egyedül élt, mert édesanyja hét éves korában meghalt, édesapja pedig egy munkahelyi balesetben hunyt el. A későbbi feleségével hónapokig csak leveleztek. A feleséget így jellemezte az újságíró: harminchárom éves, „ma is szép, a két gyerek után is csinos maradt.”⁵ A feleség koraszülött volt, nagyszülei nevelték fel. Tizennégy évesen kórházban dolgozott, este nyolcra mindig haza kellett érnie, így más lehetősége nem volt az ismerkedésre, mint a levelezőpartner-kereső. Mivel nagyszülei a „késő nyolcra” hazajárás miatt azt mondták neki, költözzön el, hamar sor került az esküvőre is. A cikk szerint a házas felek csak azon vitakoztak, melyik együttes jobb, az Omega vagy az Illés.

Egy 1986-os vicc szerint nem is volt olyan könnyű sem ideális férfit, sem ideális nőt találni:

„– Miért nem nősültél meg? – Mert az ideális nőt keresem. – És nem találtad meg? – De igen, csak ő meg az ideális férfit kereste.”⁶

„Egy a lélek és ezer a ruhája”⁷ – idézhetjük Szabó Lőrincet végül, hiszen a szocialista időszak leányai, asszonyai, feleségei, anyái, bár mindannyian egyenrangúak voltak az állam szerint, de ezerarcúak is.

5 KARALYOS József: *Levélben jött boldogság*. Ifjúsági Magazin, 1986. március

6 Ludas Matyi. 1986. január 15. 13.

7 Szabó Lőrinc: *Te meg a világ*

Istenhegytől Óbudáig, Kádár János puszijától a Youtube-ig

– egy „határtalan” történésznő spektrumai
Interjú Tóth Eszter Zsófiával

Tóth Eszter Zsófia neve sokak számára ismerősen csenghet, hiszen gyakran hívják televíziós műsorokba történészszakértőnek, vagy csak azért, hogy megkérdezzék bizonyos aktuális ügyekről a véleményét, hiszen ifjúkorát meghazudtoló érettséggel, sokoldalú tapasztalattal nyilatkozik olyan szerteágazó témákban, amelyek szinte mindenkit érdekelnek, legyen szó jelenünk aktuális, vagy a nem olyan távoli múlt, azaz a XX. század második felének történelmi eseményeiről. Ez a korszak a szakterülete: számos tanulmányt és könyvet írt többek között Antall József miniszterelnökről, 1956 eddig feltáratlan részleteiről, a Kádár-kor „leányairól” vagy a „Nyugat ópiumáról”, azaz a szex korabeli történetéről, de fordulhatunk hozzá bizalommal a '80-as évek olyan slágertermékeinek históriájával kapcsolatban is, mint például a Néger csók vagy a Donald rágó. Tudását nem rejti véka alá: él a kor legmodernebb kommunikációs eszközeivel, s ezeken keresztül mindenki számára elérhetővé, érdekessé teszi a nemrégiben még csak unalmas, sokszor hazug tankönyvekből megismerhető tudomány, a történelem szépségeit. Vele, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársával beszélgettünk családja regénybe illő történetéről, egy hiteltelen korszak hiteles kutatásának lehetőségeiről, és persze arról, hogy hogyan lehet egyedülálló anyaként kiemelkedő tudományos karriert felépíteni.

– Te már a modern tudósok közé tartozol, akik nem elefántcsonttoronyokba zárkózva élnek a tudománynak, épp ellenkezőleg, rendkívül aktívan jelen vagy az online térben, csak hogy néhány példát említsünk: a Youtube-on közel húsz videó érhető el a nevedre keresve, melyek között van '56-ról szóló előadás, beszélgetések a legkülönbözőbb témákban országos és helyi tévékben. De említhetném a Facebookot, ahol pedig a magánéleti események mellett rendszeresen megjelenik a munkáddal kapcsolatos számos információ: mikor, hol tartasz előadást, vagy épp megjelent egy újabb könyved valamilyen izgalmas témában.

– Fontos feladatomban tartom, hogy a történelmi kutatási eredmények minél szélesebb körhöz eljussanak. Munkahelyem, a VERITAS Történetkutató Intézet ehhez minden feltételt biztosít, nagyon hálás vagyok Szakály Sándor főigazgatóknak, hogy e tudományos misztériót inspiratív szakértői műhely-

ben, nyugodt körülmények között végezhetem. Mai világunk azonban sokkal inkább vizuális és impulzuszerű hatásokra reagál. Példaként említeném a Napi történelmi forrás internetes szaklapot, amelynek rendszeres szerzője vagyok, s amely színes, érdekes témákat fogad be, de szakmai alázattal és pontossággal közelít a témákhoz. Az is siker, amikor kipsztolok egy előadást, filmvetítést, és ennek hatására eljönnek meghallgatni. Mind generációm tagjainak, mind a fiatalabbaknak és idősebbeknek szeretnék jó példát adni, hogy el lehet tartalmasan tölteni egy napot; biztatni anyatársaimat, hogyan egyeztessék össze a munkát és a gyermeknevelést. Másrészt, mivel tizennégy éve tanítok is, sok pozitív visszajelzést kapok tanítványaimtól is, akiknek szeretnék például szolgálni.

– De nem csak számukra jó példa, hogy az elképesztő munkamenyiség mellett rendszeresen kipsztozolod, hogy éppen miket olvasol.

Ilyenkor általában négy-öt könyv borítója is felbukkan a fényképen. Hogyan lehet ezeket egyszerre befogadni?

– Este, kikapcsolódásként csakis szépirodalmat olvasok. Elsősorban azokat a könyveket szeretem, amelyek valamilyen módon kötődnek a történelemhez, szeretem, ha több szálon bonyolódik a cselekmény, és az idősíkok között ugrál a szerző; mind világirodalmat, mind magyar irodalmat szívesen olvasok, mindig figyelem a könyvújdonságokat. Nehéz is lenne választanom a sok remek olvasmányélmény közül, de nemrégiben volt egy facebookos játék, ahol borítókat kellett posztolni meghatározó könyvélményeinkről, olyanokról, amelyek életünk bizonyos szakaszában voltak ránk nagy hatással. Ezek közé választottam Maupassanttól az *Egy asszony életét*, amit többször is elolvastam, Thomas Manntól a *József és testvéreit*, Christoph Hein *Honfoglalását* és Benedek Szabolcs *Parázsvölgyét*,

amelyben egy történésznő is szerepel.

– *Egy kedves kép is megjelent a közösségi oldaladon, ahol babaként a szüleiddel vagy látható. Ők hogyan egyengették a pályádat?*

– Értelmiségi, tanár szülők egyetlen gyermeke vagyok. Későn születtem, kilenc évet vártak rám. Az orvostudomány akkori állása szerint, ahogy édesanyám mesélte, kész csoda, hogy megszülettem. Meg is írtam a Schöpf-Merei Kórház történetét, ahol világra jöttem, így köszönve meg az ottani orvosok fáradozását. Édesapám első generációs értelmiségi, főiskolai tanár volt. Nagyon szerette a történelmet, nyolc-

éves koromban karácsonyra Thúróczy János *Magyarok krónikáját* adta nekem, s azt írta bele, hogy legyen kedvenc olvasmányod. Így is lett. Édesanyámtól az irodalom szeretetét hozom. Ő meséket mesélt, édesapám mindig a saját életéből vett történeteket. Mindenki szeretett olvasni, előfordult, hogy kedvenc verseket olvastak fel este a szüleim Arany Jánostól és Petőfitől. Otthon sokat beszélgettek történelemről, politikáról, az 1956-os forradalomról, ami a rendszerváltoztatás éveiben különösen izgalmas volt. Édesapám legjobb barátja, akivel egy faluból származtak, újságíróként dolgozott, gyakori vendég volt nálunk; megmaradt bennem, ahogyan arról beszélt, hogy a '89-es romániai forradalomban hogyan segített az erdélyi magyaroknak. Budapesten, a XII. kerületben nőttem fel, de apai és anyai ágon is falusi rokonaink voltak, akiknél nyáron sokat voltunk. Nagy volt a kontraszt a mi városi életünk és az övék között, de nagy szeretettel fogadtak mindig, és otthonosan éreztem magam náluk. Télen csomagokat is küldtek nekünk. Szerintem a későbbiekben ez

Szüleimmel

is segített abban, hogy bárkivel interjúzni, beszélgetni tudjak.

– *A család története rejt egy olyan tárgyi emléket, amelyet bemutatasz egy online elérhető (TEDx) előadásodban is.*

– Édesanyám harmadik gyermekként született 1944-ben. Születése után a nagymamám meghalt, így édesanyám anyai nagyszüleihez került, akik akkor a Felvidéken éltek. Nagymamája egy csupaszív asszony volt, aki élelmiszert hordott be a gettóba a zsidóknak, akik ezzel a kosárával köszönték meg neki a segítséget. Amikor a családot kitelepítették a Felvidékről, ötven kilogramm csomagot hozhattak magukkal, pedig ott egy teljes háztartásuk volt. Dédnagyanyámnak annyira fontos volt ez a kosár, hogy elhozta, s később édesanyámnak adta emlékül. A kitelepítés óriási trauma volt a családnak, a losonci éveket aranykorként emlegették. Visszaköltöztek dédnagyapám szülőfalujába, és eleinte a kastélyban voltak elszállásolva mint menekültek. Édesanyám ott játszott a kastély udvarán egy pokrócon, és átugrott rajta egy ló; ezt sokszor mesélte, példaként arra, milyen fontos tényező az ember éle-

tében a szerencse. Édesanyámat így a nagyszülei nevelték fel egészen tizenkét éves koráig, amikor nagyapám felhozta Budapestre, hogy jó gimnáziumba, majd egyetemre járhasson. Ő is az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett.

– *Nem csoda, hogy érdeklődésed a történelem irányába fordult.*

– Két fontos tényezőt még meg kell említenem: egyrészt anyai nagyapámat, akit sajnos személyesen nem ismerhettem, mert egy autóbusz-baleset következtében meghalt, alig egy hónappal a születésem után. Azonban egyszer látott engem, és azt mondta édesanyámnak, miközben egy zacskó narancsot adott át neki, hogy én fogom az ő szellemi örökségét továbbvinni. Így is lett. Nagyapám művelt ember volt, öt nyelven beszélt, és esténként csak úgy, kedvtelésből franciául olvasta a világtörténelmet. Fiatalkorában motoron beutazta Észak-Afrikát. Az ő testvérének gyermeke volt Kondor Béla festőművész. Nagyapámnak írásos hagyatéka is van, az utazási füzetei, novellái és levelezése – sok szakcikket írt. Inspirált a hagyatéka, életszemlélete. A második tényező: a mi családunkat is

érintették a történelmi traumák. Édesanyám családjának kitelepítését a Felvidékről már említettem. Apai nagyapám, miután végigharcolta a második világháborút, hazajött, majd meghalt. A történet abszurditása, hogy így nem lett hősi halott. Ő malommunkás volt, de a háborús élmények hatására frontnaplót írt, amely fennmaradt. Édesanyám keresztaja nagy hatással volt rám, megjárta a Don-kanyart, majd évekig hadifogságban volt. Ő amolyan pótnagyapám volt, erős, szikár férfi, aki mindig adott magára. 1991-ben már meglett emberként sírva jött hozzánk, és azt mondta, ő most elmeséli mindazt, amit eddig nem mesélhetett el, a Don-kanyart, a hadifogságot. Órákon át, mint ahogy egy gát átszakad, mesélte a traumatikus élményeket, s ez óriási hatással volt rám. Azóta megírtam a történetét is, amely a VERITAS Történetkutató Intézet 2015-ös évkönyvében jelent meg a *Második világháború emlékezete egyéni életutakban* címmel.

– *Nem is kérdés, miként folytatódott pályád az érettségi után.*

– Az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar, történelem és jogász szakjait végeztem el, rögtön a középiskola után. A történész munkában az is nagyon vonzott, hogy források alapján dolgozunk, és a lábjegyzetekkel kiterítjük kártyáinkat az olvasónak, visszakövethető a munkánk. Szerencsés voltam, mert másodéves egyetemistaként közös kutatásba fogtunk Horváth Sándorral és Majtényi Györggyel a sztahanovista mozgalom történetéről. Egyetemi éveinket végig kutatással töltöttük, tudatosan készülve a történelmi pályára.

Pályám elején meghatározó volt az az időszak, amit 2000-ben Berlinben és 2003-ban Franciaországban,

Grenoble-ban töltöttem, ez utóbbi PhD-részképzés volt, a Gazdaság- és Társadalomtörténet Doktori Iskolában. A német szakirodalomból hatottak rám az NDK-s múltat feldolgozó kutatások, különösen Alexander von Plato, Lutz Niethammer és Annegret Schüle munkássága, akiknek a műveiből sokat tanultam, főként interjúzás-módszertani kérdéseket. Később egy jénai konferencián Alexander von Platót személyesen is megismerhettem, és elhívtam Budapestre előadást tartani. Nagy hatással volt rám szerénysége és óriási tudása. Franciaországban angol nyelvű képzésen vettem részt, az ott olvasott identitáskutatásokkal kapcsolatos irodalmat építettem be a doktori disszertációmba. Ugyanis a szocialista időszak megértésének kulcsa, hogy az emberek identitásukat többféle csoporthoz kötötték, titokban jártak templomba is.

– *A doktori értekezésed könyvváltozata a „Puszi Kádár Jánosnak” című köteted?*

– Igen, amelyet 2004-ben védtem meg Summa cum Laude minősítéssel az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténet doktori programjában. A disszertációm alapján dokumentumfilmet is készítettünk *Brigád blues* címmel – Martinedesz László és Körtési Béla, azóta sajnos elhunyt alkotótársaimmal –, amelyben a szocialista brigádok patronálási mozgalmanak mindennapi gyakorlatait, és a városba bevándorló munkásnők életútját ismerhetjük meg. Amikor a film készült, már öt éve ismertem interjúalanyaimat, sok beszélgetést folytattam addig velük. Itt említeném meg, hogy a *Kádár leányai* című könyvem alapján pedig Kárpáti István vizsgálóelőadást tartott a Színművészeti Egyetemen 2008-ban. Egy hónappal ezelőtt üzenetet kaptam a Facebookon, amely-

ben az egyik munkásnő unokája köszönte meg, hogy a nagymamájáról filmet készítettünk. Ő nem tudott a filmről, most találta meg a YouTube-on, és óriási meglepetés volt ez számára.

– *A doktori fokozat megszerzése után hogyan folytatódott az élet-
utad?*

– Szakmai pályámon a nagy átörözt a 2010-ben megjelent *Kádár leányai* jelentette, melyet a Nyitott Könyvműhely Kiadó gondozott, profi csapattal. Ez volt az a könyvem, amelyet fiam születése után írtam már, így sok olyan téma is belekerült, amelyek akkoriban emiatt foglalkoztattak. Kiderült, hogy óriási az érdeklődés a múltnak olyan témái iránt, amelyek az emberek mindennapi túlélési stratégiáiról, nehézségeikről, boldogságukról szólnak a szocialista időszakban. Valószínűleg azért is, mert anyáink, nagyanyáink történetei, az, hogy hogyan oldották meg a nehézségeket, inspirálnak bennünket is. Ekkor megtalált a média, és azóta, ha új könyvem jelenik meg, vagy hozzám köthető kérdés merül fel, megkeresnek. Több helyre vissza-visszahívnak előadásokat tartani. Másrészt vannak évfordulókhoz köthető felkérések, megkeresések is, de előfordult, hogy Gulág-témában adtam elő, hívtak '56-os forradalmi megemlékezésre is.

– *Fő kutatási területed az 1945 utáni magyar történelem. Miért éppen ezt választottad?*

– Engem mindig is a levéltárak porában megbújó emberi történetek érdekelték. Persze szakmai alázattal és alapossággal közelítve minden egyes témához, feltárva az összes dokumentumot, amely egy adott témában lehetséges. Nagyon érdekelt az életstratégiák, a történelmi traumák feldolgozási módjai, s min-

dig is szerettem beszélgetni az emberekkel. Így egy olyan korszakot kerestem, amelynek szemtanúi élték. Különösen érdekelt az életút-stratégiák, amelyeket az emberek a diktatúrában kialakítottak, hogy élhetővé tegyék mindennapjaikat, ezek pedig az írásos forrásokból kevésbé feltárhatók. Ugyanígy az 1956-os forradalom történetei is. Édesapámnak volt egy barátja, aki Széna téri fegyveres felkelő volt, s gyakran ebédelt nálunk. Feri bácsi asztalos volt, és a tizennyolcadik születésnapomra készített egy madarat fából. Az ő történetei erősítették az 1956-os forradalom iránti érdeklődésemet is. Ez az érdeklődés egyetemista éveimben is megmaradt, írtam fegyveres felkelőről és munkástanácsokról. Bárány János, a Tompa utcai fegyveres felkelők parancsnokának történetét még a Belügyminisztérium irattárában kezdtem kutatni. Az ő történetében több minden megfogott: ő egy csepeli melós volt, és a forradalom napjaiban szerelmes lett, menyasszonya kitartott mellette kivégzéséig. A vele történeteket 1998-ban dolgoztam fel, de gyakran beszélek róla előadásaimban is. 2016-ban Marinovich Endre jóvoltából egy remek lehetőséghez jutottam, a csömöri hősökkel ismerttettem össze, egyikük az 1950-es években volt politikai elítélt, aki megírta életútját, másuk 1956-os hős. Az ő történeteiket a *Csömöri hősök* című kötetemben publikáltam, mert fontosnak tartom a helyi 1956-os forradalmak történetének minél alaposabb feldolgozását is.

– *Hogy lehet adatokat kutatni ahhoz a korszakhoz, amelyben az igazság eltitkolása, és nem hiteles dokumentálása volt a cél?*

– Amikor történészi pályámat kezdtem, még nem volt virtuális

Anyukámmal a Thomán István utcában (1985)

világ, így interjúalanyaimat úgy kerestem meg, hogy a levéltárban kikértem 1956-os pereket, és az ott elítélteket kerestem meg a vonalas számokat tartalmazó telefonkönyvben. Ha már egyiküket megtaláltam, akkor ők kézről kézre adták. Így jutottam el például Kléger Istvánhoz, aki a Csepeli Központi Munkástanács elnökhelyettese volt: csodálkozott azon, hogy megtaláltam, ugyanis ő a forradalom leverése után disszidált – ez szerepel az állambiztonsági iratanyagban is –, így nem ítélték el a munkástanácsperben. Döbbenetes, néha hogyan lehetett elkerülni a megtorlást. Az 1960-as évek elején tért vissza Magyarországra, de nem ment el a rendszerváltoztatás után sem egyetlen 1956-os megemlékezésre, így meglepődött, amikor interjút kértem tőle. Pedig benne volt a telefonkönyvben. Amint virtuális közösségek alakultak, egyszerűbb lett megtalálni az embereket, de szóra bírni nem mindig. A telefon személyesebb kommunikációs csatorna volt. A Fekete Lyuk szórakozóhely facebookos oldalán tettem fel egy hirdetést, amelyre punkok és skinheadek is jelentkeztek, hogy interjút ad-

nak. Ebből is lett egy újabb kutatás, ugyanis kikértem a rájuk vonatkozó állambiztonsági iratokat is. Szubkultúrák esetében egy embert kell megtalálni, ő elvisz a többiekhez is, ez a hólabdaeffektus.

– *Apropó szubkultúrák, a szocializmus időszakának egy szintén nagyon eltitkolt területe volt a kábítószerhasználat, erről is folytattál kutatásokat.*

– 2010-ben publikáltam a Magyar Nemzeti Levéltár internetes lapjában, az Archivnetben egy kábítószerfogyasztással kapcsolatos forrást, amelyben Kisszékelyi Ödön orvos felhívta Aczél György figyelmét a kábítószer-jelenségre. Rácz József e cikkem nyomán keresett meg, hogy dolgozzunk együtt. Ő szaktekintély, etalon e területen. Nagy megtiszteltetés volt számomra a közös munka, melynek eredménye a *Repülök a gyógyszerrel* című kötet lett. A kötet módszertana hasonló volt a korábbiakhoz: levéltári alaputatás és életútinterjúk ötvözése. Ennek folytatása 2018 karácsonyán jelent meg, és a *Pörögnek a filmkockák a fejemben* címet viseli. Az újabb kötet bevezető tanulmányában hangsúlyozom, hogy a kibe-

széletlen, feldolgozatlan történelmi traumáknak nagy hatása lehet a szerhasználó szokásokra. És a XX. században sok mindenről nem lehetett beszélni: kitelepítés, GULAG, hadifogság.

– *A '80-as évekről vannak pontos emlékeim, de akkoriban a „káb-szerelés” fogalma az általános iskolások számára kimerült a Technokol Rapid szipuzásában, illetve a tévéműsorban egyre többször felbukkanó amerikai filmekből lehetett tudni, hogy ennél vannak keményebb szerek is. A Kádár-rendszerben hogyan juthattak kemény drogokhoz a szerhasználók, és mik voltak a legelterjedtebb anyagok?*

– Kemény drogokhoz csak diplomatagyerekek jutottak hozzá. Marihuánát viszont természetek is. LSD-bélyeg külföldi rokonoktól érkezett, levélbe rejtve. De a legelterjedtebb a gyógyszerelés volt, amikor gyógyszert vettek be bódulási célból, esetleg ittak is rá. Először egy eredetileg Parkinson-kór elleni gyógyszer, a Parkán volt népszerű, amikor azt kivonták a forgalomból, a Gracidin nevű fogyasztószer Noxironnal kombinálva lett a „sláger”. A gyógyszerfogyasztáshoz társult egy értelmiségi magatartás is, az underground kultúra szeretete. Amikor szigorították a receptkiváltási szabályokat, akkor a máktea lett a legnépszerűbb. A rendszerváltoztatás után, a határok kinyitásával érkezett meg hazánkba a heroin és az extasy.

– *Több könyved, tanulmányköteted is megjelent a rendszerváltás időszakáról, azon belül is a sajnós idejekorán eltávozott miniszterelnökről, Antall Józsefről.*

– Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a VERITAS Történetkutató Intézet munkatársa lehetek, ahol szép feladatot kaptam

– amelyet ezúton is köszönök főnökeimnek – és ehhez minden támogatást: Antall József hagyatékának feldolgozását. A most már több éves, az Orvostörténelmi Levéltárban végzett alapos kutatómunka eredményeképp, négy kötetem jelent meg a miniszterelnök életművéről. Feltártam a rá vonatkozó állambiztonsági forrásokat is, interjúztam tanítványaiával, miniszterházaival.

– *S ezáltal egy egészen új kép tárul fel a sokak számára túl mór-doros, tanáros, kimért államférfiről. Számodra mi volt a legérdekebb új információ, amely kiderült róla a kutatás során?*

– 2014-ben gyakorlatilag teljesen feltáratlan levéltári források szisztematikus feldolgozásának láttam neki. Nagyon gazdag az Antall-életmű, a magánlevelezése. Hihetetlenül empatikus ember volt, mindenre oda tudott figyelni, egyengette az útjukat; és emellett nagyon nagy tudással rendelkezett. Levelei gyakorlatilag történelmi esszék is egyúttal. Konkrét példát is idéznék: Kapronczay Károlynak írta sorkatonai szolgálata idején: „Légy bölcs az életben. Látod, hogy az ember mindig beigazolódik az életben a tisztesség útján. De ne feledkezzél meg az egyik nagy magyar író szavairól, amit figyelmeztetőül szánt: »Az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, amikor építeni kellene, gögös úr, ha meg kellene alkudni, duzzog, ha versenyezni kellene, és álmodik, amikor kenyeret kell keresni«*. És a piarista éveiről is szólt Borsa Ivánnak írt levelében: „Be-

* „Ő nem Ady, nem egyén, ő a magyar, az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, ha építeni kellene, gögös úr, ha meg kellene alkudni s álmodik, mikor kenyeret kellene keresni.” Szabó Dezső: *A két forradalmi költő*. (Ady Endre és Petőfi Sándor). In Nyugat, 1919. 4–5. szám.

széltem vonaton öreg emberekkel, akiktől vagy fél évszázad választott el életkorban, azonban a közös felismerés, hogy mindketten piarista diákok voltunk, hidat vert közénk. Sok tehetséges embert neveltek három évszázad alatt, és a magyarságnak is számos politikai, illetve szellemi vezetője került ki iskoláikból. (...) Tudást adtak, és megmutatták számunkra az élet szerteágazó útjait: válasszunk belőle. Választhatunk, azonban a magunkban összegyűjtött szellemi útravalót nem felejthetjük el soha, bármelyik úton haladunk is.”

– *Hogyan dolgozik a modern történész, miként zajlik egy téma feldolgozása?*

– Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek tagjai átértékelték a digitális forradalmat. Így a munkamódszereim is változtak. Az egyetemen még cédulázni tanítottak bennünket, és amikor a disszertációhoz gyűjtöttem újságcikkeket, kézzel jegyzeteltem ki. Sokkal lassabban lehetett így haladni. Amint lehetett, vásároltunk digitális fényképezőgépet, és attól kezdve minden egyszerűbb lett. Sokszor úgy talál meg egy téma, hogy levéltáros kollegák felhívják a figyelmem egy beérkezett érdekes anyagra. A levéltárban már mindig lefotóztam az iratanyagot. Az interjúk készítésénél is eleinte magnóval dolgoztam, majd amint lehetett, diktafonnal; én magam írtam le a közel kétszáz interjúm nagy részét. Újabb forradalmi változást az Arcanum adatbázis jelentett, amelynek a készülő fogyasztástörténelmi kötetemet is köszönhetem, s amely jóformán kimeríthetetlen a szocialista időszakra vonatkozóan. Az írást mindig megelőzi egy alapos szakirodalmi tájékozódás az angol és német nyelvű szakirodalomban. A történészi munkában az

is jó, hogy gyakran mozaikszerűen lehet összerakni, mi hogyan történt, s ez izgalmas kihívás. Szigorú napi-rend szerint dolgozom. Reggel, miután a fiam, Sanyi elindul a gimnáziumba, sportolok, futok egy órát, majd attól függően, hogy a munkának épp mely fázisában vagyok, levéltárba, könyvtárba megyek, vagy tanulmányt írok. Amikor a fiam hazajön az iskolából, megebédelünk, ő tanul, én folytatom a munkát este hatig. Az este már a pihenésé, a beszélgetésé.

– *Hogyan találsz meg a rendkívül érdekes témákat?*

– Egyik téma hozza a másikat. Például, amikor a *Kádár leányai* megjelent, egy beszélgetős rádióműsorban vetette fel egy betelefonáló, miért nem írom meg a szexualitás történetét is. Az 1968-as könyv az évfordulóra készült, de nagy meglepetésünkre ajándékozzák 1968-ban születetteknek is. Néha úgy is alakul egy téma, hogy a forrásgyűjtés során találok valami érdekeset, amire nem számítottam. Így volt ez a kábítószeres forrásoknál is, ugyanis akkor az Országos Rendőrfőkapitányság vegyes iratanyagát tekintetem át, és ott figyeltem fel rá. Amikor Ifjúsági Magazinokat olvastam, találtam meg a pannonhalmi barlangbalesetet, vagy éppen Bukszár Tibor rendőr meggyilkolásának történetét, amelyeket szintén megírtam tanulmányokban. Másrészt mostanában kerülnek be levéltárba a témákkal kapcsolatos alapforrások, amelyek így ott kutathatóvá váltak. Sokszor elsőként olvasok periratokat, ami óriási élmény. Másrészt kedvenc könyvtáram a központi Szabó Ervin könyvtár, ahol eredeti újságpéldányok olvashatóak, például a *Nők Lapja*, de akár a *Munkásőr* újság is. Ennek is megvan a maga varázsa. Továbbá forradalmasította

Dedikálás

a technikát a már említett Arcanum adatbázis, amelynek előfizetője vagyok, így szabadon hozzáférhetek rengeteg újsághoz, folyóirathoz, szaklaphoz. Fogalomtörténeti elemzésre is alkalmas az óriási forrásanyag. A fogyasztástörténeti kutatásaim pedig személyes indíttatásúak, hiszen az 1980-as években voltam gyerek, ezekben az írásokba személyes emlékeimet is beleírom, például Lajos bácsi és Kriszta néni trafikját, ahol 5 Ft-ért a zsebpénzemből vettem a Donald rágót a Thomán István utcai buszvégállomáson.

– *Mi a soron következő témakör?*

– A Napi történelmi forráson megjelent cikkekből is formálódik egy új, fogyasztástörténeti kötet, amelyen egy szépíróval, Poós Zoltánnal dolgozom együtt.

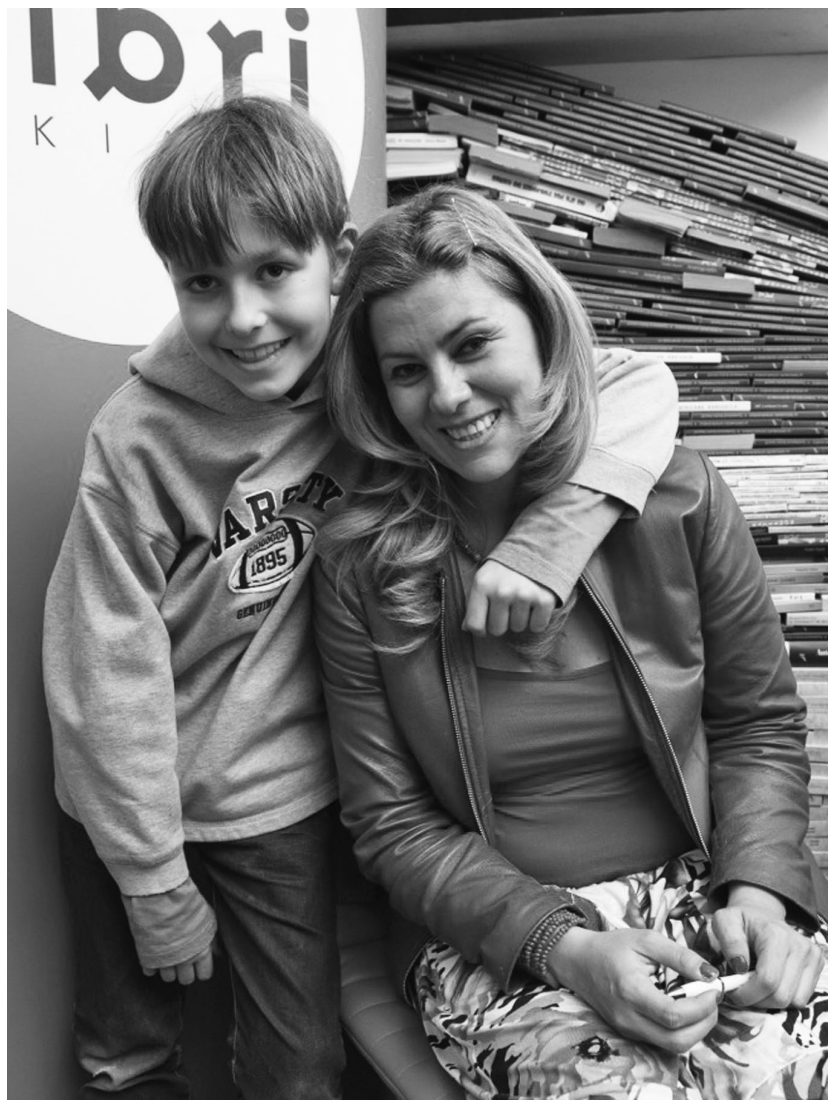
– *Van-e olyan téma, amit eddig nem volt módod, de mindenképpen szeretnél feldolgozni?*

– Terveim vannak, de babonából nem beszélnék róla. Aztán mindig jönnek új kihívások is, amelyek váratlanok, de annál örömtelibbek, idén ilyen volt az Antall József miniszterelnökről szóló, Dér András rendezte film szakértői munkája és

a Kiscelli Múzeum *Fekete Lyuk* kiállítás történelmi háttérmunkája.

– *Kutatásaidban központi szerepet töltenek be a nők, elég csak a könyvek címét idézni: Kádár leányai – Nők a szocialista időszakban; Határtalan nők – Kirekesztés és befogadás a női társadalomban (Bakó Bolgárkával); „Puszi Kádár Jánosnak” – Munkásnők élete a Kádárkorszakban, mikrotörténeti megközelítésben.*

– Gyerekkoromban erős nők voltak körül. Példaként említem Zsófi mamát, akiről a második nevetem ikertestvére volt, s mivel anyai nagymamám huszonhat évesen meghalt, ő afféle pótnagymama-szerepet is betöltött az életemben. Róla gyönyörű képek maradtak fenn, bubifrizurával, fehér kesztyűben, nagy kalapban korzózott. Aztán ő volt az, aki az édesanyámnak, aki akkor csecsemő volt, kúszott az élelmiszerért az ostromlott Losoncon. Ő mindig kiállt az igazáért, akkor is, amikor a kitelepítésnél ötvenkilós csomagot vihettek csak, és megkérdezte, miért van ez, a katona fegyverrel falhoz állította őt. Négy

Fiammal (fotó: Pintér Márta)

évig várta vissza a férjét a hadifogságból, aki haza is tért hozzá. Mindig hangsúlyozta, ő szerelemből ment férjhez. Utána megtalálta a helyét a ruhadári szocialista brigádban is. Az 1950-es években, amikor nem lehetett szaloncukrot kapni, ő főzött otthon, rám hagyta a receptkönyvét. Örök túlélő, aki vidám maradt, minden tragédia ellenére. Ha valami nyomasztotta a családtagjait, gyorsan süttött egy adag palacsintát, hogy jó kedvre derítse őket. Szóval az ő és a hasonló nők példája, tapasztalata, túlélési technikái azok, amelyeket érdemes továbbadni a következő nemzedékeknek, és ezt feladatommak tartom.

– *Így jobban érthető, hogyan van energiád a gyereknevelés mellett ennyi munkára, sportra.*

– Egész életemben szigorú időbeosztással éltem, hogy minden beleférjen, amit szeretnék. A futás és a szépirodalmi könyvek olvasása a hobbim, és a kutyákkal is nagyokat sétálunk. Amíg Sanyi fiam bölcsődében volt, én írtam a *Kádár leányait*, de a délutánok és esték már csak az övé voltak. Mivel mi lakunk legközelebb az ovihoz, gyakran nálunk jöttek össze a gyerekek, általános iskolában pedig volt olyan szilveszteri buli is, hogy nyolc gyerekkel egyedül voltam felnőtt. Mindig szívesen süttöttem nekik sütemé-

nyeket, az kikapcsolt. Szerencsére számíthattam nagymamái segítségére, például, amikor Sanyi két éves volt, három hetet a Velencei-tónál töltöttünk, délelőttönként a nagymamával volt, én addig írtam a könyvem. De előfordult olyan is, hogy eljött velem a fiam előadásra, vagy amikor Drezdában voltunk ösztöndíjjal, a kint élő magyarok életútjának kutatása volt a téma, elkísért a levéltárba és az interjúkra is.

– *Ezek alapján nem meglepő, hogy ezt választottad jelmondatodnak: „Nulla dies sine linea.”*

– Ezt a mondást, amely szó szerint azt jelenti, egy nap se múljon el ecsetvonás nélkül, id. Plinius szerint Nagy Sándor udvari festője mondta. Én ezt tizenhat éves koromban olvastam, és fel is írtam a gimnáziumi padomra. Olyan értelemben választottam életem mottójául, hogy minden nap írok, kivéve persze a szabadságot és az ünnepi időszakokat. Nekem az írásban ez a napi rendszeresség vált be. Amikor a fiam kisebb volt, és edzésre vittem, sokszor írtam kávézóknak is, vittem magammal a laptopomat.

– *Az eddig elmondottak alapján, nem lennék meglepve, ha Sanyi is történészként tanulna tovább.*

– Fiam hatosztályos gimnáziumba jár, a Pasaréti Gimnáziumba, amely angol–magyar kéttannyelvű. Nagyon büszke vagyok rá, ő a legfontosabb az életemben, sokat beszélgetünk. Az osztályfőnöke a történelem tanár, aki szerint kiemelkedő a tudása. De ő már a saját útját fogja járni, azt mondta, nem lesz történész, szorgalmasan tanul japánul, az angol és az informatika érdeklődésében, rendszeresen úszik, és sokat segít nekem itthon.

Kopácsy Gergely

Családi levelek Szendrey Júlia: *Családi levelek*, Szépműves Könyvek, 2018.

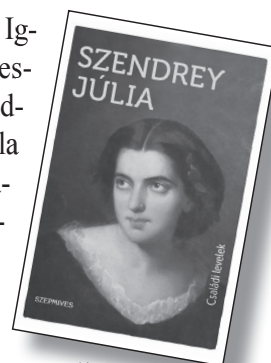
Szendrey Júlia életpályájának, a korában való kulturális jelenlétének megközelítéséhez két út lehetséges. Az egyik, ha erkölcstörténeti szempontból fordulunk felé, és a személyét, a sorsát tárgyaljuk. A másik, ha ironóként tekintünk rá, és művei esztétikai értékét vizsgáljuk. Szendrey Júlia halála után személyének erkölcsi megítélése olyannyira számottevővé vált, hogy irodalmi munkásságára igen kevés figyelem irányult. Naplójának és levelezésének kiadására csak 1930-ban került sor, de addigra a köztudatban kialakult kép elsődlegesen mint a „feleségek feleségét”, „a honvéd özvegyét” mutatta, semmiképp sem a XIX. századi írónőt, aki több lapban publikált, és majdnem minden műfajban alkotott.

A 2018-as Szendrey Júlia-émlékév alkalmat adott arra, hogy alakja újra előtérbe kerüljön. A számos tudományos és színházi előadás mellett több cikk, tanulmány és kötet jelent meg róla, illetve tőle, esélyt kínálva ezzel arra, hogy személyéről pontosabb képünk legyen, mint amelyet saját utókora szánt neki.

A megjelent művek közül kiemelendő a Ratzky Rita által szerkesztett *Családi levelek – Szendrey Júlia élete, pályája és levelezése Szendrey Máriával* című elemzés és gyűjtemény. A kötet súlypontozása példaértékű: Ratzky Rita épp akkora hangsúlyt fektet Szendrey Júlia írói pályájára, mint életére.

A könyv első része az írónő életét tárgyalja. Olvashatunk származásáról, külleméről, iskoláztatásáról, zeneismeretéről, szerelmének és özvegyiségének történetéről, a közvélemény ítélkezéséről, valamint természetesen élete utolsó szakaszáról, haláláról is. A kötet a közismert tényeken kívül rengeteg, személyiségével kapcsolatos, érdekes kérdést vet fel, és igyekszik is megválaszolni. Például, hogy vajon ki után kapta az írónő a Júlia nevet, vagy milyen énekhangja lehetett Petőfi kedvesének. Tudjuk, hogy Szendrey Juliáról csak a második házassága idején készült fotó, így fiatalkori alakját csupán kortársai leírásai alapján képzelhetjük el. Ezek a leírások szintén helyet kaptak a kötetben. Az egyik legkülönösebb, és eddig kevésbé vizsgált terület Szendrey Júlia

családja. Bár édesapjáról, Szendrey Ignácra több adat maradt fenn, édesanyjáról, Gálovics Annáról alig tudunk valamit. A kötet nemcsak róla igyekszik pontosabb képet adni, hanem testvéréről, Szendrey Máriáról is, akit elsősorban Gyulai Pál feleségeként tart számon a szakirodalom.

A könyv második része Szendrey Júlia írói pályájáról ad átfogó képet. Olvashatunk elemzést naplójáról, költeményeiről, esszéiről, elbeszéléseiről és fordításairól. Ratzky Rita tudatosan azokra a műnemekre helyezte a hangsúlyt, amelyekről eddig nem, vagy csak keveset írtak a kutatók. Ebben a közelítéssorban fordításai bizonyulnak a legérdekesebbnek. Kevésbé ismert például az a tény, hogy Andersen meséi az ő fordításában is megjelentek, 1857-ben. Ratzky Rita nemcsak elemzi a fordításokat, hanem összeveti azokat az eredeti német szöveggel és a további magyar fordításokkal (Vas István, Mikes Lajos, Rab Zsuzsa átültetéseivel) is.

A kötet végén kap helyet Szendrey Júlia levelezése Szendrey Máriával. Az eddig kiadatlan levelek az 1850-es és '60-as években keletkeztek. Szendrey Mária tíz évvel volt fiatalabb nővérénél, a kötetben közölt első levelét tizenhat évesen írta Juliának. A levelezés tartalma bizalmas testvéri viszonyra enged következtetni, mindennapi életük gondolatai, történései is kiolvashatók belőle. Bár a levelek szorosan nem kötődnek Szendrey Júlia írói útjához, élet- és pályarajzának szempontjából mégis fontos dokumentumok, s emellett a XIX. század kultúrtörténetének értékes mozzanatai.

A kötet minden olvasóréteg számára kínál újdonságot, különösen azoknak, akik nem csak Petőfi feleségként akarják megismerni Szendrey Juliát.

A kötet célkitűzését az előszóban a szerző így foglalja össze: „Szendrey Júlia egyéniségének és életművének értelmezésében közhelyekkel nem megyünk semmire”. Ratzky Rita sikeresen elkerüli a Szendrey-kutatás panelszerű elemeit: a feleség és az írónő egyéniségének tárgyalásakor az elemzése középpontjába helyezett ember és alkotó személyiségjegyeit hangsúlyozza, a sokak által erkölcsileg vitatott sorsa és kifogásolt döntései helyett az életműre, s abban is az eddig nem, vagy csak kevésbé kutatott területekre összpontosít.

Bolla Eszter

**Város- és
magyar-
történet
életrajzokban
elbeszélve**

Gaal György: *Születtek Kolozsvárt. Tizennyolc pályakép nagyjainkról, a város hétszáz esztendő történetébe foglalva, közel háromszáz illusztrációval és számos színes műmel-léklettel*, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2016.

Mindig tudtuk, hogy Kolozsvár a magyar történelemnek, a magyar kultúrának sok évszázados fellegrája. Károly Róbert 1316. augusztus 19-én kelt oklevelében már városi rangra emelte. Több országos eseménynek a helyszíne, messze földön híres iskolaváros, az állandó, hivatásos magyar nyelvű színjátás bölcsője. Itt épült fel az ország első magyar kőszínháza – és még folytathatnám. Gaal György impozáns összefoglaló műve, amely Kolozsvár híres szülötteinek állít emléket, segít, hogy mindezt tudatosítsuk. A szerző jó érzékkel, oly módon választott ki tizennyolc híres-séget, hogy pályaképünkkel a város hét évszázados történelme, művelődési élete, tudomány-, iskola-, egyház-, művészet- és irodalomtörténete is kibontakoz-zék az érdeklődő olvasó előtt.

A városhoz köthető személyiségek közül kétségtelenül Mátyás a leghíresebb, aki 1447-ben az Óvárban született, és akinek szülőházát 1889-től emléktábla jelöli. Gaal György könyvéből megtudhatjuk, hogy a gyermek Mátyás édesanyjával évekig Kolozsvárt tartózkodott, vélhetően az itteni Domonkos-rendi templomban keresztelték, és iskolai tanulmányait is itt kezdte el. A szerző hangsúlyosan ír a Váradon humanista központot létesítő, görög–latin könyvtárat alapító Vitéz János nevelő szerepéről. Hogy a humanista nevelés milyen hatással volt a majdani királyra, bizonyítja híres udvari könyvtára, de Mátyás humanista műveltségéről és könyvszeretetéről árulkodik 1471. szeptember 13-án a római Giulio Pomponio Leto egyetemi tanárhoz, jeles filológushoz írt levele is: „Már sokan mondták, hogy a háborúban hallgatnak a Múzsák, mi mégis, amennyi időnk csak marad az állandóan nyugtalanító háborúkból, az irodalomnak szenteljük kedvvel és gyönyörűséggel.”

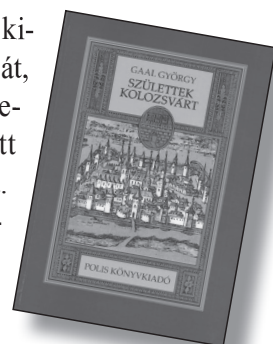
Mátyás szülőházától csak néhány lépésnyire található az a ház, amelyben Bocskai István látta meg a napvilágot. A szerző mély átéltséggel, ám a tényekhez ragaszkodva rajzolja meg életútját. Kiderül, hogy Bocskai már 19 évesen jelentkezik a fejedelmi udvarban, éppen akkor, amikor a fejedelem, Báthori István

távozik, hogy elfoglalja a lengyel királyi trónt, és maga helyett bátyját, Kristófot hagyja vajdaként a fejedelemség élén. A fiatalember előtt korán megnyílik a politikai pálya. Előbb a tizenkét tagú fejedelmi tanácsnak, majd Kristóf halála után utódja, a kiskorú Zsigmond nevelését és az ország ügyeit irányító négytagú tanácsnak a tagja. Báthori István halála után a 16 éves Báthori Zsigmond lesz a fejedelem, akinek Bocskai a legmegbízhatóbb tanácsosa. 1605. február 21-én Bocskait a Nyárádszeredában összeült erdélyi országgyűlés, majd április 20-án a magyarországi fölkelt rendek szerencsi országgyűlése fejedelemmé választja.

Kolozsvárt született minden idők legkiemelkedőbb magyar tudósa, a matematikus Bolyai János. Gaal György lebilincselően ír a fiatal, ám valóságos zseninek számító tudósról, aki a lehetséges geometriák euklideszi határesetét vizsgálva kidolgozta a tér abszolút geometriáját. Kozmikus méretekben új világot teremtő, a tudományos szemléletet máig meghatározó felismerését 1823. november 3-ai levelében jelezte apjának, Bolyai Farkasnak. Széchenyi István kereken két évvel később, 1825. november 3-án ajánlotta fel birtokai egy évi jövedelmét a Magyar Tudós Társaság megalapítására – a tudomány november 3-ai ünnepe tehát nem véletlenül idézi emlékezetünkbe Széchenyi Istváné mellett Bolyai János nevét, munkásságát is.

Az első akadémiai jellegű testületnek, az Aranka György-féle Tudós Társaságnak legjelentősebb nyelvésze és egyedüli európai hírűvé vált tagja, Gyarmathi Sámuel is Kolozsvár szülötte. Pályaképéből kiderül, hogy előbb Bécsben szerzett orvosdoktori címet, majd Göttingenben, a híres Georgia Augusta egyetemen töltött három évet. Azon az egyetemen, amely Európa legrangosabb tanintézetévé vált, s amelyen működésének első száz évében mintegy kétszáz magyar diák tanult.

Kimagasló egyházi eljárókról is olvashatunk a kötetben. Dávid Ferenc az erdélyi magyar lutheránusok második, a reformátusok és az unitáriusok első püspöke, az unitárius egyház megalapítója. A szerző az esemény fontosságával összhangban hangsúlyozza, hogy Dávid Ferenc neve összefonódik az 1568-as híres tordai országgyűléssel, amely világviszonylatban először mondta ki és iktatta törvénybe a vallás- szabadságot. A református Nagy Péter pályája pedig

jól példázza, hogy egy céhes környezetből induló városi fiú miként jut el az egyházi hierarchia minden lépcsőfokát végigjárva a püspöki székhöz. Kora legnagyobb prédikátorának tartották. Az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek – amint Gaal György megjegyzi – másod-, majd első alelnöke is volt.

A kötetben jelentőségükhöz illően szerepelnek a képzőművészek is. Elsőként a Kolozsvári testvérekről, Mártonról és Györgyről olvashatunk, akik az 1330-as évek első felében születtek. Egyetlen máig fennmaradt, híres szobruk, a sárkányölő Szent György a prágai múzeumban látható, és csak másolata található – a többi közt – Kolozsvárt, a Farkas utcai református templom előtt. Kolozsvár három rangos grafikus- és festőművészt adott a magyarságnak. Szathmári Papp Károly Bukarestben, Buday György Angliában, Székely Bertalan pedig Budapesten érkezett el pályája csúcsára. Közülük kettőnek szentel a szerző külön fejezetet. Különösen Székely Bertalan festészetének a nemzet megtartásában betöltött fontos szerepét emeli ki. Székely Bertalan előbb a bécsi, majd a híres müncheni Művészeti Akadémián tanul, itt sajátítja el a történelmi festészetet, amelyet magyar szellemmel tölt meg. Festményei közül kiemelkedik a *Mohács* (1866), *Az egri nők* (1867), a *Zrínyi kirohanása* (1885), de számos személyiség portréját is megfestette. Ő a falfestészet úttörő magyar nagymestere. 1884-ben jut az első nagyobb megrendeléshez, a budapesti operaház előcsarnokának boltozatát és a királyi páholyt, majd 1887–89 között a pécsi dóm két kápolnáját díszíti, a budai Mátyás-templom falképének elkészítését pedig Lotz Károllyal közösen végzik. Ács Ferenc szintén a város szülötte. Budapesten, majd Münchenben készül művészi pályájára, 1906-ban viszont véglegesen szülővárosában telepedik le. Természeti tájakat és portrékat fest. Gaal György véleménye szerint a XX. század első évtizedeiben ő képviseli a modernizmust Erdélyben.

Pákei Lajos építész Kolozsvár emblematikus épületeinek tervezőjeként vált ismertté. Többek között a New York Szálló, valamint az új Unitárius Kollégium impozáns épületét tervezte. A kolozsvári sétá-

tér rekonstrukciója és a Mátyás-szoborcsoport talapzatának megtervezése is az ő nevéhez fűződik.

A kolozsvári születésű művészek sorában említendő továbbá Bánffy Miklós, aki Erdély egyik legrégebbi és legelőkelőbb főúri családjának a sarja. Felmenői között leghíresebb az a Bánffy György, aki a birodalmi nagyfejedelemséggé alakult Erdély első gubernátora volt, ő építtette a híres kolozsvári Bánffy-palotát. A Bánffy Miklósról készült pályaképből megtudhatjuk, hogy művészi tehetségét felismerve édesapja Budapestre, Székely Bertalan műhelyébe irányítja, ahol rajzkészségét fejlesztheti. Kolozsváron és Budapesten jogi tanulmányokat folytat, és államtudományi doktorátust szerez. Kolozsvár főispánja lesz, majd 1910-ben Budapestre költözik. Több színművet ír. 1912-ben a Nemzeti Színház és a Magyar Királyi Operaház intendánsának nevezik ki. Nevéhez fűződik Bartók színpadi műveinek a bemutatása. 1916-ban pedig a budai királyi koronázás művészi előkészítését bízzák rá. Bethlen István kormányában külügyminiszteri tárcát kap. Gaal György megjegyzően mutatja be Bánffy sokoldalúságát. Kiemeli, hogy miniszterként 1922. április 10-e és május 19-e között részt vett a Népszövetség ülészakán Genovában, ahol a világháború utáni helyzetről tárgyaltak. Mindent megtett, hogy felhívja a politikusok figyelmét a kisebbségek helyzetére. 1926-ban telepedik haza Kolozsvárra, ahol elsősorban a művészi, irodalmi életbe kapcsolódik be.

Az érdekesítő város- és magyarságtörténetnek nem minden szereplőjére tértem ki, azt azonban feltétlenül említenem kell, hogy sorukat Herepei János zárja, aki mint Kolozsvár helytörténetének és nem utolsósorban a Házsongárdi temető történetének kutatója a könyv szerzőjének, a Kolozsvár-kutatásnak évtizedek óta elkötelezett Gaal Györgynek az egyik előfutára.

A kötet végén háromszázötvennégy Kolozsvárt született személyiségnek a teljesség igénye nélkül összeállított névsora és gazdag bibliográfia olvasható. A kiadvány szép kivitelezéséért a Polis Könyvkiadó mellett az Idea Nyomdatól illeti köszönet.

Kabán Annamária

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia
Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

Egy magyar népmese Vári Fábán László:
Vásártér, Magyar Napló
 Kiadó, Budapest, 2018.

Az 1951-ben született szerző gyerekként a második világháborúból már kikeveredett, és a szocializmusban már benne lévő faluban élt. Az ukrán–magyar határ közvetlen közelében fekvő Tiszaújlakon töltött gyermekkorát őszinte és részletes odaadással tárja fel. Elmeséli, mi történt a Vásártéren, ahogyan szülőfaluja egykori központját nevezték.

Az olykor eseménydúsabb, de olykor monoton mindennapokra is pontosan emlékszik vissza. A háztáji állatok emléke, a felgyújtott kukoricalevelek a kert végében, az agyag „fütyölő”, a berúgott Béluka, a Jehova-hitre át-átterő édesanya mind a felidézett élettörténet részei. Vári Fábán visszaemlékezésében mintha csak ma történt volna minden. Jelzi: „ebben az összetettségben jelenti nekem a sírkert egyszerre a múltat és a jelent is.” Az elbeszélő maga a szerző, aki újból megéli a gyermekkorát, amikor írásában visszatér hozzá. Kisfiúként szemléli és látja az eseményeket. Megmarad benne mindvégig a morális töltet, a jóra való szándék. Habár többször tesz rosszat, számára az a valódi büntetés, ha szeretteit látja sírni az elkövetett tett miatt. Csínytevéseit kompenzálja a maga ellen vétett, ügyetlenségéből adódó cselekedet (a bili vagy a forró lábas tartalmának magára öntése). *Laci* mindvégig tanul az eseményekből. Szeretik őt, hagyják élni, de megfelelő nevelést kap. A különféle helyzetekben maga vonja le a következtetést. Maga értelmezi, hol kevésbé, hol egészen tisztán látva a dolgok ki nem mondott jelentőségét, lényegét.

Vári Fábán a morális hozzáállást alkalmazza a cigányság és a zsidóság 1945 előtti helyzete kapcsán, és a jelenre vonatkoztatva is. Az apa és nagypapa a holokausztra hivatkozva veszik védelmükbe az aktuálisan is, például nótákon keresztül gúnyolt zsidóságot. A felvetített etikai jelleg a mindenkori empátiát, toleranciát sugallja: ok nélkül nem kell bántani senkit. A helyi cigányságot a szerző dolgos, munkát kereső, termelő és kereskedő emberek csoportjaként mutatja be. Morális hangvétele az adott (mindenkori) rendszerben kialakuló hierarchiára is rávilágít: akít a politika felkarol, hajlamossá válik a másik fölé kerekedni, dominanciáját, láthatatlanul is látható, közismertté váló támogatottságát fitogtatni. Olykor az adott helyzettel vissza is tud élni. Vári Fábán az öt-

venes évekhez társítja a mondanivaló szerkezetét, ez azonban általános érvényű. Amikor megjelennek a vörös karszalagos druzsinisták, és a határőrség is aktívan tevékenykedik, a falubeliek közben az Európa Rádió nagy nehezen beállított, zavart adását lelkesen hallgatják. A szerző humorosan megfogalmazott véleményt rendel egyik szereplőjéhez: „De én okos orosszal éppúgy nem találkoztam, mint ahogy zöd lúval se... Ott annyi liba vót, hogy fehérlett tüllük az egész határ, a talut meg a pihét csak úgy hordta a szél, de nem vót annyi eszük, hogy összeszedjék, ellenben a tyúknak leszdedték a tollát, azt tömték a párnába... A kokast is megtépték... a szerencsétlennek kukorékolni nem vót kedve, nem-hogy petélni... Máris több kárt csináltak, mint valamikor a tatárok...”

A szövegteremtés szándékosan népiesre formált jellege a nyelviség adott karakterét imitálja, rekonstruálja. Kétféle fő szövegalkotási módot állít egymás mellé Vári Fábán, a szöveg így az elbeszélés az elbeszélésben jelleggel is formálódik: a kurzívval szedett részek a szerző mint kortárs író hangján szólnak meg. A narratív szöveg maga a kisfiú személyéhez kapcsolódik, az elbeszélő szintén a szerző, de gyermekori énjét eleveníti fel ebben az elbeszélői szerepben. Moháné, Teci mama, Erzsébet néni és a többi szereplő jellegzetes szóhasználattal, egyéni beszédmóddal bír: „– Én nem tutok semmit. Én mintennap kütöm asz iskolába, te parancsolni nem tutok neki”, a beszédstílusok többféle megoldásai vannak jelen: „Kapta züvé paraplé, és ógy elpöfölte engemit véle, hodj a hátam úgy tsürgetett tülle, mintha tsigabigábul lette vóna rajta edj landische aufstellung.” Vári Fábán minden karakter mellé rendel valamilyen humoros nyelvi szerkezetet, és egy történetet is. „– Trónolsz? – kérdezte Nagypapa, amikor látta, hogy gondtalanul hegyelek a nagy fehér kerámiabilin. Mit mondhattam erre?” Olyan elemekkel gazdagítja az elbeszélést, mint a furcsán fogadott betonrepülő, a ribizlibokorhoz leboruló, imádkozni készülő édesanya képe, vagy a pénzzel teli bugyellárist az égbe emelő léggömbök. A kötetet végigkíséri Vári Fábán László finom humorérzéke, mely már a gyerekkorában is megnyilvánult: „sosem feledem a vén Gál Józsi hatalmas, szőrös füleit, melyeket a háta mögött megállva, a cirokseprőből kihullott vékony ágacskaival piszkálni kezdtem.

Az öreg a legyekre gondolhatott, amikor kezével hessentő mozdulatokat tett, én pedig mindaddig jól szórakoztam, amíg anyám észre nem vette a pimaszságot.”

Az alapvető szövegstílus mellett kiemelhető néhány Vári Fábiánra jellemző, gyönyörűen megfogalmazott mondat: „karjuk fehérét becézhesse a fény... bőrükkel... incselkedjék a szél”, vagy a „Vachter Józsefnő... Ránduljon meg legalább a szemöldök e szokatlan névalakra” mondatát. A személyek jellemét, jellegét is jól felismerhetően ábrázolja. Úgy, ahogyan a gyerek látja és ismeri meg a másikat, a környezetében létezőket.

Átvitt értelmű, metaforikus vagy jelképszerű elemek is megjelennek a kötetben. „Akivel felborul a szánkó, az még csúszhat négy-öt métert, s ilyenkor egy másik szánkó könnyen oldalba kaphatja.” A zsidó kisfiú, Bumi békával etetése a későbbi rendszerben alkalmazott kényszervallatások cselekményére utal metaforikus értelemben. Az író a kényszerítéseket, az erőszakot megveti és elítéli, kortól, ideológiai orientációtól függetlenül: „Vegyétek tudomásul, hogy a gyerek lelke, vagy ahogy mostanában nevezni szokás, a tudata pontosan rögzít minden sérelmet, minden ellene elkövetett erőszakot, és csak az emberen múlik, hogy később, ha módja is nyílik rá, hogyan válaszol: a bosszú, vagy a megbocsátás nyelvén? És tudjátok miért? mert a lélek örök és nem öregszik a testtel, legfeljebb nemesedik...” Elmeséli azt is, hogy egy nagyon fontos és súlyos történelmi eseményhez kapcsolódóan hogyan alakul a családban szállóigévé a „Nyeljed, Bumi!” kifejezés. Érzékelteti, hogy ezt a negatív jelentéstartalmat hogyan értelmezi a gyerek. Hogyan realizálja a benne rejlő iróniát, és hárítja el magától. Megkéri anyját, többé ne mondja ezt – mivel őt egyébként sem Buminak hívják.

Laci sok furcsaságot tapasztal meg, sokszor (szó szerint) a saját bőrén, testén és testében lejátszódó folyamatokat írja körül. Kiemelendő itt az ábrázolt undorérzet, amely több bizarr helyzethez kötődik: „[Teci mama] egy gyufaszálhosszú, ceruzavastagságú, félig elszopott édes és hosszú cukorkát présel át a számba. Lehet bármilyen édes és hosszú... s mit bánom én, hogy most a nyála is édesnek tetszik, képtelen semlegesíteni az undort, amit szájamban érzek.”

Széri-Varga Géza: Hármában I. (különdij, 2018)

Hasonló émelgés fogja el a lóganéjjal tapasztott fal szagának érzeteket, a felfújt, megkopasztott, tölteni való tyúk és az elvágott torkú kiskecske látványakor, vagy a habzó szájú tehén híre hallatán.

Hangsúlyossá válik az édesanya bemutatása is. Az egyik pillanatban még fiatal, gyermekéhez suhanó asszony, a másikban öreg, ápolásra szoruló ember. Vári Fábián érzékletesen ábrázolja a gondoskodás kölcsönhatását, a benne résztvevők szerepét, a keserűséget, bánatot és a genetikai adottságok megadással viselt tényét. Aki egykor védelemre, gondoskodásra szorult, az gondoskodik most édesanyjáról. Fokozatosan rajzolódik ki, hogyan bontja le a gyermek az anyjához fűződő, egykor tökéletesnek hitt szálakat. Laci egyszer nekiszegez egy fontos kérdést a még szellemileg ép anyjának: ki kente össze annak idején vérrel menyasszonya fehér ruháját? Választ nem kap. Az anya iránt érzett ellenszenv (ha nem kimondottan az undor) annak különféle furcsa gesztusain keresztül is megerősödik. Végül teljes keserűségbe fordul: „még boldogabb az, aki szülőanyja utolsó szavára, mozdulataira is szeretettel gondolhat vissza. Bocssáss meg nekem, Uram, én nem tudok.” A fizikai gyengeség, betegség végletekig felerősödő szájalomérzetet gerjeszt, míg végül minden érzelmi köteléknek anyja kómás állapota vet véget, amely gyakorlatilag a halálát jelenti. Ezzel a képpel, objektíven, véleményezés nélkül zárja Vári Fábián László a történetet. **Hörcher Eszter**

„Manasz vitt minket haza” *Manasz. Kirgiz hőseposz,* Török–Magyar Könyvtár II., Molnár Kiadó, Budapest, 2017.

„Hol elvágta köldökünk, / Elhagyva ősi földünk, / De jött népünk vigasza, / Manasz vitt minket haza”. A 18 573 sorból álló, a világ legterjedelmesebb eposzának négy sorát olvashatta az előbbieken az olvasó a frissen (2017-ben) megjelent kitűnő magyar fordításból. A Molnár Kiadó Török–Magyar Könyvtár Sorozat második kiadványaként napvilágot látott kirgiz eposz, a *Manasz* nyersfordítását Somfai Kara Dávid nyelvész, etnológus készítette, műfordítását pedig Csáji László Koppány költő, antropológus.

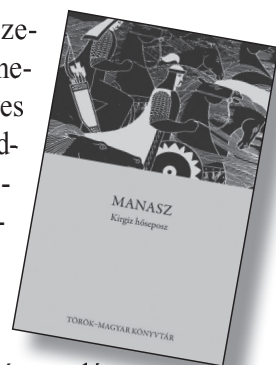
A kötet ajánlójában olvashatók szerint, a keleti eposzokra jellemző módon, a *Manasz* is egy „végtelennek tűnő folyam, számos mellékággal”. Az eposz ismert és lejegyzett, legterjedelmesebb változata, a Szajakbaj-féle eposztrilógia meghaladja az ötszázezer sort, s a világirodalom egyedülálló hőskölteménye. A kirgiz szakértők szerint ilyen mennyiségű verses szöveget már a mai kirgiz olvasó sem tudna könnyen végigolvasni. E körülmények pedig arra serkentették a kirgiz tudományosságot, hogy készíttesse el a történet fő szálait magába foglaló, tömörített eposzt, amire 1999-ben kerítettek sort. A munkát a kirgiz író és *Manasz*-kutató Bekszultán Dzsakijev végezte el. Ez az „írásba öntött alkotás”, „változat” került most átültetésre és közreadásra. Magyarországon már a XX. század elején is olvashattak néhány részletet az eposzból, amit Almásy György gyűjtött és adott közre (1911/12) német nyelven. A magyar irodalomtörténet, néprajztudomány és nyelvészet érdeklődése később sem lankadt a kirgiz hősköltemény iránt: Urayné Kóhalmi Katalin szerkesztésében, Bede Anna fordításában 1979-ben újabb válogatás, eposzrészletek jelentek meg magyar nyelven. A most megjelent kötetben Nagy Béla térképei és a kirgiz Tálaj Kurmanov képzőművész illusztrációi is helyet kapnak.

A *Manasz* nemcsak a leghosszabb, de a belső-ázsiai nomád szájhagyomány egyetlen teljes terjedelmében fennmaradt és napjainkban is élő alkotása. Feltehetően a Tien-san hegység vidékén élő nomád kirgiz nemzetség(ek) hőseposza. Főhősének történeti léte vitatott, minden bizonnyal mitikus alak, ezt a nézetet osztja a turkológus Somfai Kara is. Erősen vitatott az eposz keletkezésének időpontja is, ám a tudósok óva-

tossága nem tartotta vissza a kirgizeket attól, hogy 1995-ben megünnepeljék a mű (feltételezett) ezeréves keletkezésének jeles alkalmát. A rendkívül sok irányba szerteágazó hősköltemény cselekményét sem egyszerű kulcsszavakban összefoglalni, már ezért is érdemes a világos szerkezetű, könnyen követhető és olvasmányos, poétikailag magas színvonalú magyar fordítást elolvasni. Nagy általánosságban – az epikai művekre jellemzően – a történet Manaszról, a vezér főhőséről, életéről, hőstetteiről, számos csatájáról és haláláról szól, miközben a végeláthatatlan mellékszálak révén a nomád szokások, a hiedelemvilág és a műveltség, a muszlim mitológia egésze feltárulkozik a háttérben, a legtöbb adatot szolgáltatva így a hajdani nomád kultúráról és mentalitásról. A hősköltemény orosz és angol fordításban is olvasható, Szajakbaj előadásában pedig 1965-ben egy 18 perces film is elkészült. A *Manasz* 2008-tól az UNESCO szellemi kulturális örökségének listáját gyarapítja.

Az eposzt az énekmondók (manaszcsik) ismerték, akik a sámánokhoz hasonlóan beavatás révén jutottak a hősenek előadásához szükséges képességre és tudásra. A szellemvilággal kapcsolatban álló énekmondók órákon vagy napon át mesélték a több tízezer sorból álló történetfüzéreket. A manaszcsik voltak a mai fogalmakkal a történeti emlékezet, a szellemi kulturális örökség hordozói – nem véletlen, hogy a diktatúra idejében, az 1930-as években mind az énekmondók köre, mind pedig maga az eposz politikai üldözés tárgyává és áldozatává vált. Az énekmondókat eltiltották és/vagy internálták, a szóbeli alkotást pedig mint „elavult hagyományt” próbálták megsemmisíteni.

A kirgiz tudományosság által teljesnek értékelt eposz nyersfordítása során Somfai Kara Dávid, bár kiváló szakértője a földrész kultúrájának, hiszen hosszú időt töltött el a térségben, a kirgiz nyelv pedig – kirgiz felesége révén – második anyanyelve, a szakmai pontosságra való törekvés céljából folyamatos kapcsolatban volt a biszeki Alikul Irodalmi Múzeum igazgatójával, az irodalmár Pamirbek Kazibajevvel. Ennek a sikeres együttműködésnek az eredménye az eposzt kísérő közel másfélszáz oldalas jegyzetapparátus is, amely már önmagában elismerést érdemlő tudományos teljesítmény. A jegyzetekben olvasható

adatok a történettudomány, a régészet, a nyelvészet, az etnológia, a vallás, antropológia számára is gazdag információkat hordoznak, túl azon, hogy az eposzban tükröződő sajátos (nomád) mentalitás megértését, a helyi kifejezések értelmezését segítik, és a világirodalmat ennek az unikális alkotásnak a magyar „változatával” gazdagították. Ugyanilyen fontossággal bír a kutató utószava is, amelyben a kirgizek történetéről, az eposz alapvető kérdéseiről (eredet, történet, kutatás- és fordítástörténet, az énekmondók egykori és mai szerepköre stb.), valamint a fordítás tudományos szándékairól nyújt tájékoztatást.

A hitelességet és az olvasó irodalmi, esztétikai élvezeteit fokozza és teszi teljessé Csáji Koppány remeklése, aki a kirgiz verstan alapján ültette át magyar nyelvre a hatalmas eposzt. A két és fél eszten-dőt igénybe vevő munka során a török nyelvet ismerő műfordító eredeti szövegeket is meghallgatott, ami lehetővé tette az eredeti verstani jellemzők szerinti fordítást, a versek zeneiségének megőrzését, a néprajzi adatok hiteles közvetítését. Mindez a két nyelv közötti fonológiai, grammatikai s más jellegű eltérések közepette nem kis teljesítmény: az eposz nemzetközi szempontból is leghitelesebb fordítását alkotta

meg. Kísérő tanulmányában Csáji részletesen ismerteti a kirgiz nyelv, vers és verstan jellemzőit, a fordítás alapelveit és módszerét, a költői képek, az eposzi szókincs sajátosságait, tovább szélesítve és bővítve ezáltal is az etnológus Somfai Kara által felvázolt képet.

A magyar folklórisztika a klézsei Hodorog Lucát (1920–1990) a leggazdagabb népköltészeti repertoárral rendelkező magyar énekesek egyikeként tartja számon, a kutatók több mint háromszázharminc, különféle műfajú, előadott népköltési alkotását jegyezték fel. Hogy ez a tudástár pontosan hány (ezer) sort tesz ki, nem tudjuk. A *Manasz*-eposzhoz hasonlóan Hodorog tudása, és természetesen, a B. Kovács István által nemrég közreadott *Világ Vitéze* című prózai hősepika is az emberi alkotókészség felfoghatatlan, csodálatos erejét mutatja fel. A *Manasz* elolvasása után cáfolhatatlan tényként rögzült az olvasóban, hogy a szóbeliség, a történeti emlékezet gyöngyszemei világnk egészét, az emberiség szellemi világát semmi máshoz nem fogható módon és eszközökkel teszik gazdagabbá, keletkezzenek azok Klézsnén, Gömörben, Ázsia szívében – avagy az előbbieik átköltése révén a magyar fővárosban.

Iancu Laura

Szekeres Ferenc: Pseudo leletek (2013)

Egy korsó cseréparabjai Gy. Szabó András:
A végakarát, Magyar Napló
 – FOKUSZ Egyesület,
 Budapest, 2018.

A végakarát címmel Gy. Szabó András negyedik könyvét vehette nemrég kézbe az olvasó: ez a kötet a versmondó és szépiró szerző rövidprózáit tartalmazza. Előző műveiben – *A függőhíd metamorfózisa*, *Legenda ez is* címmel – irodalmi tanulmányait, esszéit olvashattuk, a *Minden népnek az ű nyelvén* címet viselő kötete pedig általa merített válogatás a régi magyar irodalomból.

Az új kötet kisprózáit két részre különítette a szerkesztés, az elsőben novellák találhatók, köztük egy öt írásból álló ciklus *Apám faluja* címen; a prózakötet másik felét pedig *A végakarát* – alcíme szerint kisregény – tizenkét, egymáshoz kapcsolódó fejezete adja. *A végakarát* egy olasz regény keletkezéséből meríti témáját, amely a maga idejében sikerkönyvvé vált, és később film is készült belőle Visconti rendezésében, a fiatal Claudia Cardinale és Alain Delon főszereplésével. Giuseppe Tomasi di Lampedusa *A párduc* című alkotásáról van szó, pontosabban annak írójáról, aki don Antonio néven jelenik meg a műben az olvasó előtt.

Antonio Farrone di Panarea, a főhős, akárcsak Lampedusa, dédapjáról, don Fabriziőről készül családregényt írni, noha tudja, már csak néhány hónapja van hátra. Versenyt fut az idővel, vajon sikerül-e befejeznie alkotását? Véghez tudja-e vinni nagy vállalkozását, amely megörökíti a család nevezetes alakjának s a körülötte élőknek történetét? Az ihlető személy, *A párduc* íróalakjának fikciós újragondolása lehetőséget kínál az alkotási folyamattal kapcsolatos – minden művészt foglalkoztató – kételyek megjelenítésére, témaválasztásában ugyanakkor rávilágít a család s a családi történet továbbörökítésének releváns igényére is.

A kisregény egymáshoz kapcsolódó írásainak egy része az író-herceg végnapjairól, az olasz családról ad képet a XX. század közepén, a másik része az alkotással, az emlékek visszaidézésével, valamint azzal az akaratlansággal foglalkozik, amely minden alkotó emberben ott munkál: maradandót hagyni az utókorra. Az elmúlás miatt érzett szomorúság a megőrzés felelősségével párosul a könyvben: az utódok tudjanak majd mindarról, ami fontos volt elődeik életében.

Szép példa erre a regénybeli dédapa, don Fabrizio és jószágigazgatója patriarchális kapcsolata. Az alkalmazott barátként idézi fel barangolásait munkaadójával, a helyet, ahol megpihentek a tamariszkuszfa alatt, amikor nyúlra vadásztak, bár nem a vadászat volt önmagában a fontos, hanem ami ezzel együtt járt:

a táj, a barangolás, az úton virágzó zsálya (*Don Fabrizio és a jószágigazgató*). Hasonló beszélgetés zajlik le a családregényt író don Antonio és Mario, egy öreg halász között, aki már nem megy ki a tengerhez, mert tudja, közeledik a vég. Ám népes családja körében ez a vég is könnyű, és könnyű megvallani a várható hercegnek is, akivel fiatalkoruk óta ismerik egymást (*Az utolsó fejezet*).

Az átörökítés akarata lényeges eleme a másik ciklusnak is, de itt nem fikciós, hanem valós nézőpontból: az *Apám faluja* életképei az író gyerekkori világát jelenítik meg, a falun töltött időt, a nagypapa halálával eltűnni látszó, régi környezetet. Ahogyan az első novellában sorra fogynak el a tehének, el kell adni őket, mert gazdájuknak, az író nagypjának a kor előrehaladtával az ereje egyre kevesebb, úgy válnak múltbelivé a jellegzetes szerszámok, személyek, helyek is: a kaszaüllő, a kisbíró, a kovácsműhely.

Ez a régi falu még emlékeztet a két világháború közötti faluképre, így leírása, visszaidézése nemcsak személyes élményként izgalmas, hanem továbbadásával értékörzés jön létre abból a paraszti-polgári kultúrából, amelyre a kollektívizálás előtti időkből már kevesen emlékezhetnek. Ezt az időt erősítik a kovácsműhely látogatásakor az első világháborús élményeiről, az orosz és az olasz frontról beszélgető veteránok, vagy a falusi legenda a Nagy Háború utolsó hazatérőjéről, akit már halottnak hittek (*A kovácsműhely, Aztán vertek, fiam?*). Itt is megtörténik, ami Tamási Áron *Vitéz lélek* című darabjában: a lány nem tudja kivárni a nagysokára hazatérőt, férjhez megy – ám haláláig őrzi a kedvesétől kapott fotót, amelyet a fiú a bevonulásakor adott neki (*Kaszaüllő*).

Gágogó libák, szekeret húzó tehének, lovak a folyónál és a kovácsműhelynél, nyulak, őzek a határban – érzékletesen gazdag természeti képekkel, tájleírásokkal találkozhatunk, mintha magunk is ott állnánk bennük: „A friss tavaszi vetésben nyulak szaladgáltak még szürke téli bundájukban. Kicsit távolabb tőlük őzek mutatták magukat, csoportokba verődve

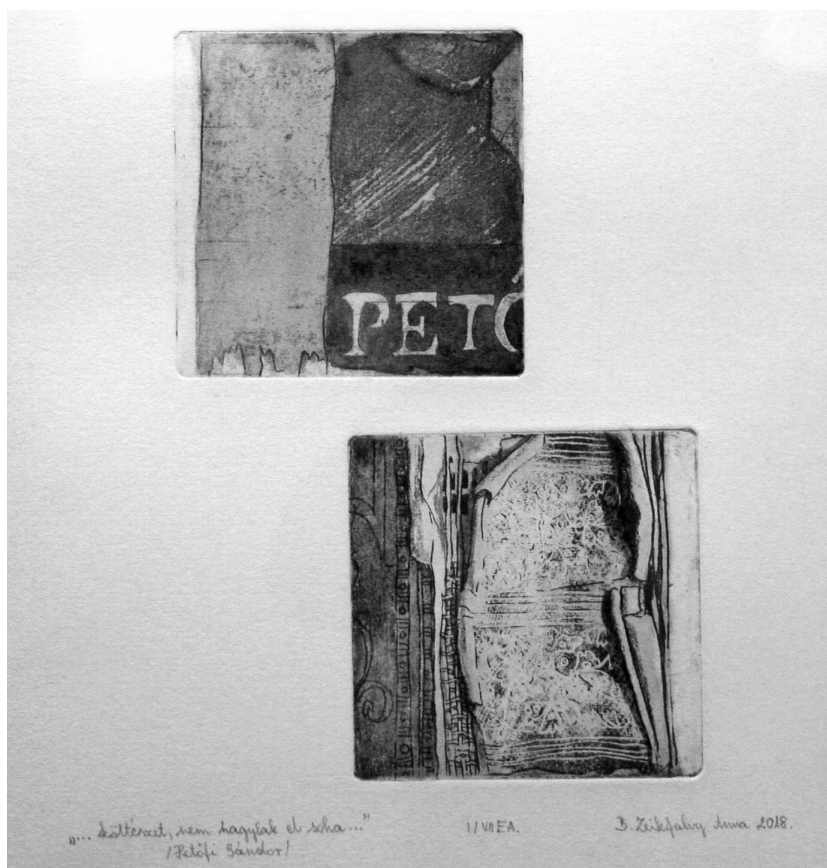
álltak a fényben, idelátszott fehér tomporuk. Nyers, erjedő földszaggal telítődött a levegő, s ahogy iramodtunk a Répce-parton, szinte hallani lehetett a rügyek és a friss hajtások pattogását” (*Kaszaiüllő*). Ugyanilyen érzékletes a régi szerszámok használatának leírása, például a szecskavágóé, azé a szerszámé, amelyet az állattartók a mai napig használnak: „Mint finoman zsírozott köszörűnek, olyan könnyű először hajtása a szecskavágónak. Aztán amint megjelenik a kerék pengéje alatt a kukorica- vagy napraforgószár, úgy lassul le a kar mozgása... virtus dolga, ki bírja szusszal, ki tud több adagot is végighajtani egymás után” (*Apám faluja*).

Mint egy korszó cserépdarabjaiból a széthullott korábbi egész, úgy áll össze a régi falukép: „Az évek múlásával módszeresen begyűjtötte, leltárba szedte falun töltött gyerekkora minden cserépdarabját. Mint a széttörött aratási korszó, melyet egy óvatlan pillanatban kiejtett kezéből kisfiú korában” (*A kovácműhely*). S a korszó összeáll, ha repedezett is, összetartja a gyermekkori élmény, a nagypapa iránt érzett szeretet – szerzőjük akár Fekete István természetképeinek vagy Kodolányi János *A vas fia* című történelmi regényéből ismert ősfalu-leírásának nyomába léphet –,

és amihez az általa jól ismert, két világháború közti falu volt a minta.

A két nagyobb, összefüggő novellasor mellett egészen különböző tematikai horizontú írások is szerepelnek a könyvben, így a mai család történeteiről írott munkák (*A példázat*, *Ligetben*, *Capri szigete*, *A titok*), szociális érzékenységgel rajzolt életképek (*Járdaszélen*, *Nilusi utazás*), végvári történet (*A fölegény*), irodalomtörténeti fikció (*Dorottya*) és szürreális kaland (*ETERVIT*). Mindezek a vonások összességükben azt mutatják, hogy Gy. Szabó András különböző epikateremtő területeken próbálkozik, lineáris történetírással. A kisregény lezártnak tekinthető, a történeti falu visszaidézése ugyanakkor tovább bővíthet még, akár a közelmúltbeli családi történetek sora. A történelmi képek, irodalomtörténeti allúziók szintén folytathatók, az alkotó dönti majd el, mit tekint fontosnak, mi ragadja meg legközelebb, s melyik tematikai és kifejezési irányba indul kisprózáiban. Átörökítései fontosak számunkra, műveivel a múltat és a jelent egyszerre idézi meg – az olvasóban tovább kibomló sorsértelmező tanulságokkal.

Csanda Mária

B. Zeikfalvy Anna: „...költészet, nem hagyják el soha...” (2018)

Az ígéret könyvei. Bálint Tamás: *Hibalista* – Dobai Bálint: *Titántorkú Sámson* –
Négy fiatal alkotóról Horváth László Imre: *Nézd, havasak a fák, tél van* – Noszlopi Botond: *Örkény besírna*, Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., Budapest, 2018.

Régebben a generáció szó az életkort jelölte, s azt fejezték ki általa, hogy egy ember nemzés és születés (genere) révén jön létre. Meghatározták a generáció időtartamát is; az időt az életkor mértékével tagolták. A mai értelmezésben a generációk nem születés, hanem diagnózis révén jönnek a világra, kinevezetnek, dekrétumok által kovácsoltatnak össze, a világhoz való viszonyuk egységességére és azonosságára ítéltetnek.

Négy könyv van előttem, mindegyik a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft. kiadásában jelent meg, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia programjának keretén belül. Mind a négynek harmincas évjárátú a szerzője, vagyis egy generációhoz s egy szelleméghajlathoz tartoznak, ha ezen immár cselekvő szubjektumot értünk, amely néven nevezhető tapasztalatokkal bír, megteremti saját különös korszemélyét, konfliktusba keveredik (keveredhet) más generációkkal, egyáltalán: sok minden történik vele. Egy vonzó verseskötet, egy Löwy Árpádnál ezerszer jobb „metálra” hangolt Arany-performansz, egy Örkénybe bújó, de nagyon egyedi „groteszkiáda” s egy filmszerűen pergő kisregény a pillanatnyi kínálat, amelynek műveit kezemben tartom.

Sorjában haladva: Bálint Tamás *Hibalista* című kötete régi és új verseket tartalmaz. Ígéretes költő, mondhatnánk, de nem biztos, hogy csak attól jó, hogy megtanulta a költészet mesterségét. Attól jó, hogy lassan megtanulja a nyelv szótári egészét, s egyre inkább övé a nektáros anyanyelv is. Az élet hibás döntéseiről, tévedéseiről, lelki nyavalyáiról szól a könyv, olykor visszafogottan, máskor kissé ironikusan, önkritikusan, de él nélkül. Néha azt érezzük, hogy az optimizmus és a pesszimista gondolatok között hajózik a költő, tehát követi a napi életet. Ami fontos: Bálint Tamás ismeri a szakmát, tudja alkalmazni a kötött formákat, kevés szabadverset ír, hiszen ez utóbbi olyan is lehet – tudjuk –, mint „a háló nélküli teniszezés”. Az irodalom a szellem átkaroló mozzanata. A gondolkodás manőver-rendszere, amelyben lehet az innen

és onnan is előtántorgó kérdésekre és hiányokra közelíteni. A kérdés az, hogy a vevő, az olvasó mennyire és mi módon dudálja belé az így megkapott – elébe tett – lírikusi világkottákba a szuflát és a dallamot. Bálint Tamás megtanulta a verskészítést, s gondolatai is megfogják az egyre nyájasabb olvasót. Fokozatosan ér el a villonládától a köznapibb, nyugodtabb, olykor halványan misztikus lírai darabokig, néha olyan virtuóz futamokat teremtve, mint a *Clodiákhoz* című versében, amelyből néhány sor is villanyütés módjára hathat az olvasóra:

*Hóba vizelt szó lenne csak, s elolvad a hűség?
 – a vértet, ahogyan ölti rám a szolga, tétlenül
 tűnődöm. Nem a nyilaktól retteg, ki a derűs ég
 alatt csatába indul, hisz a pajzsra nem kerül,
 majd hazatérve az üres ágy fogja visszavárni.*

Horváth László Imre *Nézd, havasak a fák, tél van* című kisregénye (s a könyvben a prózához szorosan kötődő versek) olvasása közben az jut az ember eszébe, hogy ez egy déja vu világrögzítés és kihatása; az 1970-es években már minden megvolt, ami itt leíródott, s nyilván előtte és utána is. Ezek az események, valamint a kommentároknak tűnő közlések onnan vétettek, ahol Császár István, Dobai Péter, esetleg Csörsz István s mások – a ’70-es évek prózáiról magyar nemzedéke – játszottak főszerepet, és mozdították meg az irodalmi kánont. Ez nyilván keveset változott az évtizedekkel; a tartalom és a forma hasonló, a megélt élmények is köztes-európaiak. A nyelv viszont pompás. Egyszerű, de mégis emelkedett: viszi magával az olvasót, aki eleinte azt gondolja, hogy Courts-Mahlert lapoz, de néhány epizódban hamarosan dosztojevszkiji mélységeket talál. Egy szerelmi háromszög köré sűrűsödő meneküléstörténet kisregényét olvashatjuk, érzelmes-visszafogott írást, ahol olykor a derű oldja a feszültséget. Kitűnő forgatókönyvet lehetne belőle írni, a történet kellően megvágva filmnek is érdekes lenne.

A kis kötet végén a szerző „magyarázó” versei mintegy összefoglalják, summázzák az olvasottakat:

*Mégis azt hiszem, mindannyian így
 öregedünk meg
 lassan csak összeáll a kísérlethordánk,
 a holtak tekintete
 és a még valahol élő elveszett nőink arcélei
 töltenek meg*

*minden helyiséget, ahova még behúzódnánk,
szerencsére
mindig hibázunk, nem ők azok, ilyenkor
könnyebb a légzés, talán hátra van még ez-az,
egyéb történetek.*

(A bolyongás)

Dobai Bálint most közelít Aranyhoz, mikor sokan leírják (s talán még az irodalomtankönyvekből is kiírnák) a magyar költészet egyik legnagyobb alkotóját. Könyve, a *Titántorkú Sámson* metálmítosz Toldi köpenyében, páros rímű, felező tizenkettesekben, az erdélyi vonulat Kovács András Ferenc-féle, tőle eredeztethető (valójában már Weöres Sándor szerepjátékaihoz visszanyúló), erős alkotás – Csillag István szemtelenül ütős, művészileg egyenrangú illusztrációival. Szellemes, sziporkázó irodalmi belső-berkenye; a szerző otthon van minden eszközben és módban. Nem is a történet érdekes önmagában, a lényeg a poétikai megvalósítás – nem érzünk semmiféle lírai terepsüllyedést, csak ötletek sziporkáznak, professzionálisan felfűzve egy szellemvonalra. Sőt, a tartalom talán nem is olyan lényeges itt, mint a forma. Dobai elhitte azt, hogy a mesterségbeli tudás fölülírja a kamaszmentalitással megvert irodalmak képzelgését – vagyis a költészet csak akkor a magyar irodalom fő áramvonala, ha jó.

Triviálisak a fontosabb motívumok, párhuzamok a bibliai történettel, Arany *Toldijával*, ehhez jönnek az átlag (és idősebb) olvasó által talán kevésbé ismert metál-utalások. Az aranytorkú metálénekes történetének megírásához – ez nem vitatható – kiváltságos nyelvalkotó és nyelv-beleérző képesség kell, emellett erős öntudat és önismeret, valamint kökemény profizmus is:

*Milyen nyelven mondta, senki sem értette,
de mind hinni kezdtünk, nyilván ezért tette.
Nem is bírta el az ateista szöveget,
a valóság vászna, s mint a víz, ha követ
hajítanak belé, fodrozódott párat,
míg a tapasztalás határán túláradt,*

*s elménket kitörülő téridő-hullámon
eltűnt szemünk előtt Titántorkú Sámson.*

Noszlopi Botond Örkény-reinkarnációja erős újjá-élesztése az egypercesek műfajának: skiccek, egy- és másfél percesek sorjáznak a kötetben, egy látszólagos sodor mentén. Többnyire normakontrollal ellátott, ki-porciózott és nagyon átgondolt kis opusok ezek, szerzőjük új látószöge elementárisan hat arra az olvasóra, aki veszi ezt a rezgést, érzi ezt a klímát. (Még a lustos trágárság főműve, a *Vidéki anzix* című darab is – úgy, ahogy van – kezelhető, sőt, a mindennapokhoz a legközelebb álló szituáció.) A valóság átszínezése, a többértelmű, példázatosabb, asszociatív formák alkalmazása, az abszurd és a groteszk vegyítése a jellemzői ennek a stílusnak. Közös lényege ennek az öt-vozetnek, hogy minden ezt összetevő forrás és pólus a részleges diszharmónia jegyében mond el dolgokat, összehangolt vektoruk pedig a dinamizmus és a rövid analízis. Ez a poétika életszerűen ferde, a világot kíméletlen módszerekkel próbálja modellálni. „Tudja, nyomozó úr, nagyon szerettük volna, ha a nagyapa még egyszer láthatja az Alpokat életében, mindig nagy alpinista volt. Ezért gondoltuk, hogy a 87. születésnapján befizetjük ebbe az osztrák sítáborba. Arról igazán nem tehetünk, hogy a nagyapa feladta a küzdelmet a második este, és az Alpok között lemenő napba tekintve békésen itthagyt minket. (...) Három napot a mínusz tíz fokos hidegben simán ki kellett volna bírni a csomagtartóban” (*Autó extrákkal*).

„A meg nem nyugvók útja már kiadva, messzire / húzódjon, aki összébb nem – az ultimáta szóla, / akár a füttyögést is elnyomó harang, minek / vörösen elbukott a tornya” (*Vászon halakkal*).

Bálint Tamás víziója a miénk. Ahogyan Horváth László Imre prózájának a sodrása, Dobai mestercele és Noszlopi abszurdisztikus, gyilkos humorú vázlati is.

Ezzel a jórészt Erdély felől érkező jelenkori, fiatal magyar irodalommal az olvasó egészen biztosan csak gazdagodhat.

Kaló Béla

Ács Margit (1941, Újpest) Füst Milán-, József Attila- és Babérkoszorú-díjas író, kritikus, szerkesztő. 1964-től 1987-ig a Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987–1992 között a Magvető Könyvkiadó szerkesztője. 1992-től a Kortárs című folyóirat kritika és tanulmány rovatát szerkesztette. Legutóbbi kötete: *Párbaj* (regény, 2017).

Ágh István (1938, Felsőörszkáz) kétszeres József Attila-, Kossuth-, Radnóti- és Prima-díjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, író, műfordító. A Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Hetek alkotójaként indult. 1975-től az Új Írás munkatársa, jelenleg a Hítel főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Dani uraságnak* (szociográfia, 2018).

Árkossy István (1943, Kolozsvár, Románia) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt. 2018-ban kitüntették a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, és elnyerte a Szolnay Sándor-díjat. Legutóbbi kötete: *Ablak az égre. Oszvári Csaba ötvösművészete* (művészeti album, 2017).

Bolla Eszter (1995, Pápa) a Károli Gáspár Református Egyetemen szerzett diplomát 2017-ben magyar alapszakon, 2018-ban gyermek- és ifjúsági irodalom szakirányú továbbképzési szakon. 2017 óta dolgozik a Magyar Napló Kiadónál. 2018-tól Oláh János szerkesztői ösztöndíjas.

Bors Anna (1978, Budapest) költő, szerkesztő, újságíró. A Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarán szerzett diplomát, kommunikáció szakon. Egészségügyi szakújságíró. Vallomása szerint „félíg Budapesten, félíg egy kis vértesi faluban van otthon.” Verseit a Bárka, a Műút és A Vörös Postakocsi közölte.

Csanda Mária (1962, Tapolca) könyvtáros, szerkesztő, kulturális újságíró. A Zeneakadémia könyvtárában dolgozik, irodalmi és zenei lapokban publikál. 1997–2003 között a Desiré irodalmi szemle szerkesztője volt. 2010-ben prózai különdíjat kapott (Peregrinus Klub). Legutóbbi írásai a Vigília 2019/1. Könyvszemle rovatában jelent meg.

Cs. Nagy Ibolya (1946, Budapest) kritikus. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-néprajz-népművelés szakán végzett. A Kossuth Egyetemi Kiadó volt főszerkesztője. Témaköre a kortárs magyar irodalom és határon kívüli magyar irodalmak. Legutóbbi kötete: *Farkas Árpád* (monográfia, 2015).

Csorba Csaba (1946, Sátoraljaiújhegy) régész, történész, levéltáros. Régészként, muzeológusként dolgozott Debrecenben, majd a Budapesti Történeti Múzeumban. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár igazgatója, végül, nyugdíjazásáig az ELTE Tanárképző Főiskola Történelem Tanszékének docense volt. Legutóbbi kötete: *A sátoraljaiújhegyi zsidóság története* (2017).

Dobozi Eszter (1956, Cegléd) József Attila-, Píllinszky-, Kölcsey-, Arany János-díjas költő, író. A kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója. 1989 óta a Forrás külső munkatársa. Legutóbbi kötete: *Hószín átfut, sár fennakad* (versek, 2018).

Erős Kinga (1977, Brassó, Románia) kritikus, irodalomszervező, a Magyar Írószövetség titkára, az Orpheusz Kiadó vezetője. Móríc Zsigmond (2007) és NKA alkotói ösztöndíjas (2009). Legutóbbi kötete: „*Fellapozzuk egymást a szótárban*” (Ekler Andreával közösen, 2014).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. József Attila- (2000), MAOE Életmű- (2006) és Arany János-díjas (2015). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötete: *Fájó holnapok* (rövidprózák, 2018).

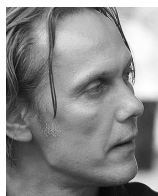
Horváth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író, pedagógus. Éneket tanít a váci Piarista Gimnáziumban. Főten él. Legutóbbi kötete: *Akárcsak a történelem* (regény, 2017).

Hörcher Eszter (1984) esztéta, művészettörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerzett MA fokozatot. 2006 óta rendszeresen publikál kritikákat, recenziókat. Főként kortárs magyar szépirodalommal, valamint irodalomesztétikával foglalkozik.

Iancu Laura (1978, Magyarfalu, Románia) költő. Bárka- (2010), Bella István- (2010) és József Attila-díjas (2012). Legutóbbi kötete: *Gerlice* (kisprózák, 2018).

Jász Attila (1966, Szöny) József Attila-, Zek Zoltán-, Arany János-, Radnóti- és Prima-díjas költő, esszéíró. Tanulmányait a Veszprémi Vegyipari Egyetemen és az Eszterházy Károly Főiskolán végezte. 1993-tól az Új Forrás szerkesztője, 2010-től főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Boldog temető* (versek, 2017).

Kabán Annamária (1953, Kolozsvár, Románia) magyar-francia szakos tanár, a nyelvtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének nyugalmazott habilitált docense, a nemzetközi Dsida Akadémia ügyvezető elnöke, esszé- és tanulmányíró. Legutóbbi könyve: *Tárt kapukhoz fényösvény viszen. Dsida Jenő költészete és műfordításai* (társ szerzőként, 2018).

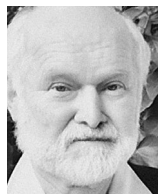
Kaló Béla (1954, Dormánd) tanár, kritikus, újságíró. Felsőfokú tanulmányait az egri főiskolán végezte magyar–történelem szakon, majd az ELTE-n szerzett társadalomismeret és állampolgári ismeretek szakos diplomát. Legutóbbi kötete: *Szárnyak, gyökerek* (2013).

Kenéz Ferenc (1944, Nagyszalonta, Románia) költő. A Babeş–Bolyai egyetem bölcsészkarán tanult (1964–1967). A bukaresti Munkásélet, majd a kolozsvári Utunk munkatársa (1968–1987). 1989-től Budapesten él. Az Esti Hírlap, majd a Duna TV szerkesztője volt. Székelyföld- és József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Cérnafű* (versek, 2009–2016, 2017).

Kopácsy Gergely (1980, Budapest) 2005-ben végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, magyar nyelv és irodalom szakon. Öt éven át tanított, többek között Budapesten az angolkisasszonyok gimnáziumában. 2010 óta a közigazgatásban dolgozik, két esztendeje a közoktatás fejlesztésében vesz részt.

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötete: *Shakespeare a Corvin közben* (versek, 2018).

Kulin Borbála (1979, Budapest) költő. A Debreceni Egyetemen szerzett doktori címet, kutatási területe Illyés Gyula életműve. A Vörös Postakocsi folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében* (tanulmányok, 2018).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója. 2012-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetője. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Írótagor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötete: *Élőfilm* (regény, 2018).

Mirtse Zsuzsa (1967, Budapest) író, költő, szerkesztő. 2016 óta a MANK Nonprofit Kft. művészeti tanácsadója, 2018-tól a Magyar Napló Könyvszemle rovatának szerkesztője. Díjak: MÚOSZ újságírói díj (2000); Magyar Köztársaság Ezüstkeresztje (2005). Hat megjelent kötete van, legutóbbi a *Sötétkamra – előhívott versek* (versek, 2013).

Oláh Katalin Kinga (1974, Budapest) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen végzett 2004-ben. Munkái Aachenben, Budapesten, Budakeszin, Biatorbágyon, Csöngén, Pécsen, Tokajban, Vecsésen, Zsámbékon vannak. Legutóbbi kötete: *23 '56-os. '56-os arcképcsarnok* (társ szerzőként, művészeti album, 2017).

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) szerkesztő, történész, 1995-től a Magyar Napló munkatársa. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kutatója, fordításában és gondozásában több, az orosz fegyveres beavatkozásra vonatkozó kötet jelent meg, doktori (PhD) disszertációját is ebből a témakörből írta. Legutóbbi kötete: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért* (tanulmányok, 2016).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legújabb kötete: *„Harag és elfogultság nélkül”* (irodalmi és történelmi tanulmányok, 2017).

Székelyhidi Zsolt (1973, Debrecen) író, költő, zenész. Tanulmányait a miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetem magyar nyelv és irodalom szakán végezte. 2007-től a Spanyolnátha művészeti folyóirat szerkesztője, 2011-től főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Csurom* (versek, 2016).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szomjúság* (regény, 2016).

Tamás Menyhért (1940, Hadikfalva, Románia) József Attila-, Arany János- és Babérkoszorú-díjas, Balassi Bálint-émlékkardos költő, író, drámaíró. 1968-tól a Népszava munkatársa, több mint húsz esztendeig irodalmi szerkesztője, majd rovatvezetője, végül főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Elféle utak I–II.* (válogatott versek, regények, 2015).

Tóth Eszter Zsófia (1975, Budapest) történész, társadalomkutató, 2014-től a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa. Az ELTE történelem–magyar szakán végzett, majd az Állam- és Jogtudományi Kar jogász szakán. 2004-ben summa cum laude PhD fokozatot szerzett az ELTE BTK Gazdaság és Társadalomtörténet doktori programban. Legutóbbi kötete: *1968 Magyarországon* (társ szerzőként, 2018).

Turczi István (1957, Tata) József Attila-, Eminescu-, Babérkoszorú- és Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító. A Parnasszus folyóirat és Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője. A Magyar PEN Club főtákarja, a Költők Világkongresszusa alelnöke, az Európai Írók Tanácsa magyar képviselője. Legutóbbi kötete: *Szeresd a vándort – Történetek versben* (2018).

Vári Fábián László (1951, Tiszaujlak, Ukrajna) költő, műfordító, folklorista. Az Együtt című folyóirat főszerkesztője. Többek között József Attila- (2003), Balassi Bálint-émlékkard-díjas (2004), a Salvatore Quasimodo-életműdíj (2015) és a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011) kitüntetettje. Legutóbbi kötete: *Vásártér* (regény, 2018).